

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olcay KARAKUŞ

Tez Danışmanı: Yüksel METİN

ISPARTA, 2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER……...……..…i

KISALTMALAR…...……..……iv

GİRİŞ…..……..1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUT

1.1. Sivil Toplum Kavramı…….……4

1.1.1. Sivil Toplum Teorileri…….....……7

1.1.2. Sivil Toplum – Devlet İlişkisi…….……...…….…..15

1.2. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi……..……18

1.3. Sivil Toplum Kuruluşları……22

1.3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Özellikleri…….....25

1.3.2. Uluslararası Gelişmeler ve Sivil Toplum Kuruluşları…….....26

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

2.1. Avrupa Birliğinin Tarihi ve Sivil Toplum Kuruluşlar…….....36

2.2. Avrupa Birliği Kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları İle ilişkiler……42

2.2.1. Avrupa Komisyonu…….....….42

2.2.2. Avrupa Parlamentosu……...……..44

2.2.3.Avrupa Konseyi……..45

2.2.4. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite……..…….45

2.2.5. Bölgeler Komitesi…….……46

2.2.6. Brüksel Büroları…….……47

2.3. Avrupa Birliğini Geleceği Tartışmalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi……...…….47

2.4. Avrupa Birliği Genişleme Stratejisi ve Sivil Toplum Kuruluşları……...51

2.4.1. Aday Ülkeler İle İlişkiler ve Sivil Toplum Kuruluşları…….……....52

2.4.2. Aday Ülkelerde Avrupa Birliğinin Sivil Toplumu Geliştirme Programları..54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

3.1. Türk Siyasi Tarihi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi…….…….58

3.1.1. Tek Parti dönemi ve Sivil Toplum Kuruluşları…….....61

3.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye – Batı İlişkilerinin Artışı……...63

3.1.3. Darbeler ve Muhtıralar Dönemi ve Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Ulusal Mevzuatın Gelişimi……...……..64

3.1.3.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi……...…….64

3.1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası……..…….……..67

3.1.3.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi……..……..…….…..68

3.1.3.4. 28 Şubat 1997 Muhtırası ……..……...…….…70

3.1.3.5. 90'lı Yıllar ve Sivil Toplum Kuruluşları Literatürünün Gelişimi…....70

3.2. Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları…….71

3.2.1. Helsinki sonrası Süreç ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili Gelişmeler……...……...……..…74

3.2.1.1. Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi ……...…75

3.2.1.2. Türkiye Ulusal Programı……...……77

3.2.1.3. Türkiye İlerleme Raporları……...…...….79

3.2.1.4. Uyum Yasaları…….....…80

3.2.1.5. Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Ulusal Mevzuatın Gelişimi……81

3.2.2. Türkiye'nin Sivil Toplum Kuruluşları Profili…….……...…89

3.2.3. Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri……..90

3.2.3.1.Sivil Toplum Kuruluşlarının Toplumsal Altyapıdan Kaynaklan Sorunları……..……...……92

3.2.3.1. Devletle Olan İlişkileri ve Sorunları…….……93

3.2.3.2. Örgüt İçi İlişkilerdeki Sorunları……...…….94

3.2.3.3. Birbirleri, Toplum ve Medya ile İlişkileri ve Sorun Alanları ….....…95

2.4.3. Avrupa Birliğinin Türkiye'deki Sivil Toplumu Geliştirme Faaliyetleri…...96

3.3. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Durumu……...……...…98

Sonuç ……105

Kaynakça……...……...….108

KISALTMALAR DİZİNİ

AER:	Assembly of European Regions (Avrupa Bölgeler Meclisi)
CEMR:	Council of European Municipalities and Regions (Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi)
CLRAE:	Congress of Local and Regional Authorities of Europe (Avrupa Konseyi Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi)
EIB:	European İnvestment Bank (Avrupa Yatırım Bankası)
ENTO:	European Network of Training Organizations for Local and Regional Authorities (Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimleri Eğitim Kurumları Ağı)
İSPA:	Ulaşım ve çevre alanında yapısal politikaların gerçekleştirilmesi araçlarındadır
İULA-EMME:	İnternational Union of Local Authorities, Section for the Eastern Mediterranean and Middle East Region (Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı), daha sonra UCLG-MEWA'ya dönüştü
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
LOGON:	Local Gobernments Network of Central and European Countries (Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Yerel Yönetimler İşbirliği Ağı)
NGO:	Non-Govermental Organisation (Hükümet Dışı Kuruluş)
NPO:	Non-Profit Organisation (Kar Amacı Gütmeyen Kuruluş)

OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
STGP:	Sivil Toplumu Geliştirme Programı
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
TAİEX:	Technical Assistance and Information Exchange Instrument of the Institution Building Unit Of Directorate Avrupa Komisyonu Teknik Destek ve Bilgi Alışverişi Bürosu
UCLG-MEWA:	United Cities and Local Governments (Dünya Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı)

GİRİŞ

Son 20–30 yılda dünya gündemi birçok yeni kavramla tanışmıştır. Bunların en önemlisi ve en kalıcı olanı sivil toplum ve sivil toplumla ilgili kavramlar olmuştur. Bununla birlikte sivil toplu kavramı çokta yeni bir kavram değildir. Sivil toplum kavramının düşünsel temelleri Aristo'nun eserlerine kadar dayanmaktadır. Sivil toplum kavramının teorik temellerini 18 yüzyılda buluyoruz. Sivil toplum, her zaman bir toplum tipini ifade eden bir kavram olmuştur. Ancak farklı dönem ve yaklaşımlar sonucu nasıl bir toplumu ifade ettiği konusunda farklı görüşler gündeme gelmiştir. Örneğin sivil toplum önceleri bir devletin üyesi olmak anlamına gelmekteydi. Orta çağda sivil toplumu devlet otoritesinden ayrı düşünen eğilimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta çağın sonlarına doğru sivil toplumcu teorilerinin de gelişmesi sonucunda sivil toplum ile devlet ayrılığı daha güçlü olarak savunulmaya başlanmıştır. Sivil toplum artık siyasi ve ekonomik toplumdan özerk olan toplumu ifade etmektedir. Bugünde sivil toplum devlet ile birey arasında var olan toplumu ifade eden bir kavramdır. Ancak kavram bununla da sınırla değildir bu toplum aynı zamanda, aktif, katılımcı, özerk ve yurttaş bilicine sahip olarak hareket eden bir toplumdur.

Son yüzyılda sivil toplum kendini en doğru şekilde ifade etmek için kurumlaşmak zorunda kalmıştır. Özellikle 20 yüzyılın son çeyreği sivil toplum kuruluşlarının (STK) seslerinin duyulduğu yıllar olmuştur. Günümüz dünyasında STK'lar giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bugün STK'ların karar alma mekanizmasına katılım şekli ve oranı bir ülkedeki demokrasi standartlarının seviyesini belirler olmuştur. STK kavramı, çıkar ve baskı grupları, oda ve borsalar, işçi ve işveren temsilci örgütleri, belirli toplumsal grupların haklarını savunan kurumlar, kamu yararına çalışan örgütler, düşünce üreten kurumlar ile diğer dernek ve vakıflar gibi sosyal çok sayıda ve çeşitli kuruluşları kapsayacak şekilde geniş alınmıştır. Aslında bu kuruluşlar birbirinden farklı özelliklere sahiptirler. Ancak bu kuruluşların yapısal özelliklerinin incelenmesi ayrı bir çalışma gerektireceği için burada STK tanımını birçok kuruluşu kapsayacak şekilde yani geniş alarak tezimizi oluşturmayı uygun gördük.

Avrupa Birliği'nde de tüm dünyada olduğu gibi STK'lar saygı görmektedir. Bağlantısız ve özgür olmaları, uzmanlıkları ve ilgi alanları nedeniyle karar ve yorumları giderek daha fazla önemsenmekte ve yönetimlere katılımı bütün dünyada teşvik edilmektedir. Avrupa modeli katılımcı demokrasinin oluşturulması konusunda da STK'lara önemli bir rol düşmekte ve Avrupa Birliği kurumları tüm sivil toplum kuruluşlarının Avrupa Birliği karar alma sürecinde etkili olmasını istemektedir. Söz konusu kuruluşların yapısı ve bunlarla ilişkiler konusunda da özellikle iyi yönetişim ilkeleri çerçevesinde çeşitli kurallar belirlenmektedir. Birlik için bütünleşme açısından çok önemli bir yere sahip olan STK'lar genişleme ve aday ülkelerle olan ilişkilerde de oldukça önemli fonksiyonlara sahiptir. Avrupa düzeyindeki STK'lar aday ülkeler ile ilişkilerini geliştirebilmek için bu ülkelerde alanlarında ve kendilerine denk STK'lar görmek istemektedirler. STK'lar arası bu diyalog Avrupa Birliği'nin aday ülke ile ilgili her alanda doğru ve yerinde veriler elde etmesi ve olası sorunlarda da daha etkili ve yerinde çözümler önerebilmesi açısından önemlidir. STK'ların gelişmesi sivil toplumun kendini daha etkili olarak ifade edebilmesine de olanak sağlayacaktır.

Avrupa Birliğinin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren etkili olan STK'lar her geçen gün daha fazla önem kazanmışlardır. Bugün ayrıca Avrupa Birliğinin üye devletler dışındaki devletlerle olan ilişkileri de STK'lar aracılığıyla yürütülmektedir. Bu bugün aday ülkelerin Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki ülkelerle olan ilişkileri içinde geçerlidir. STK'ların önemi, adaylık statüsü 1999 yılında kabul edilen ve müzakerelere 2005 yılında başlayan Türkiye için göz ardı edilemeyecek bir durumdur.

"Avrupa Birliği Uyum sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları" adlı bu çalışmamızda Türkiye'deki STK'ların gelişimi ve sorunlarının çözümünde Avrupa Birliğinin etkisi ve STK'ların Avrupa Birliği ile bütünleşme açısından taşıdıkları önem üzerinde durulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sivil toplum ve STK'ları tanımlanmakta ve tarihsel gelişimlerini verilmektedir. İkinci bölümde STK'ların Avrupa'daki gelişimleri ve Avrupa Birliği için taşıdıkları önem anlatılmıştır. Dünyadaki gelişmelerle birlikte STK'lar Avrupa Birliği için genişleme ve

bütünleşme stratejisinin belirleyici aktörleri haline getirmiştir. Bu sürecin daha iyi anlaşılması için bu bölümde Avrupa Birliği tarihi, kurumları ve faaliyetleri genel olarak ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise Avrupa Birliği uyum sürecinde Türkiye'deki sivil toplumun gelişimi, STK'ların özellikle mevzuattan kaynaklanan sorunları ve çözüm önerileri ve bu gelişmelere Avrupa Birliğinin etkisi incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL BOYUT

1.1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kuruluşlarını tanımlarken öncelikle içinde bulunduğu, geliştiği ortamı yani sivil toplumu tanımlamak gerekmektedir. Aksi halde sivil toplum kuruluşlarının (STK) tanımı biraz eksik kalabilir. Sivil toplumu tanımlayan birbirinden farklı, bazen birbirini tamamlayan bazen de birbiri ile çelişen birçok teori vardır. Ayrıca dünya sisteminde değişimler de sivil toplum tanımına farklı değerler yüklenmesine neden olmuştur[1]. Örneğin aydınlanma ve sanayi devrimi gibi Avrupa sistemini önemli ölçüde etkileyen değişmeler, sivil toplumun teorik temellerinin atılmasına ve otorite karşısındaki özerliği anlayışının güçlenmesine neden oluştur. Yakın tarihlerde dünya sistemindeki değişimlerde, örneğin iki kutuplu sistemin çökmesi ve küreselleşme de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının gücünü artıran gelişmeler olmuştur.

Günümüzde sivil toplum devlet ile birey arsındaki yapılar olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çok geniş bir alanı tanımlamaktadır. Bu nedenle bazen, sivil toplumu tanımlarken sivil toplumun ne olduğu değil ne olmadığı üzerinde durulmaktadır. Sivil toplum bugün her şeyden önce siyasi toplumun karşıtıdır. Egemen otoriteye ve tekelleşmeye karşıdır. Ancak en temel görevi, kendi çıkarları doğrultusunda egemen otoriteyi etkilemektir. Bunun aracıda örgütlenmektir. Sivil toplum kendini birçok vasıta ile temsil etmektedir. Bugün STK'lar, sivil toplumun kendini ifade ettiği en önemli araçlardır. Şimdi sivil toplum kavramının daha ayrıntılı bir incelemesini yapalım.

Sivil toplum bir toplum tipini tanımlamaktadır. Peki, nasıl bir toplum modelini tanımlamaktadır? Sivil toplum her şeyden önce "sivil" olan bir toplumdur.

---

[1] Gordon MARSHALL, **Sosyoloji Sözlüğü,** (çev**.** Osman Akınay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s:662,663, 1999

Bu noktada "sivil" kelimesine yüklenen anlamlar önem kazanmaktadır. "sivil" kelimesine, tarihte ve farklı kültürlerde, bugünkü anlamından biraz farklı anlamlar yüklendiği görülmekle birlikte yine de bu tanımlar kavramı özünden pek da uzaklaştırmamıştır.

Avrupa'da 'sivil' (civil) kelimesi 'site'den gelmektedir. Sivil kavramı ilk yıllarda şehirli ve medeni insanlar için kullanılan bir kavram olmuştur. Çünkü insan birlikte yaşamın gereklerini öncelikle şehirlerde öğrenmiştir. Bu yüzden ancak sitedeki insan medeni, uygar yani sivil sayılmıştır. Bu anlayış doğu kültürlerinde de bulunmaktadır, örneğin Arap dünyasında da medeniyet kentlerdeydi. Bu nedenle Arap yarımadasında, gelişmişliği göz önüne alınarak en önemli kent 'Medine' olarak adlandırılmıştır.

İlk çağlarda "uygar" ve "medeni" olan "kentli" olana karşılık geldiği için "civil" kelimesi kentlerdeki vatandaşlara da karşılık gelecek şekilde tanımlanıp kullanılmıştır. Kent uygarlık demektir, uygarlık ise siyasetin doğup geliştiği bir alandır[2]. Sivil burada siyasi olanı da tanımlamaktadır. İlk dönemlerde sivil-siyasi ayrımı yapılmıyordu. Her ikisi de aynı anlama karşılık gelecek şekilde, birlikte kullanılmaktaydı. Daha sonraki yıllarda sivil-siyasi toplum ayrılığı düşüncesi doğup gelişmiştir. Latince kökenli bir kelime olan "sivil" kelimesi bugün de birçok bati dilinde hemen hemen aynı şekilde ve aynı anlamda kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin Almancada "Zivil" medeni, "zivilisation" medeniyet ve "zivilisieren" medenileşmek anlamındadır. İngilizcede sivil (civil) kelimesinin ayrıca vatandaş ya da vatandaşlık anlamlarına gelecek şekilde farklı kullanımları vardır. Örneğin "civilrights" vatandaşlık hakları anlamına gelmektedir. Bütün bunların ışığında sivil kelimesini temel olarak yurttaşlar olarak almak gerekir; dolayısıyla sivil toplum, yurttaşlar toplumudur[3].

'Toplum' kelimesi de yine Latincede ortaklık anlamına gelen 'sosaitas' kelimsinin karşılığıdır[4]. Türkçede de 'toplum' kelimesinin sözlük anlamı "aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği

---

[2] Hüseyin BAL, **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitapevi, 2. Baskı, Isparta, s: 163, 2002

[3] Hülya ERCAN, "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:26, No:1, Mayıs, Sivas, s:75, 2002

[4] EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER KONFERANSI HEYETİ, **Sivil Topluma Geçiş**, Acar Matbaacılık, s: 9, 1992

yapan insanların tümü, cemiyettir[5]".

Sivil toplum, birlikte yaşama iradesi gösteren yurttaşlardan teşekkül eden bir toplumdur. Kentler birlikte yaşamın getirdiği zorunluluktan dolayı sivil toplumun organize olduğu alanlar olmuştur[6]. Şerif Mardin'in deyimiyle sivil toplum, 'şehir adabı'dır[7]. Bu anlamda sivil toplum yurttaşlar arası sosyal ilişkilere ve iletişimlere atıf yapan bir kavramdır[8]. Taha Akyol'a göre, sivil toplum bir gelişme bir meşruiyet sorunu, ortak değerler üzerine bir uzlaşma ortamıdır. Sivil toplum bireycidir, özgür ve kurumlaşmış toplumdur[9]. Lord Ralf Dahrendorfa göre, sivil toplum, başkalarına saygı gösteren, başkalarını cesaretlendirip, harekete geçirmek isteyen ve kendi harekete geçebilen, eyleme yönelik araçları yönetebilen, kendinden emin, korkusuz ve korku duymak için nedeni olmayan vatandaşlardan oluşan bir birlikteliktir[10]. Dahrendorf burada aktif ve katılımcı bireylerden oluşan topluma vurgu yapmaktadır. Bu aynı zamanda bugünün ideal toplum anlayışıdır.

Sivil toplum, toplumsal süreç içinde karşılaşılan sorunlara birbirinden güç alarak çözüm arayan bireylerden teşekkül bir toplumdur. Buna bir örnek olarak, 1370 yılı sonlarında İngiltere'de başlayan bir köylü isyanın lideri John Ball'i gösterebiliriz. İsyan 1381'de sona erdiğinde söylediği bir söz kendisi farkında olmasa da, bir anlamda sivil toplum kavramının tanımını vermiştir. John Ball, toplum, dostluktur, arkadaşlıktır yani yaşamdır, insanlar ancak birlikte var olabilir demiştir. Yani yaşam, birlikteliktir, sivil toplumdur, tek tek yapılamayanın birlikte yapılmasıdır[11]. İngiltere'de 14. yüzyılda gerçekleşen bu isyan da olduğu gibi batıda her zaman devlet ile sivil toplum arasında düzenli bir ilişki söz konusu olmuştur. Devlet egemenliğini

---

[5] <http://www.sozluk.net/index.php?PHPSESSID=5737d5b485fb7f6a1463e6a8ae19cf60&lang=tr&word=toplum&dil=turk> (16.02.2006)

[6] Atilla YAYLA, Vahit BIÇAK, Bilal UÇAR, **Türkiye'de Dernekleşme Özgürlüğünün Gelişmesi İçin Yapılması Gerekenlerle İlgili Öneriler: Beyaz Rapor**, Liberal Düşünce Topluluğu, s:7-23, 2001, <http://www.liberal-dt.org.tr/files/derneklesme_raporu.pdf> (15.06.2006)

[7] YAYLA, BIÇAK, UÇAR (aktaran)

[8] Ferhad İBRAHİM, Haidi WEDEL, **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, s:17, 1997

[9] EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER KONFERANSI HEYETİ, s:45–48

[10] Cenk SİDAR, **Türkiye'de Sivil Toplum**, <http://www.cenksidar.com/siviltoplum.htm> (07.12.2006)

[11] Fuat KEYMAN, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no:4, İstanbul, s:2, 2004,
<http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf#search=%221381%20londra%20%22> (24.06.2006)

aşırı şekilde ortaya koyduğu zaman sivil toplumun güçlü yapısı ortaya çıkmıştır ve yönetenlere karşı bir direnç göstermiştir[12].

1.1.1. Sivil Toplum Teorileri

Sivil toplum tarihini Aristo'nun (MÖ. 384–322) düşüncelerine kadar geriye götürmek mümkündür[13]. Gerçi bu dönemlerde henüz sivil-siyasi toplum ayrımı yoktu[14] ve sivil toplum kavramı yöneten ve yönetilenlerin bir arada olduğu toplumu ifade etmektedir.

Aristo, uygarlığın son aşaması olarak polisleri görmektedir. Aristo'nun Polis'inde, polis parçalardan oluşuyordu; ancak bütün, yani Polis, parçalardan önemlidir[15]. Aristo insanların birer yurttaş vasfı ile ancak bir Polis içinde anlam kazandığını düşünmektedir[16]. Yani Aristo devlete kişiye oranla daha fazla öncelik ve üstünlük tanımaktadır. Devlet ve toplum, insanın dışında bir şey değildir der Aristo. Temel olan toplum içindeki insanlardır, ne toplumdan ayrı birey ne de bireyden ayrı olan toplumdur[17]. Bununla birlikte herkes aynı derecede özgür ve herkes mutlak olarak eşit de değildir[18]. Sadece polis içersinde bütün yurttaşlar eşit ve özgürdü. Aslında Aristo devlet ya da siyasi toplumdan ayrı ve ona karşı bir sivil toplum tanımlamıyor. Yani sivil ve siyasi toplum ayrımı yok her ikisi eş anlamlı olarak aynı kavram içinde kullanılmaktadır. Ancak sivil toplum kavramını açıklarken Aristo'dan başlanmasının sebebi bugünkü kent yaşamına yakın bir toplumsal birliktelik öngörmesinden dolayıdır. Çünkü sivil toplum kavramının temelinde birlikte yaşam ideali de vardır. Ayrıca bu birlikte yaşam eşitlik ve özgürlüğe dayanmaktadır. Dolayısıyla Aristo'nun Polislerinde sivil toplum çok önemlidir; ancak siyasi

---

[12] Bryan S. TURNER, **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm,** (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, İstanbul, s:49, 2003

[13] TURNER, s:47

[14] Funda ONBAŞI, **Sivil Toplum**, L&M Yayınları, 1.Basım, İstanbul, s:13, 2005

[15] Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetim**, Beta Basım, 9. Basım, İstanbul, s:42, 2000

[16] Elke FEİN, Sven MATZKE, **Zivilgesellschaft: Konzept und Bedeutung Für Die Transformation in Osteuropa**, s: 10, 1997,
<http://userpage.fu-berlin.de/~segbers/downloads/working_papers/AP07.pdf> (09.21.2006)

[17] Gunnar SKİRBEKK, Nils GİLJE, **Antik Yunandan Modern Döneme: Felsefe Tarihi,** (Çev. Eminullah Akbaş, Şule Mutlu), Üniversite Kitapevi, İstanbul, s: 110, 1999

[18] GÖZE, s:42

toplumdan farklı bir alan olarak tasahur dahi edilmemektedir.

Aristo'da ve sonrasında da doğa durumu ile sivil/siyasi toplum ayrımının yapıldığı düşünce akımları olmuştur. Ancak doğa durumuna bakışta değişiklikler görülmüştür. Modern çağ siyasal düşünürlerinde, insanlık tarihi içinde doğa durumu, tercih edilmeyen, olumsuz şartların hüküm sürdüğü dönemler olarak tasvir edilmiştir. Devlet burada kurtarıcıdır, hak ve özgürlüklerin sağlayıcısı, koruyucusudur. Bu durum temelde bireyci ama aynı zamanda mutlakıyetçi monarşi taraftarlarının dönemidir. Dolayısıyla modern siyasal düşünürlerde de bugünkü anlamda bir sivil toplum alanının öngörüldüğünü söyleyemeyiz. Bu akım içinde Hobbes ve Bodin yer almaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise siyasi/sivil toplumun sadece doğa durumunun "bazı" olumsuzluklarını tamamlamak için var olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemin en önemli temsilcisi Locke'dur. Locke'a göre toplum doğaldır. Toplum Devlet tarafından korunmalı ve düzenlenmelidir ancak devletin işlevi doğa durumunun yerine geçmek değildir [19].

Egemen-merkezi devlet savunucusu Jean Bodin (1530–1596), "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde, devlet, siyasi toplumun birliğini ve bütünlüğünü sağlayan egemen güçtür demektedir. Devlet, Bodin tarafından, ailelerin egemen güç tarafından yönetilmesi olarak tanımlamıştır. Bodin mutlak ama keyfi olmayan monarşiden yanadır. Ona göre devletin yüce emelleri vardır. Ancak iktidarın kaynağı tanrı değil insanların iradesidir[20]. Bodin de en belirleyici düşünce onun aile kavramsallaştırmasıdır. Devleti de aileye benzetir. Bir aile reisi vardır. Ailenin reisi de aile fertlerinin ihtiyaçlarını düşünerek hareket etmek zorundadır. Aile başkanının iktidarı da mutlaktır. Ayrıca Bodin burada aile alanı ile siyasal alanı ayırmaktadır. Devletin egemenliğinin aile reisinin egemenliğinin başladığı yerde bittiğini savunmaktadır[21]. Bu özel alandaki eşitsizlikleri de olduğu gibi bırakarak yurttaşları sadece devlete boyun eğme zorunluluğu temelinde eşitler. Vatandaşları özgür bıraktığı bu alanda sivil toplumun gelişmesi muhtemeldir ancak mutlak monarşi

---

[19] John KEAN, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, (Çev. Nemci Erdoğan), Ayrıntı Yayınları, 1. Basım Kasım, s:61, 1994

[20] <http://www.turkcebilgi.com/Jean%20Bodin> (19.01.2007)

[21] Ulvi SARAN, **Demokratikleşme ve Sivilleşme Eğilimleri Karşısında Devletin Yeniden Yapılandırılmasının Anahtarı: Kamu Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi**, <http://www.canaktan.org/politika/kamuda-kalite/saran2.pdf> (22.11.2006)

anlayışı ve aile kavramsallaştırması ile bireyleri egemen bir güce bağlamaktadır dolayısıyla sivil toplumun gelişmesi sınırlanmaktadır.

Thomas Hobbes (1588–1679) insanların eşit yaratılmış olduklarını söyler, doğa durumunda insanlar tamamen eşit ve özgürdür, herkes her şey üzerinde eşit hakka sahiptir. Bu ortamda kargaşa vardır, Hobbes'in deyimiyle bu dönemde herkes herkesle savaş içindedir. Çünkü herkes isteklerini elde edebilmek için diğerleri ile mücadele etmek durumunda kalacaktır. Bu ortamda güvenlik olmayacaktır. Bu nedenle toplumsal sözleşme ile haklar ve yetkiler devredilir[22]. Böylece siyasal/sivil toplum kurulmuş olur. Hobbes, insanların bir kere bu haklarından vazgeçtikten sonra devletin biçimini değiştirmeye hakları yoktur der. Mülkiyet hakkı, yasa yapma, kaldırma ya da değiştirme hakkı, egemen güçtedir ve egemen güç kendi yaptığı yasalara da bağlı değildir. Özgürlükler de ancak yasaların tanıdığı sınırlar çevresinde kullanılabilir. Egemen güce karşı gelmek ya da herhangi bir şekilde yönetime karşı gelmek, müdahale etmek ya da etkileme hakkı insanlara tanınmamıştır. Kuvvetler ayrılığını ve kişilerin devlete karşı ileri sürebilecekleri hakları olduğunu reddeder. Hobbes siyasi açıdan istikrarsız bir dönemde, iç savaş sırasında yaşamıştır, bu nedenle huzur ve düzeni sağlayacak güçlü bir yönetime olan ihtiyaca odaklanmıştır. Aslında Hobbes'de sınıf ilişkileri hakkında pek bir şey bulamıyoruz, sadece bencil birey ve toplumu oluşturan devlet vardır. Hobbes bireycidir, bireyin özünü korumayı kabul eder ancak yönetimleri bu alana müdahale etmekten alıkoyacak bir sistem öngörmemektedir[23]. Görüldüğü gibi Bodin ve Hobbes'in teorilerinde sivil topluma yer yoktur. Jean Bodin ve Thomas Hobbes'e göre sadece yönetenler ve yönetilenler vardır.

Devletten ayrı bir sivil toplum anlayışının ve sivil toplum teorilerinin doğumu 18. yüzyılın bir üründür. Bu devirde iktidarın dünyasallaşması süreci sivil toplumun özerkliğini kazanması ile birlikte gelişiyor. Avrupa'da feodalizmin sona ermesi, Liberalizmin de doğumunu hazırlamıştır. Liberalizm, devlet ve sivil toplum ayrımı ve sivil toplumun üstünlüğü ilkesi üzerine kurulmuştur. Bu dönemin belli başlı düşünürleri John Locke ve J.J. Rousseau'dur. Bu dönemde ayrıca ağırlıklı olarak

---

[22] İrfan HAŞLAK, "Sosyal ve siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı", **Üçüncü Uluslar arası STK'lar Kongresi 2006,** Çanakkale Üniversitesi Biga İİBF Yayını, Çanakkale, s:4, 2006

[23] SKİRBEKK, GİLJE, s: 238, 243

sözleşmeci akımların egemen olduğu dönemdir.

Sözleşmeci akımın bir temsilcisi olan John Locke (1632–1704) Mutlakıyetçi görüşlere ağır darbe indirmiş liberal devlet düzeninin öncüsü olmuştur. Locke, sivil toplumun alanını ailenin dışına da çıkarmaktadır. İnsanlar doğal durumda tam olarak eşit ve özgürdür. Hobbes'ten farklı olarak doğal durumunda ideal bir düzenin hüküm sürdüğünü savunmaktadır. Ancak, herkesin bu düzende diğerlerinin haklarına saygılı olacağının garantisi yoktur der[24]. Bu kişilerin yargılanması da insanların sahip olduğu haklardandır, ancak yargılama hakkı konusunda karşılaşılabilecek sorunlardan dolayı insanlar bu hakkı üstün bir iradeye devretmeyi istemişlerdir. Böylece siyasal toplum "özgür insanların istek ve iradeleri ile kurulmuştur" der. Meşru yönetim bu şekilde oluşmuştur. İnsanlar bu durumu güvenlik için kabul etmişlerdir. Siyasi iktidarın da tek amacı güvenliği sağlamak olmalıdır. Locke sivil toplumun devlet gücünü kullananlardan bağımsız olduğunu ve devleti kontrol etmek yükümlülüğünde olduğunu savunur. Locke'un, mutlak egemenliğe karşı olması ve sözleşmeci mantıkla siyasal toplumu tanımlaması, sivil topluma ayrı ve üstün bir değer verdiğini göstermektedir.

Bir diğer sosyal sözleşmeci Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) da doğa durumundan sivil/siyasi topluma geçişi tasvir etmektedir ve bu geçişi de toplumsal sözleşmeye bağlamaktadır. Rousseau da, siyasi toplum, insanların çevreleri ve hatta doğa karşısında kendilerini korumak yani güvenlik ve birlikten güç almak için oluşturulmuştur. Rousseau'ya göre doğa durumunda insan barış içinde ancak anlamsız bir hayat yaşar. Çünkü insanlar doğa durumunda eşit değillerdir. Rousseau, insanların fiziksel ya da ruhsal olarak yaradılışları gereği farklı olduklarını yani bazısının doğaları gereği daha şanslı, daha üstün olabileceklerini bununda eşitsizliklere sebep olduğunu düşünmektedir. Ancak, Siyasi toplumda da insanların mutlak olarak eşit değillerdir Rousseau, siyasi toplumda da eşitsizliğin kaynağının daha çok eğitime bağlı olduğunu düşünmektedir. Eğitim alabilenler bu sayede diğerlerine göre hayatta daha avantajlı olabileceklerdir. Yani Rousseau'ya göre mutlak eşitlik diye bir şey söz konusu değildir. İnsanlar doğa durumunda görece eşittir, ancak siyasal toplumda esas olan yasalar önündeki eşitliktir.

[24] GÖZE, s: 135

Rousseau düşünceleri ile hukukun üstünlüğü prensibinin babası sayılır. Merkeze birey özgürlüğünü almasına rağmen bireyin karşısına genel iradeyi koyar ve ona tabii olmaya zorlar. Rousseau genel iradenin her zaman doğru olduğunu ve halkın gerçek iradesi olduğunu savunmaktadır. Çünkü çoğunluk bir şeye karar verdiyse doğrudur.

Yakın çağ düşünürlerinde gelenekçi eğilimler ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1776–1848 yılları arasında Avrupa'da devrimler dönemidir aynı zamanda. Bu nedenle dönemin temsilcileri devrimlere tepkilidirler. Bu dönemin en önemli temsilcileri Edmund Burke, Johann Gottlieb Fichte ve George Willhelm Friedrich Hegel'dir. 18. ve 19 yüzyıl uç teorilerin güç kazandığı dönemlerdir. Bir kısım düşünür bireyciliğe ve özgürlüğe olumlu bakmaz ve sivil toplumun bağımsız varlığını kabul etmez, bunlar mutlakıyetçiler ve milliyetçilerdir. Ancak aynı oranda liberaller de bu dönemde güç kazanmaya başlamışlardır. Liberaller hak ve özgürlüklere vurgu yaparak bireyi öne çıkarmışlardır.

Edmund Burke'e (1729–1791) muhafazakâr düşüncenin kurucusu ve en önemli temsilcisi kabul edilir. "Fransız Devrimi Hakkında Düşünceler" adlı kitabi ile Fransız İhtilaline tepkilerine yazmıştır. Burke aynı zamanda toplumsal sözleşme kuramcılarını da eleştirir. Burke devletin ortaya çıkışının bir başlangıç aşamasının olduğunu kabul etmez. Ona göre devlet ile toplum organik bir bütündür ve bu bütünün ancak zamanla, doğal olarak ve kendi içinde gelişmiş olabileceğini savunur. Yani, Burke devletin bir sözleşmeyle yani basit bir anlaşma sonucunda bireylerin iradelerini devretmeleri neticesinde oluşmuş bir yapı olamayacağını aksine çok daha saygın bir yapı olduğunu savunmaktadır. Burke'nin devlete karşı takındığı bu hürmetkâr tutum otoriteye saygı prensibini getirmektedir. Buda muhafazakâr görüşün temel taşlarındandır. Burke Fransız İhtilaline de bu yüzden tepkilidir. Bireyciliğe karşı çıkar çünkü devlet ve toplum organik bir bütündür, birey de toplumdan ayrı düşünülemez. Önemli olan toplumsal özgürlüktür ve özgürlük adına toplumsal düzenden vazgeçilemez. Düzen ise sınırlama gerektirir[25].

Johann Gottlieb Fichte (1762–1814, Almanya) Alman milliyetçisidir ve Büyük Alman Devletini idealize eder. Aynı zamanda Fransız Devrimine tepkilidir.

[25] ONBAŞI, s:25–26

Fichte için özgürlük her şeyden önce düşünce özgürlüğüdür. Bilim özgürleştiğinde insan da kaderine hâkim olur, özgür olur, özgürlük aklın bir gerçeğidir diyen Fichte devlet sivil toplum ilişkisini özgürlük kavramını merkez alarak açıklamaktadır[26]. Bu ilkede özgürlükler sınırsız ve mutlak değildir. Devlet ise bireylerin bu hak alanını korumak için vardır.

18.yüzyıla kadar tam bir siyasi-sivil toplum ayrımından söz edemeyiz. Kavrama 1750'lerden sonra tamamen farklı bir anlam yüklenmiştir[27]. Sivil toplum kavramı, ilk kez 1767'de Adam Ferguson tarafından "Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde kullanılmıştır. Onu Hegel ve Pain izlemektedir. Hegel siyasi-sivil toplum ayrımını ilk kullanan düşünürdür. Devlete karşı sivil toplum teması ise, Tom Paine'de vardır. Sivil toplum kavramı, Tom Paine'in Burke'nin "Fransız Devrimi Üstüne Düşünceler" adlı kitabına yaptığı eleştirilerin olduğu "İnsan Hakları" adlı eserinde ilk kez merkez haline gelmiştir. Paine'de devlet zorunlu bir kötü ve doğal toplum da koşulsuz iyi sayılır[28].

Fransız İhtilalinde tepki duyan diğer bir düşünür de George Wilhelm Friedrich Hegel'dir (1770–1831). Hegel bu konuda bir milattır aslında, ilk kez devlet sivil toplum ayrımını yapan Hegel olmuştur. Hegel kendinden öncekiler gibi sadece doğa durum ile sivil - siyası toplum arasında bir ikililikten değil, aynı zamana sivil ile siyasi olan arasında da bir ayrım olduğunu düşünen ilk kişidir. 18. yüzyıl ortalarına kadar sivil toplum, devlet ile aynı anlamda kullanılan bir terim olmuştur.

Hegel sivil toplumu aile ile devlet arasındaki kesişme noktasına yerleştir[29]. Özel ve gönüllü kurumların aile ya da devlet tarafından yeterince yerine getiremeyeceği işlevleri görmek üzere modern dünyada ortaya çıktığı gerçeğini ortaya koyan ilk araştırmacıdır[30]. Hegel için sivil toplum salt ihtiyaçlar üzerine kurulmuş bir cemaattir. Yani sivil toplum özel çıkar ve çatışma anlamına

---

[26] ONBAŞI, s:26

[27] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İşbaşında**, <http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf> (10.04.2006)

[28] KEAN, s:61

[29] <http://www.turkcebilgi.com/Jean%20Bodin> (19.01.2007)

[30] SKİRBEKK, GİLJE, s: 404

gelmektedir[31]. İçinde yaşayan kişilerin yasamasını sağlayacak bütün faaliyetleri içeren organize, iktisadi ve bunları düzenleyen hukuku olan bir birimdir [32] der, ancak sivil toplumu olumsuz değerlendirir.

Hegel döneminin diğer düşünürlerinden farklı olarak toplumu bireyden değil aileden başlatır. Fichte gibi Hegel de özgürlük kavramı üzerinde çok durmuştur. Aynı şekilde bireyin toplumla birlikte var ve özgür olabileceğine Hegel de Fichte gibi inanmaktadır. Hegel bireylerin kendi gereksinim ve çıkarları peşinde koştuklarını söylemektedir. Bu nedenle sivil toplum ihtiyaçlar temelinde bir oluşumdur. Yani sivil toplum bir karşılıklılık ve karşılıklı bağımlılık ağıdır. Bireyler birbirleri ile ilişkiye girerek hem kendilerinin hem de birbirlerinin gereksinimlerini karşılamaktadır. Hegel aslında bireyin bencil bir yaklaşımda olduğunu düşünmektedir. Sivil toplum birey için bu anlamda bir uzlaşı zeminidir. Çünkü birey artık kendi gereksinim ve çıkarlarının karşılanmasının diğer bireylerin yardımıyla sağlanabileceğini ya da kendi yararının diğer insanların yararı ile ilgili olduğunu öğrenmiştir. Hegel'de birey ile devlet arasında yer alan sivil toplum, özel ve ortak çıkarlar birleştiği zaman açılacak olan geçici bir durumdur[33]. Ancak gene de bireylerin istekleri ile genelin istekleri arasında tam bir uyum olduğunu söyleyemeyiz. Burada devleti görmekte Hegel, devlet toplumun genelin isteklerinin somutlaşmış halidir. Hegel için bu uzlaşmayı sağlayan asıl yapı devlettir. Üstelik devlet sivil toplum için sadece bir gözlemci olarak var değildir, Hegel devletin adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri gidermek için sivil topluma müdahale edebileceğini söyler. Sonuç olarak Hegel'de devlet – sivil toplum ikililiği hem bir karşıtlık hem de bir karşılıklı bağımlılık ilişkisini ifade etmektedir. Ancak eşit taraflarda değillerdir. Hegel devleti daha üstün saymaktadır ve devleti sivil toplum karşısında korumaktadır. Tom Pain, Hegel gibi devlet sivil toplum ayrımını işlemiştir ancak Pain'de sivil toplum merkeze alır.

Hegel'in öğrencisi olan Karl Marks'a (1818–1883) göre sivil toplum devlet dışında ticari ve sanayi sektörü anlamındadır. Marks sivil toplum ve devlet ayrımını

---

[31]Aytekin YILMAZ, **Çağdaş Siyasal Akımlar; Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara, s:327, 2003

[32] BAL, s:164

[33] Gordon MARSHALL, **Sosyoloji Sözlüğü,** (Çev**.** Osman Akınay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s:162, 1999

yapmaktadır ancak Marks Hegel'in, en başta devlete yüklediği değeri eleştirmektedir. Devlet, toplumun içinden yükselmiştir, onun bileşenlerinden ayrı, farklı ve tanrısal bir şey değildir. Devleti oluşturan da sivil toplumun üyeleri de ailelerin bireyleri de insandır. Yani, Marksa göre devlet, sivil topluma ait çatışmaların dışında ve üzerinde değildir aksine onların bir yansımasıdır[34]. Marksistlerin de sivil toplum dediği sınıflı toplumdur, dolayısıyla bir sınıf başka sınıfları baskısı altına alması kaçınılmaz olacaktır. Sivil toplum ile ilgili Marksist olmasına rağmen Marks'dan farklı görüşlere sahip olan Antonio Gramscı (1891–1937) bir soru sormaktadır. Nasıl sömürülen sınıflar kendilerinin aleyhine olan bir toplumsal düzeni kabul etmektedirler? Kendi yanıtı da şöyledir; bir sınıfın hâkim duruma gelebilmesi için ekonomik güç ve devlet aygıtlarını ele geçirmesi yeterli değildir, devlet de varlığını sadece bu şekilde sağlamaz. Devlet zora dayalı bir kurum olması yanında, rızaya ve onaya dayalı da bir egemenliktir. Yani devlet siyasi ve sivil toplumun toplamıdır[35]. Yani hâkim sınıf hem farklı sınıfların rızasını almış hem de zor kullanma hakkını ele geçirmiş olan sınıftır. Gramsci'ya göre Devlet ve sivil toplum her zaman iç içeydi. Gramsci sivil toplumu Marx'ın aksine, bir üst yapı alanı olarak görür[36]. Bu durum daha geleneksel olan Marksist alt yapı/üst yapı ayrımını karışık hale getirir[37]. Sivil toplum kavramını "hegemonya" kavramı ile ilişkilendirerek açıklayan Gramsci'ye göre hegemonyanın iki ayağı söz konusudur. Bu ayaklardan politik olanı devlet oluştururken, kültürel olanı ise sivil toplum oluşturmaktadır[38].

Görüldüğü gibi tarihsel süreç içinde birçok düşünür sivil toplum ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Sivil toplum kavramsallaştırmasında farklı yaklaşımlar sonucu sivil toplumun devlet karşısındaki konumu da değişmiştir. Ancak günümüzde sivil toplum ve sivil toplumun araçlarının kazandığı güç düşünüldüğünde konu çok daha karmaşık bir hal almaktadır. Bu nedenle bu gün sivil toplumu en geniş

---

[34] TURNER, s: 48

[35] ONBAŞI, s 37–38

[36] Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2. Baskı, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, s: 38, 2003

[37] TURNER, s: 48

[38] ÇAHA, s: 38–39

ve belki de bütün tanımları kapsayacak şekilde ele almak ve yorumlamak gerekmektedir.

1.1.2. Sivil Toplum – Devlet İlişkisi

Sivil toplum kavramı önceleri belirli bir hukuk düzenine tabi siyasi toplum ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır[39]. Bu dönemlerde sivil toplum ile siyasi toplum birlikte düşünülüyordu. Yani insanların doğal düzenden sivil-siyasi düzene geçtikleri kabul ediliyordu. Bu süreçte 'sivil' olanlar, ortak yaşama iradesi göstermiş ve bir siyasi iradeye bağlılığı gönüllü olarak kabul etmiş insanlardı. Ayrıca yönetilenler vardır. Ancak ortada toplumsal bir sözleşme olduğu varsayıldığında sivil-siyasi karşıtlığı diye bir şey söz konusu değildir. Sivil toplumu siyasi toplumdan ayıran düşünceler 18. yüzyılın sonuna doğru gelişmiştir. 18. ve 19. yüzyıl ayrıca sivil toplumun teorik temellerinin de şekillendiği dönemlerdir. Bu tarihler ile birlikte yöneticilerin vatandaşlara baskısının da artması sonucu sivillerin yönetimlerine karşı bazı faaliyetleri olmuştur. Bu nedenle sivil toplumun tarihi ihtilal ya da isyanlarla da anılmaktadır. 19 yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarındaki kısa sessizlikten sonra toplumların gelişmesine ve kentleşmeye paralel olarak sivil toplum da gelişmiş ve bugünün en popüler kavramları arasına girmiştir.

Sivil toplum kavramı genel olarak, devlet ve devlet otoritesinin dışındaki ekonomik ve toplumsal alanını niteleyen ve kendi ilke ve kurallarına göre işleyen, kendi kendini düzenleyen özerk alan olarak tanımlanmaktadır[40]. Sivil toplum devlet ve otoritesi dışında özerk bir alandır ancak devletten tamamen kopuk da değildir. Sivil toplum, hukukun üstünlüğü prensibine bağlı, hukuki değerleri olan bir toplum modelidir. Sivil toplum devletin üyesi olan ve onun yasalarına uyan ve diğer üyelerine zarar vermeyen bir davranış yükümlülüğünde olan toplum demekti[41]. Dolayısıyla sivil toplum – devlet ilişkisi, sivil toplum kavramının tanımının önemli bir bölümünü ifade etmektedir.

---

[39] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU**, Sivil Toplum İşbaşında**

[40] Aytekin YILMAZ, "Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık, s:86, 1997

[41] Sedat AZAKLI, "Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı:18, s:224,225, 1997

Sivil toplumu devlet dışı unsurları ile ele alan yaklaşıma göre sivil toplum gönüllü, sosyal, devlet dışı kurumların toplamıdır[42]. Burada sivil toplum otorite dışındaki alan olarak tanımlanmaktadır. Yani Devlet dışında olmak demek özgürlük demektir haklar demektir[43]. Sivil toplumun devlet karşısında bir alternatif olarak konması düşüncesinin temelinde, kamusal alana tamamen hâkim olan devletin keyfi uygulamalarının, vatandaşlar nezdinde devlete ve siyasi kurumlara karşı bir öfke ve güvensizlik yaratması durumu yatmaktadır[44].

Günümüzde sivil toplumcu yaklaşımlar, sivil toplum ile devlet arasında kaçınılmaz bir çelişki olduğunu savunur. Bu çerçevede siyasal, kültürel ve ekonomik düzeylerde sağlıklı bir sivil topluma, devletin vatandaşlarına siyaset yapma, siyasete katılma, parti kurma haklarına kısıtlama getirmemesi, resmi ideoloji ve resmi dinin olmaması, devletin din, dil ve ırk ayrımı yapmaması, belirli kültürel kodları dayatmaması ve piyasa mekanizmasına ve mülkiyet hakkına devletin karışmaması ile ulaşılabileceği savunulmaktadır[45]. Bu anlayış çerçevesinde sivil toplumun gelişebilmesi için, devletin kendisini bir ideoloji ile tanımlaması, hukuk devleti olması ve faaliyetleri itibariyle sınırlı bir yapıda olması gerekmektedir. Bu anlayış devlet ve sivil toplum dikotemisine vurgu yapmaktadır. Oysa sağlıklı işleyen bir sistemde devlet ve sivil toplum birbirini destekleyen demokratik bir yapılanma içindedirler. Sivil toplum, toplumsal sorunlara etkili ve uzun süreli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bunun için siyasi aktörleri bu çözümleri uygulayabilecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortaklıktır[46]. Burada, sivil toplum merkezi devletten bağımsız hareket edebilen, mülkiyet haklarına dayalı ve özünü örgütlenme

---

[42] İBRAHİM, WEDEL, s:38

[43] Ahmet MAZLUM, **Sivil Toplumun Dünü Bugünü**,
<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm> (23.01.2007)

[44] Özüm YEŞİLTAŞ, "Sivil Toplumun 'Diğer' Yüzü: Demokratikleşme Açısından Bir Değerlendirme", Hukuk Gündemi, Sayı:3, Ankara, Aralık, s:97, 2005

[45] Mümtaz'er TÜRKÖNE, **Siyaset**, Lotus Yayınları, İstanbul, s: 357, 2003

[46] Fuat KEYMAN, **Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Toplum,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:3, 2004,
<http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf#search=%22keyman%20avrupa'da%20ve%20t%C3%BCrkiyede%20sivil%20toplum%20%22> (24.06.2006)

özgürlüğünün oluşturduğu bir yapılanmayı anlatan bir kavramdır[47]. Yani, her şeyini devletten beklemeyen, onun dışında ama ona düşmanlık eden değil ondan mümkün olduğunca bağımsız toplumdur[48]. Sivil toplum devlet ile birey arasında aracı bir kurumdur, dolayısıyla bağımsızdır ve özerktir[49].

Sivil toplum haklarını bilen, başkalarının haklarını tanıyan ve hak ve özgürlükleri hem kendisi hem de başkası için savunabilen, bunu da gönüllü olarak gerçekleştiren insanların çoğunlukta olduğu toplumdur. Sivil toplum bir özgürlükler alanıdır. Bu özgürlüklerin içinde belkide en çok ihlal edilen ve dolayısıyla sivil toplum tarafından en çok konu edilen farklı olabilme ve farklı kalabilme özgürlüğüdür. Bir diğer konu da örgütlenme özgürlüğüdür. Sağlıklı bir sivil toplumun varlığı ve var olanların da gelişmesi için örgütlenme özgürlüğü önündeki bütün engellerin kaldırılması gerekmektedir. Uğur Mumcu'nun da dediği gibi, sivil toplum, çeşitli çıkar çevrelerinin özgürce örgütlenebildikleri, haklarını özgürce arayabildikleri açık toplum demektir, çoğulcu demokrasi demektir[50]. Modern dünyada yurttaşların örgütlenmesi, bu örgütlerin etkinlikleri, toplumsal süreçlerde aldıkları roller demokratikleşmenin göstergesi kabul edilmektedir[51].

Günümüzde temel hak ve özgürlüklerin tanınıp güvence altına alınması demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından biridir. Dolayısıyla, günümüzde sivil toplum demokrasinin, demokraside sivil toplumun varlığı şartına bağlanmış durumdadır. Gerek devlet gerekse de sivil toplum açısından demokratik bir siyasal tarz, ancak demokratik siyasal kültürün içselleştirildiği bir kültürel iklimde mümkün olabilir[52]. Burada aslında iktidarın müdahale alanı dışında ve iktidara karşı durabilecek ara grupların varlığı ile demokratik sosyal ortam tanımlamaktadır[53]. Fuat Keyman'a göre de sivil toplum çoğulcu yapısıyla demokrasinin ön koşulu ancak sivil

---

[47] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İşbaşında**

[48] Murat BELGE, **Sivil Toplum Nedir?**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:1, 2003, <http://stk.bilgi.edu.tr/doc/belge_std_1.pdf> (26.01.2006)

[49] Hülya ERCAN, "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:26, No:1, Mayıs, Sivas, s:75, 2002

[50] EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER KONFERANSI HEYETİ, s:17

[51] Sunay DEMİRCAN, **Avrupa Birliği ve Sivil Toplum**, <http://www.stgm.org/docs/1123447916AvrupaBirligi.doc > (07.03.05)

[52] TÜRKÖNE, s: 364

[53] YILMAZ, s:319, 2003

toplumun olması demokrasinin de olduğu anlamına gelmez. Yani sivil toplumu bu anlamda bir veri olarak almamak gerekir[54]. Dolayısıyla, demokratik bir sistemin gelişmesi, sivil toplumun gelişmesine bağlı olduğu kadar, devletin ve siyasetin demokratikleşmesine de bağlıdır. Sivil toplum bu anlamda demokrasilerde çoğunluğun diktatoryasının önündeki tek engeldir.

Sivil toplumun, uzun bir sessizlik döneminden sonra geçen yüzyılın sonunda tekrar yoğun bir şekilde gündeme gelmesi ulus devletlerin güç kaybetmesi ile de açıklanabilir. Devletlerin egemenlik alanlarında güç kaybetmesi ile oluşan boşluğu STK'lar doldurmaya başlamıştır. STK'ları güçlendiren ulus devletlerin zayıflaması yanında uluslar üstü ve devletler üstü değerlerle hareket etmeleri olarak da gösterilmektedir. Yani sivil toplum, insan hak ve özgürlükleri, demokrasi, eşitlik, çevrenin korunması v.b. kavramlarla birlikte anılmaktadır.

Sivil toplum kavramı tarihsel arka planında farklı yaklaşımlar sonucu farklı değerlendirmeler yüklenmiş olsa da, günümüzde, yokluğu ve gelişmemişliği birçok soruna sebep olan, oluşturulması, varsa da geliştirilmesi gereken bir olgu olarak gündemdedir[55]. 1980 e kadar sivil toplumun alanı ve kapsamı üzerine tartışmalar ağırlıktaydı. Günümüzde ise sivil toplumun demokrasi için taşıdığı değer ve önemi konusu tartışılmaktadır.

1.2. Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi

Sivil Toplum kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Ancak daha öncede değinildiği gibi çok yeni bir kavram değildir. Siyaset felsefesinde, sivil toplum kavramının tarihini milattan öncesine kadar götürebiliriz. Hatta sivil toplumun insanla birlikte var olan ve gelişen bir olgu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dünyada ve de Avrupa'da sivil toplumun tarihi oldukça eskidir. Avrupa'da doğmuş Amerika'da ve Avrupa'da gelişmiş, düşünsel ve teorik temellerini 17 ve 18.

---

[54] Fuat KEYMAN, "Nasıl Bir Liberal Demokrasi", **Diyalog**, 1. Baskı, 29 Haziran, s: 97, 1996

[55] TÜRKÖNE, a.g.e., s: 347

yüzyıllarda yine Avrupa'da oluşturmuş bir kavramdır[56]. Sivil toplumun ortaya çıkışı aydınlanma ve ardından gelişen sanayi toplumunun gelişimine bağlanmaktadır. Sanayi toplumu ile toplumsal yapıda meydana gelen gelişmeler ise; işbölümü ve yabancılaşmanın başlaması, toplumsal eşitsizliklerin ve bireyselleşmenin ortaya çıkması, ailenin küçülmesi ve geleneksel yapısını kaybetmesi, sosyal bütünleşmeye ihtiyacın artması ve boş zamanların ortaya çıkması olarak özetlenebilir[57]. Bu gelişmelerin toplumda önemli bir değişime neden olduğu ve daha aktif bir sivil toplumun oluşmasını ve örgütlenmeyi beraberinde getirdiği açıktır.

Sivil toplum kavramı ilk kez eski Yunan döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Eski Yunan şehir devletlerinde sivil toplum, geleneksel toplum yapısına yani doğa durumundaki insana karşın modern toplumu, Polis'lerde yaşayanları tanımlayan bir kavram olmuştur.

Site devletleri çağı kapanıp, ortaçağa geçildiğinde Avrupa'da feodal dönem başlamıştır. Feodal sistem Avrupa'nın orta çağ toplumsal yapısıdır. Bu dönemde, tüm ağırlık, kırsal kesime aktarıldı, kentler belirleyici ve önemli olmaktan çıkmıştır[58]. Feodal dönemde, 12. yüzyıl ile birlikte şehir hayatının gelişmesi ve ticaretin yaygınlaşması nedeniyle ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Bu tarihlerde ticaret gelişmiş eski kentler canlanmaya ve yeni kentler kurulmaya başlamıştır. Ticaret ve tarımla zenginleşen yeni şehirliler yani burjuva ve tüccar kesimi, soyluların karşısında daha güçlü bir duruma gelmiştir. Ortaçağın sonunda ve yakınçağda ise merkezi krallıklar dönemi başlıyor. Krallar ve diğer soylular varlıklarını korumak için öncelikle orduya ihtiyaç duymuşlardır. Soylular, para ve dolayısıyla ordu için burjuvalara ve tüccarlara başvurmak zorunda kaldılar. Kentlerin zengin sınıfı kaynak aktarımının karşılığında bazı haklar istediler. Şehirlerde kendi istedikleri kararları almak şehirlerini kendileri idare etmek, iç işlerinde serbestlik, kendi savunmalarını kendileri yapma, kendi yargı sistemlerini kendileri kurmak istediler. Karşılığında kentliler kendilerini yönetenlere özellikle

---

[56] Jürgen KOCKA, **Die Rolle Der Stiftungen İn Der Bürgergeselschaft Der Zukunft**, Bundeszenfrale Für Politische Bildung, s: 3, 2004,
<http://www.bpb.de/publikation/aIL6SZ,,0,B%FCrgergesellschaft_Stiftungen.html> (23.11.2006)

[57] Birgül ŞİMŞEK, "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**'den alınmıştır, Veysel Bozkurt (der), Alfa Basın Yayın Dağıtım, 1. Basım, s: 331–333, 2000

[58] Murat SARICA, **100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s:67, 1983

güvenliklerini sağlamaları için para ve vergi vermeyi kabul ettiler. Böylece şehirler bir tür 'hükmi şahsiyet' kazanmışlardır[59]. Avrupa da kentler rahat nefes alınan özerk alanlar olmaya başlamışlardır. Ayrıca yükselen orta sınıf da yönetime katılma olanağına kavuşmuştur[60]. Orta sınıf sivil toplumcu hareketlerin ortaya çıktığı sınıflardır. Çünkü belirli bir ekonomik özgürlüğe kavuştuktan sonra hak ve özgürlükleri genişletmeye daha uygun bir ortam oluşturulabilmektedir[61].

Batıda sivil toplum tarihi büyük ölçüde kent tarihidir[62]. Modern anlamda kentin özellikleri ile benzeşen en eski tarihli kentler feodalizm sonrası Avrupa kentleri kabul edilir. Aydınlanma sonrası dönemde kentleri, sanayi devrimi şekillendirmiştir. Kentler, inançları, değerleri, gelenekleri, dünya görüşleri, çıkarları farklı insanların, grupların, sınıfların bir arada yaşadıkları yerleşimler olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu sınıfsal faklılık da sivil topluma ivme sağlayan bir güç olmuştur. Sivil toplum bu farklılıklara dayanan bir ortaklık olarak kabul edilmeye başlanmıştır[63]. Bugün de zaten sivil toplum kuruluşları herkesin ortak bir paydada toplanabileceği inancından güç almaktadır.

Sivil toplumun mücadelesinin meşruiyet kazanması ve örgütlenme haklarını alabilmeleri birden olmadığı gibi kolay da olmamıştır. 16. yüzyıldan sonra Avrupa devrimler dönemine girmiştir. Devrimler mülkiyetin savunulması ve düzenin restorasyonunun desteklenmesi açısından çok etkili harekete geçiricilerdir[64]. Avrupa'da sivil toplumcu geleneğin ürünü olan olaylara örnek olarak, 1566–1581 Felemenk Ayaklanmasını, 1649 İngiliz Ayaklanmasını, 1750–1892 Sanayi Devrimini, 1789–1799 Fransız Devrimini, 1848 Devrimlerini, iki dünya savaşı arasındaki devrimleri ve son olarak da 1989–1991 Sovyetler Birliği ve doğu Avrupa devletlerinde gerçekleşen devrimlerini gösterebiliriz[65].

---

[59] YAYLA, BIÇAK, UÇAR, a.g.m

[60] Leo HUBERMAN, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla,** (Çev. Murat Belge), İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, s: 47, 2003

[61] YILMAZ, s: 320, 2003

[62] BELGE

[63] EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER KONFERANS HEYETİ, s: 10

[64] C.J. Wrigley, "İki Savaş Arası Avrupa'sında Karşı Devrimin Başarısızlığı", **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991'**den alınmıştır**,** (Çev. Kemal İnal), David Parker (der.), Dost Kitapevi, Ankara, s:212, 2003

[65] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız; David PARKER, **Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560- 1991,** (Çev: Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003

Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali ve Amerikan Devrimi derken sivil toplum artık yavaş yavaş dünya siyasetini de etkilemeye başlamıştır. Büyük Fransız Devrimi'nin (1789) ardından kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi, sivil toplum ile devlet arasında bireyin konuşma, düşünme, inanç özgürlüğü ve mülk edinme hakkı gibi haklarının bireysel özgürlük için vazgeçilmez haklar olduğu onaylanmıştır[66]. 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan sanayi devrimi de konuya çağdaş anlamda toplumsal sınıfın oluşması ve bu oluşuma paralel olarak siyasal otoritenin paylaşımı ya da ele geçirilmesi mücadelesi boyutunun eklenmesini sağlamıştır[67]. Sivil toplum literatürü 19. yüzyıldan itibaren, liberal değerler çerçevesinde gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum, devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanlar dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinlikler alanını kapsar[68].

19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren sivil toplum uzun bir sessizlik dönemine girecektir. Bu tarihlerde sivil toplum kavramı artık fazla üzerinde durulan bir kavram olmaktan çıkmıştır. Sivil toplum ve STK kavramlarının yakın zamanda tekrar gündeme gelen kavramlar olmaları dünyada önemli bir dönüşüme denk gelmektedir. 20.yy da yaşanan gelişmeler siyasi ve sosyal alanda ciddi değişimlere sebep olmuştur. Özellikle iki büyük Dünya Savaşının yaşanması STK'ların tekrar harekete geçmesini sağlamıştır. Çünkü sorunlara süratle ve en yakın elden çözüm üretilmesi gerekiyordu ve devletler savaşlardan büyük güç kayıplarına uğramış olarak çıkmışlardır. Bu sonucunda develin yerini sivil inisiyatifler almıştır. Önceleri savaş sonrası yardım kuruluşları kuruldu. Daha sonra bu kuruluşlar başka ülkelerdeki ekonomik kalkınma sorunları ile de ilgilenmeye başladılar. Bu kuruluşların birçoğu 1950'lerden sonra uluslararası ve uluslar üstü nitelikler kazanmışlardır.

Sivil toplumun asıl büyük dönüşümü 1980'lerde başlamıştır. Bu yılarda sivil toplum kuruluşları kavramı canlanmış, amaçları ve fikirlerini devlete duyurmanın yasal yollarını kazanmışlardır. Bu kavramın gelişimine soğuk savaşın sona ermesi ve 1990'lı yıllar büyük bir ivme sağlamıştır.

---

[66] ONBAŞI, s:14

[67] Bahadır KALEAĞASI, **Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, <www.stgp.org/makaleleri/devletsiviltoplum.pdf> (30.06.2006)

[68] TÜRKÖNE, s: 357

STK'lar gösterdikleri bu gelişmeler onlara bugünün politikalarında söz sahibi olmalarını sağladı. Hükümet dışı örgütlenme türlerinin bu gelişimine küreselleşmenin hız kazandırdığını söyleyebiliriz. Sanayi toplumu aşamasında ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları sanayi sonrası toplum aşamasında zamanla güçlenmişlerdir ve faaliyetlerini de ulusal düzeyden uluslararası düzeye kaydırdıkları görülmüştür. Bunda da küreselleşmenin etkisi vardır[69]. Bugün birçok uluslararası ve ulus üstü yapılanmanın içinde politika belirleme ve karar alma mekanizmalarında hükümetlerin yanında STK'lar da eşit birer aktör olarak yer almaktadır.

1.3. Sivil Toplum Kuruluşları

Sivil toplum kendini birçok vasıta ile temsil etmektedir. STK'lar (sivil toplum kuruluşları) bunların en önemlisidir. STK'ları hayatın her alanında faaliyet gösterebilen, faaliyet alanları geniş ve konusu sınırsız olan kuruluşlardır. STK'ların bazı özelliklerini ve değerlerini öne çıkararak yapılan STK tanımlamaları bu alanda bir tanım enflasyonuna yol açmıştır. Bunların hiçbiri yanlış değildir ancak bu tanımlar arasında boğulmamak için STK'lar kavramının tanımını olabildiğince geniş almak gerekmektedir. Bugün, dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, yerel birlikler, kooperatifler ve medya gibi tüzel kuruluşlar artık dünyada STK olarak kabul edilmektedir.

Bir kuruluşun sivil toplum kuruluşu sayılması için her şeyden önce devlet dışı bir kuruluş olması gerektiği genel kabul görmektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyinin STK tanımı şöyledir; "devletlerarası anlaşma temeline dayanmayan bütün uluslar arası örgütler hükümet dışı örgüttür"[70]. Bu tür kuruluşlar devlet yapısı içinde yer almayan yani kamusal alanın dışında yer alan, fakat siyasi iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak yoluyla etkileyebilecek işlevsellikte olan örgütlenme türleridir. STK'nın en önemli özelliği devlet dışı kuruluşlar olmaları olsa da büyüklükleri de sayıları da, özellikle hükümetlerin onları destekledikleri yerlerde

---

[69] Birgül ŞİMŞEK, "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü'** den alınmıştır, Veysel Bozkurt (der.), Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım, s: 340, 2000

[70] Necla YIKILMAZ, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, Haziran, s:163, 2003

artmaktadır[71]. Günümüzde kendilerini STK olarak tanıtan birçok kuruluş kamu ile bir şekilde bağları olduğu ve bazen de finansman gereksinmelerini doğrudan kamu desteği ile sağladıkları görülmektedir[72]. Bu nedenle devlete karşı göreli bir özerklikten bahsetmek daha gerçekçi olacaktır. Sonuçta hukuk devleti sivil toplumun teminatıdır. Bugün de sivil toplum ile devlet birbirlerinin demokratikleşme koşulu haline gelmiştir[73]. STK, katılımcı, demokratik ve şeffaf toplum anlayışının birer unsurudurlar. Demokratik siyaset kültürünün somut göstergesi siyasi katılımdır. Siyasi katılım sadece oy verme davranışlarıyla değil ondan önemli olarak çeşitli STK'lar, katılımla kendini ifade etmektedir [74].

Ayrıca belirtmek gerekir ki, sivil toplum kuruluşlarını tanımlarken, bu kuruluşları sadece hükümet dışında da konumlandırmıyoruz, STK'lar piyasanın da dışında örgütlenmelerdir[75] . Sivil toplum kuruluşu için faaliyetlerinde kar amacı gütmemek esastır. Hatta Amerika Birleşik Devletlerinde Hükümet dışı kuruluş anlamındaki NGO (non-govermental organisation) terimi ile birlikte zaman zaman kar amacı gütmeyen anlamında NPO (non-profit organisation) teriminin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, hükümet kavramı ile sadece siyasi iktidar ve merkezi yönetim değil yerinden yönetim kuruluşları da vurgulanmaktadır[76].

Sonuç olarak, STK için örgütlenme hak ve özgürlüğü kadar nispeten otonom olmak da çok önemlidir. Buradaki otonom olma olgusu sadece devlete karşı değil ekonomik aktörler, siyasi partiler ve diğer STK'lar karşısında da nispi bir otonomiyi kapsamaktadır. En genel anlamda, STK'lar, belli bir amaç, düşünce veya çıkar çerçevesinde toplanan kişileri çoğulculuk esasına göre, gönüllü, devlet dışında ve bağımsız olarak oluşturdukları örgütlenmeleridir.

---

[71] YIKILMAZ, s:166

[72] Oğul ZENGİNGÖNÜL, **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde: Küreselleşme,** Adres Yayınları, Ankara, s: 199, 2004

[73] KEAN, s:47

[74] BAL, s: 166

[75] Ahmet İNSEL, **Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Merkezi, İstanbul,<http://stk.bilgi.edu.tr/docs/insel_std_5.pdf> (03.05.2006)

[76] Murat OKÇU, "Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar"**, Türk Dünyası Kültür Atlası**'dan alınmıştır, Aydın Usta, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kuşhanoğlu (yayına hazırlayan), İstanbul, s: 661, 2006

STK'ların özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz[77];

- Kar amacı gütmemek,
- Siyasi ve ekonomik aktörlerden bağımsız hareket etmek,
- Gönüllülük esasına dayanmak,
- Bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahip olmak,
- Karar ve uygulamalarda katılımcı yaklaşımı benimsemek yani halkın katılımını ve güçlenmesini sağlamaya odaklanmak,
- Politika ve stratejileri ile mevcut yönetim ve uygulamaları, amaçları doğrultusunda etkileyebilmek,
- Dürüstlük, tutarlılık, açıklık, saydamlık, yardımseverlik, hoşgörü ve hizmet anlayışına sahip olmak gibi değerleri benimsemek.

Buradan STK'ların toplumdaki yeri ve işlevleri de belirlenmiş oluyor. STK'lar devlet ile bireyler arasında, sivil toplum yararına çalışan kuruluşlardır. en geniş tanımı ile sivil toplumdan kaynaklanan bütün demokratik kuruluşlar ve birlikler de STK'dır. Dini gruplar ve cemaatler, kültür dernekleri, spor ve hobi kulüpleri, vatandaş formları, yurttaş inisiyatifleri, meslek birlikleri, sendika ve kooperatifler, alternatif kurumlar, çiftçi grupları, hemşeri dernekleri, çevreciler, tüketici koruma örgütleri, kadın örgütleri, hayvanları koruma örgütleri, mahalle temsilcileri, kent konseyleri v.b. sivil toplumun bir parçasıdır.

Birleşmiş Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyine ve Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanına göre STK sayılan kuruluşlar sayılmıştır. İşçi-işveren sendikaları, toplumsal ve ekonomik konularda görev alan, belli bir grubu temsil eden kuruluşlar, ticaret, hizmet ve üretim birlikleri, hükümet dışı kuruluşlar, insanları belli bir amaç için bir araya getiren dernekler, vakıflar, cemiyetler, yerel girişimler, politik ilgi grupları ve dinsel gruplardır STK kabul edilmektedir[78]. Yinede Avrupa

---

[77] Ece BOSTANCI, **Kadın Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler ABD. İnsan Kaynakları ve Endüstriyel İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Çalışması, İzmir, s:55, 2005

[78] Sunay DEMİRCAN, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği**, KalDer, <http://www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc> (03.08.2006)

Birliği'nde STK, sınırları kesin olarak çizilmiş kuruluşlar değildir. Yani bu alan esnek tanımlanmış bir alandır.

1.3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri ve Özellikleri

STK, sivil toplumdaki belli ilgi gruplarını temsil etmek üzere organize olmuş kurumlardır[79]. Sivil toplum kuruluş'ları faaliyet alanları sınırsız örgütlerdir. Çevre, kalkınma, gelişme, sağlık, nüfus planlaması, insan hakları, kadın, eğitim, sosyal yardımlaşma, barış gibi birbirinden çok farklı alanlarda faaliyet gösterirler. Çeşitlilikleri niteliklerinde, perspektiflerinde, faaliyetlerinde, konularında, hedeflerinde, mali imkânlarında, profesyonellik yönlerinde, iletişim yöntemlerinde olmak üzere her açıdan kendini göstermektedir

STK'lar yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenebilirler. Görevlerini gönüllü olarak ya da belirli bir ücret karşılığında profesyonel olarak yerine getirebilirler. Ayrıca düşünce üreten kuruluşlar da vardır. Dünyada 'ting-tang' denen bu kuruluşların etkinlikleri çok yaygındır; eğitim, kalkınma, doğrudan yardım, teknik yardım ve danışmanlık, politika çözümlemeleri, tanıtım ve savunma, araştırma ve değerlendirme gibi birçok alanda etkindirler. Bugün STK'ların en önemli işlevlerini çevre, kalkınma ve demokratikleşmenin desteklenmesinde görmekteyiz. Örneğin çevre konusunda Greenpeace adlı örgüt dünya çapındaki eylemleri, bilimsel araştırma ve lobi faaliyetleri ile dünya ülkelerini çevre koruma konusunda önlemler almaya ikna etmiştir. Çevre ile ilgili bu tip kuruluşlar, çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda birçok anlaşmanın da yapılmasını sağlamıştır. Bu kuruluşlar daha sonraki süreçlerde anlaşmaların uygulanmasını sağlamanın yanı sıra birçok çalışmayı finanse de etmektedirler.

Gerek ulusal düzeyde gerekse uluslararası düzeyde faaliyet gösteren STK'ların birçok toplumsal işlevleri vardır. Bu işlevleri şu şekilde özetlemek mümkündür[80];

---

[79] Dijen ALBAYRAK, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi**, <http://insanca.kadikoy.bel.tr/sivil_toplum_ve_demokrasi.html> (30.06.2006)

[80] 1) İBRAHİM, WEDEL, s:14, 2) <http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivil2.htm> (05.11.2006)

- STK'lar demokrasinin gelişmesine katkıda bulunur.
- STK'lar bireylerin ortak amaç ve hedeflerini doğrultusunda, siyasi iradeyi ve yönetimi karar alma sürecinde kamuoyu oluşturmak suretiyle etkilerler.
- STK'lar, Devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine olanak sağlamak diğer yandan da topluma devlet karşısında bir koruma sağlamak işlevi görmektedirler.
- STK'lar, kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerini dile getirmeleri için uygun ortam sağlamaktadırlar. Belirli konularda kamuoyu duyarlılığının yaratılması/artırılması ve hükümetleri harekete geçiren siyasi baskıların ortaya çıkmasını sağlamak,
- STK'lar çoğulcu toplum yapısını geliştirerek, egemen aktörlere karşı dengeleri sağlayan bir unsur olarak işlev görmektedirler.
- STK'lar ayrıca bireylerin siyasi kültürlerini geliştirir, yani katılımcı ve çoğulcu bir kültürel yapıyı geliştirir ve pekiştirir, bu sayede bireylere yönetim deneyimi de kazandırılabilir.

STK'lar sorunlara, esnek yapılarından dolayı, çok daha işlevsel çözümler geliştirebilirler dolayısıyla projeler üretip bu projelere gerekli kaynakları da bulabilirler. Özellikle, eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilirler.

1.3.2. Uluslararası Gelişmeler ve Sivil Toplum Kuruluşları

STK'lar 20 yüzyıl da uluslararası sisteme doğrudan dâhil olmuşlardır. Bu yeni aktörle bu yüzyılda oldukça güç ve etkinlik kazanmışlardır. Bu kuruluşlar bugün en önemli özellikleri uluslararası, uluslarüstü ve hükümetdışı olarak örgütlenmiş yapıda olmalarıdır. Uluslararası siyasette iki kutuplu sistemin 1980'li yılların sonların doğru sona ermesi ve ardından başlayan yeni dünya düzeninde, bu yeni aktörlere güç kazandırmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra sistemdeki dönüşüm hükümet dışı örgütlerin lehine gerçekleşmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda bugün dünyada, insan hakları, demokrasi, çevre, nükleer güç ve barış hareketi gibi

uluslarötesi STK'lar ortaya çıkmıştır ve devletleri, diğer devletler ve kendi kamuoyunun ötesinde yönlendirir hale gelmişlerdir[81].

Sivil toplum kuruluşlarının girişimleri bir açıdan Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlamıştır. Katolik kilisesine bağlı Caritas[82] ve Uluslararası Çocukları Koruma Birliği[83] bunlara örnektir. Bu kuruluşlar İkinci Dünya Savaşından sonra daha da güçlenmişlerdir[84]. Örneğin Caritas 1886 yılında ulusal bir Alman Katolik yardım kuruluşu olarak faaliyetlerine başlamıştır. Birinci Dünya Savaşında sonra da savaştan zarar gören halklarına yardım sağlayan bir kuruluş olmuştur. 1950 yılından bugüne uluslararası bir STK olarak misyonlarına devam etmektedir[85]. Bugün bu kuruluş Türkiye dâhil birçok gelişmekte olan ülkede de faaliyet göstermektedir[86]. 1923 yılında kurulan Uluslararası Çocukları Koruma Birliği de Birleşmiş Milletler sistemi içinde Çocuklara Yardım Fonuna dönüşmüştür. Aynı şekilde Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin diğer kuruluşları ve kuzey hükümetlerinin yardım kuruluşları da İkinci Dünya Savaşından sonra savaştan zarar gören ülkelere yaptıkları yardımlarla ülkelerin kalkınmalarına yardımcı oldukları bilinmektedir[87].

Dünya devletleri ile STK'lar arsındaki ilişkiler konusunda bir başlangıç tarihi vermek gerekirse, ilk ortaklık ilişkilerinin Birleşmiş Milletlerin 19 Haziran 1972 Stockholm Konferansında kurulduğunu söyleyebiliriz. Bu konferanstan sonra STK'lar Birleşmiş Milletler sisteminde daha etkin olmuşlar ve dolayısıyla artık dünyada siyasetinin aktörleri olarak daha güçlü bir şekilde varlık göstermeye başlamışlardır. Ancak asıl 1980'lere gelince etkinlikleri ve güçleri artmıştır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "Ortak Geleceğimiz" adlı bir rapor yayınlanmış ve bu raporda STK'lar ile işbirliğinin önemi

---

[81] YILMAZ, (2003), s: 320

[82] Latince kökenli bir kelimedir. Kelime karşılığı kardeşçe sevgi (fraternal love) yada insani dayanışması (human solidarity)'dır ancak anlam olarak merhamet, karşılıksız yardım ve tanrıya duyulan sevgiye karşılık gelmektedir, <http://www.caritas-tr.org/eng/caritas.htm> (06.02.2007).

[83] 1923 yılında İtalya'nın Cenevre şehrinde kuruldu. Daha sonra Birleşmiş Milletlerin kurulması ile Birleşmiş Milletlere bağlı UNİCEF'e dönüştü.

[84] John CLARK**, Kalkınmanın Demokratikleşmesi: Gönüllü Kuruluşların Rolü**, (Çev. Serpil Ural), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Şubat, Ankara, s:43, 1996

[85] <http://www.caritas-tr.org/eng/caritas.htm> (06.02.2007)

[86] <http://www.caritas.org/jumpCh.asp?idUser=0&idChannel=6&idLang=ENG> (06.02.2007)

[87] CLARK, s:18

vurgulanmıştır.

Hükümet dışı örgütler de 1990'larla birlikte sayı olarak da büyük bir artış gözlemlenmiştir. Bu tarihlerden sonra siyasi çevrelerde de tartışmaların baş aktörleri STK'lar olmaya başlamıştır. 3–14 Haziran 1992 Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma konferansında, "Sürdürülebilir Gelişme"nin yanı sıra katılımcı mekanizmaların örgüt, kurum ve kuruluşlar ve de hükümetlerce benimsenmesinin sağlanması üzerinde durulmuştur. Çevre ve Kalkınma için Global Eylem Planı'nın, yani Gündem 21'in 27. bölümü "Hükümet Dışı Örgütlerin Rolünün Güçlendirilmesi, Sürdürülebilir Kalkınma İçin Ortaklar" başlığı bu konuya ayrılmıştır [88]. Aynı şekilde 1994 yılında Kahire de düzenlenen Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansında da STK'lara verilen önemin sürdüğü görülmüştür. Eylem planında 15. Bölüm "Hükümet-Dışı Sektörle Ortaklık" başlığını taşımaktaydı. Sistem içinde birçok kararın alınmasında, uygulanmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kamuoyunun bilgilendirilmesinin ve ilgili kişi ve uzmanlara danışılmasının önemi de anlaşılmıştır. Ayrıca boyutları ve esneklikleri nedeniyle hükümetlerden daha başarılı olacakları düşünüldüğü için, resmi programların, projelerin bazı bölümlerinin uygulanmasında kamu hizmetlerinin yürütücüleri olarak STK'lara görev verilmektedir[89].

STK'lara güç ve etkinlik sağlayan siyasi ve toplumsal gelişmeler yanında hukuksal gelişmelerde önemlidir. Hak ve özgürlüklerin olduğu yerde sivil toplum yaşam alanı bulabilir ve kendini ifade edebilir. Demokrasi de, vatandaşlar için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir[90]. Dolayısıyla Sivil Toplum ve STK'lar için en uygun ortam demokratik yönetimlerdir. Bugün STK'ların güvencesi olan temel hak ve özgürlükler uluslararası belgelerde düzenlenmiştir. Bunların en önemlisi Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar sözleşmelidir. Diğerleri de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Temel Haklar Sözleşmesidir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da bu alanda koruma sağlayan önemli dayanaklardan biridir. Bu anlaşmaların önemi ulusal yasaların üzerinde olmalarındadır. Bu sayede söz konusu uluslararası sözleşmelere

[88] YIKILMAZ, s:170

[89] YIKILMAZ, s:172–175

[90] Mustafa ERDOĞAN, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, 5. Basım, s:101, 2003

taraf ülkeler, ulusal yasalarındaki, sözleşmelere aykırı düzenlemeleri değiştirmek ya da kaldırmak zorunda kalmaktadırlar. Yani ulusal yasalar uluslararası sözleşmelere uyumlu olmak zorundadır. Çünkü uluslararası sistem ulusal yönetimlerin bu alanlardaki mutlak egemenliğini kırmış durumdadır. Gelecekte ulusal yönetimlerin insan haklarına ve özgürlüklere aykırı düzenlemeler öngöremeyecekleri görülmektedir.

Özgürlük bazı hukukçulara göre insanın insan olduğu için sahip olduğu serbestçe hareket etme güdüsüdür[91]. Özgürlük bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erkidir[92]. Bu tanımlamalar bazı teorisyenlere göre kısmen eksik tanımlardır. Özgürlük aynı zamanda, hayatın kontrolünün bireyin kendisinde olmasıdır. Yani tercih ve eylem serbestîsi varsa özgürlükten söz edilebilir[93].

Hak kavramı özgürlüklerin somutlaştırılmış biçimidir[94]. Hak kelimesinin niteliği daha geniş olsa da normalde sadece bir kimsenin bir hakka sahip olmasını vurgular. Hakka sahip olmak ise bir şeyi yapmaya ya da bir şeye sahip olmaya ve ondan yararlanmaya yetkili olmayı ifade eder.

Özgürlüklerin sınıflandırılması ile ilgili birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Biz burada bireysel ve kolektif özgürlükler ayrımı üzerinden konuyu değerlendireceğiz. Diğer ayrımların bazısı şunlardır;

— Gerçek özgürlükler - Biçimsel özgürlükler,

— Temel özgürlükler - Temel olmayan özgürlükler,

— Negatif özgürlükler - Pozitif özgürlükler,

—Etkin (aktif) özgürlükler - Edilgen (pasif) özgürlükler ve

—Amaç olarak özgürlükler - Araç olarak özgürlükler ayrımları.

---

[91] Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, **Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmes**i, Turhan Kitapevi, 9. Basım, Ankara, s:93, 2000

[92] İbrahim Ö. KABAOĞLU, **Kolektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, s:14, 1989

[93] Coşkun Can AKTAN, "Özgürlük Kavramı ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması", **EGİAT, Türkiye Dünyanın Neresinde? 1999 Raporu,** Ege Genç İşadamları Derneği (EGİAT), Aralık, s: 3, 1998

[94] KABAOĞLU, s:12

Bireysel ve kolektif özgürlükler ayrımı kamu özgürlükleri ayrımıdır Bu ayrımdaki bireysel özgürlükler ayrıca ikiye ayrılmakta ve kişinin fiziki özgürlükleri ile düşünce özgürlüklerini ayrı başlıklarda değerlendirilmektedir. Kişinin fiziki özgürlükleri şunlardır; kişi güvenliği, özel hayatın güvenliği, beden bütünlüğü ve seyahat özgürlüğü. Kişinin düşünce özgürlüğü de; din, basın ve sanat özgülükleridir. Kamu özgürlükleri ayrımında konularına göre olan bu ayrımda iki bireysel özgürlük kategorisi yanında kolektif özgürlükler üçüncü kategoriyi oluşturmaktadır.

Kolektif özgürlükler ise toplanma, dernek kurma, gösteri ve yürüyüş özgürlükleridir. Bu ayrım yeni olarak nitelenen özgürlüklere yer vermez. Kolektif özgürlüklerde tarihsel evrimlerine göre de üçlü bir ayrım yapılmaktadır. Birinci kuşak, İkinci kuşak ve Üçüncü kuşak hak ve özgürlükler olarak. Bunlardan birinci kuşak hak ve özgürlükler Kişisel ve siyasi haklar ve özgürlüklerdir. Tarihsel olarak ilk elde edilen hak ve özgürlükleri kapsar[95]. Bunlar ailenin korunması, özel yaşamın korunması, hayat, din, vicdan, düşünce, hak arama, kişiliğin korunması, hareket ve dolaşım özgürlüğü. Negatif statülü özgürlüklerdir yani devlet müdahalesini reddederler[96].

İkinci kuşak hak ve özgürlükler. Sosyal, ekonomik ve kültürel hak ve özgürlüklerdir[97]. Devletin olumlu bir edimde bulunması uygun şartları hazırlama sorumluluğu söz konusudur, yani pozitif statülü haklardır. İsteme hakları olarak da adlandırılmaktadır. Uluslar arası sözleşmelere ilk kez 1966 girmiştir. Çalışma, dinlenme, sosyal güvenlik, yeterli bir yaşam düzeyi, eğitim ve kültürel hakları kapsar. Üçüncü kuşak hak ve özgürlükler; kapsamında, çevre, barış, gelişme, halkların kendini belirleme hakkı, tabii şartlardan yararlanma (insanlığın ortak mirasından yararlanma) ve bilgilendirilme hakları. Bunlar yalnız devletlerin değil bireylerin ve grupların tümünün müdahalesini gerekli kılar. Yani üçüncü kuşak hak ve özgürlükler diğer bireylerin hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasını gerektirir. Belli bir topluluk halinde yaşam anlayışını yansıtır ve ancak toplumda yaşayan herkesin çabalarının birleştirilmesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle bunlar dayanışma hakları da

---

[95] Kemal GÖZER, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa Ekin Kitapevi Yayınları, s:149, 2004

[96] HATAY İLİ İNSAN HAKLARI KURULU, **İnsan Haklarının Sınıflandırılması**, <http://www.hatay.gov.tr/ilinsanhaklarikurulu/insanhaklarininsiniflandirilmasi.asp> (07.04.2007)

[97] İbrahim Ö. KABAOĞLU, **Özgürlükler Hukuku İnsan Hakları ve Özgürlükler,** AFA Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, s:255, 1998

denmektedir[98]. Dayanışma hakları bireylerin sivil toplum ve devletleri ortak sorumluluk altına soktuğu kadar dünya uluslarını da birbirlerine karşı ortak sorumluluk altına sokar. Gelecek kuşakları da ilgilendiren haklardır. Bu haklar insanların ortak geleceklerini güvence altına almayı amaçlar ve tüm ulusların işbirliği yardımlaşma ve dayanışmasını gerektirir.

Negatif özgürlükler kişi ya da devlet müdahalesinin yokluğunu ifade etmektedir. Müdahale olmaksızın bireyin serbest iradesi ile davranabilmesi anlamına gelir. Bütün bireylerin sahip oldukları, kişiye bağlı, devredilemez hak ve özgürlüklerdir. Liberallere göre özgürlük zaten negatiftir. Devlet müdahalesi söz konusu değildir. Pozitif özgürlükler ise devletin ya da diğer bireylerin özgürlüğü sınırlandırması ile elde edilen özgürlüklerdir. Bu tür hak ve özgürlükler bütün bireylere tanımaz gruplara tanınır. Bu özgürlüklerin kullanılması için koşulların ona sunulması gerekir. Müdahale hakları olarak da adlandırılmaktadır[99].

Bireylerin özgürlüğü için başkasının ya da devletin bir şey yapmaması gerektiğini düşünenler olduğu gibi özgürlüklerin sağlanması için koşulların sunulması gerektiğini düşünenlerde vardır. Ancak dünyada özgürlüğün kullanılabilmesi, düzenlenmesine bağlıdır. Bunun bir istisnası düşünce özgürlüğüdür. Özgürlüklerin anayasada ve yasalarda yer alması, düzenlenmesi ve yargısal yollarla güvence altına alınması gerekmektedir. Özgürlüklerin güvence altına alınması, hukuk devleti anlayışının egemen olması ile olabilir[100]. Siyasal iktidarların sınırlanmadığı yerde özgürlükten söz edilemez. Sınırsız özgürlük ise anarşi ortamına sebep olur [101]. Çoğulcu demokrasilerde özgürlük anlayışı bireycidir. Bireysel hak ve özgürlükler toplumsal hak ve özgürlüklere tercih edilir. Siyasi iktidarın sınırı kişi hak ve özgürlükleridir. Liberalizmin özgürlük anlayışında, kişinin kendi kaderine kendisinin hâkim olması, tercih yapabilmesini, tercihleri doğrultusunda eylemde bulunabilmesini ve tüm bunları zorlamadan uzak ve gönüllü gerçekleştirebilmesini ifade eder[102]. Öngörülen ise

---

[98] T.C: BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİ, **Türk Dış Politikası, İnsan Hakları, Uluslararası Koruma Mekanizmalarının Gelişimi**, 2004,
<http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/insanhaklari/ululararasikoruma.htm> (12.05.2005)

[99] GÖZER, s:149

[100] GÖZÜBÜYÜK, s: 96–97

[101] GÖZÜBÜYÜK, s:27

[102] Songül SALLAN GÜL, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa**, Etik Yayınları, İstanbul, s:89, 2004

minimum devlet müdahalesi ve maksimim özgürlüktür. Yani liberallere göre özgürlükte esas olan bireye 'bir şey' sağlanması değildir, onun dış baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır.

Kısaca insan haklar öncelikle birey haklarıdır. Çünkü sadece insan tercih yapabilir, yani düşünebilir. Bu nedenle gruplar, topluluklar ve ulusların insan hakları olamaz. Bireyler için hak ve dolayısıyla özgürlükten grup, topluluk ve devletler için bağımsızlıktan bahsetmek daha doğrudur. İnsan hakları bireylere bağlı haklardır. Günümüzde de kabul gören insan haklarının özgürlükten kaynaklanmaktadır. İnsan hakları aynı zamanda negatif özgürlük haklarıdır [103]

Uluslararası mevzuatta, Sivil Toplum Kuruluşlarını ilgilendiren Temel Hak ve Özgürlükleri güvenceye alan antlaşma ve ilgili maddeler şunlardır;

A. Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi[104]

Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesini Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 16 Aralık 1966 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, insan hakları ve demokratikleşme konusunda evrensel normları belirleyen en önemli uluslararası belgelerden biri olarak kabul edilen "Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi"ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme Türkiye'de 4 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir[105]. Sözleşmenin 19. maddesi, ifade özgürlüğünü düzenler. Madde metni şöyledir;

"1. Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır.

2. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal urun şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.

[103] ERDOĞAN, , s.53–56

[104] <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html > (12.07.2006)

[105] <http://www.belgenet.com/arsiv/dip16082000.html> (12.07.2006)

3. Bu maddenin ikinci fıkrasındaki haklar özel bir ödev ve sorumlulukla kullanılır. Bu nedenle bu hak, sadece hukuken öngörülen ve aşağıdaki sebeplerle gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir:

a) Başkalarının haklarına ve itibarına saygı;

b) Ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlakı koruma."

21. maddesi ise toplanma özgürlüğünü düzenlemektedir.

"*Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukuk tarafından tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenin), sağlık veya ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan, demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz.*"

22. maddesi de örgütlenme özgürlüğünü düzenler. Söz konusu madde şöyledir;

"*1. Herkes başkalarıyla bir araya gelerek örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, kendi menfaatlerini korumak için sendika kurma ve sendikaya katılma hakkını da içerir.*

2. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin, kamu düzenini,, genel sağlık veya ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla, hukuken öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamaların dışında başka hiç bir sınırlama konamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve polis teşkilatı mensuplarının bu hakkı kullanmaları üzerine hukuki kısıtlamalar konulmasını engellemez.

3. Bu madde, Uluslararası Çalışma Teşkilatının "Örgütlenme Özgürlüğü ve Teşkilatlanma Hakkının Korunması" ile ilgili 1948 tarihli Sözleşmesine Taraf Devletlere, bu Sözleşmede sağlanan güvencelere aykırı yasama tasarrufları yapmasına veya yasaları bu güvencelere aykırı tarzda uygulamasına yetki vermez."

B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi[106]

[106] <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html> (12.07.2006)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 20 Mart 1950 tarihinde Roma'da imzalanmıştır ve 3 Eylül 1952 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylamıştır. Sözleşme Türkiye'de 19. Mart 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir[107]. AİHS'nin 10. maddesi ifade özgürlüğünü düzenlemektedir. Madde metni şöyledir;

"*1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.*

2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir."

Sözleşmenin 11. maddesi dernek kurma ve toplantı özgürlüğünü şu şekilde düzenlemektedir;

"*1. Herkes asayişi bozmayan toplantılar yapmak, demek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için* başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir.

2. Bu *hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.*"

[107]< http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html> (12.07.2006)

C. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı[108]

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı 28 Eylül 2000 – 7 Aralık 2000 tarihleri arasında hazırlanır. Temel Haklar Şartı, Avrupa Birliği vatandaşlarının temel haklarını ve Avrupa Birliğinin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını düzenlemektedir. Belge 13–14 Ekim 2000 tarihinde Fransa'nın Biarritz kentinde gerçekleşen Avrupa Birliği zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının bilgisine sunulmuş ve kabul edilmiştir. Temel Haklar Şartı, 7–8 Aralık 2000 tarihindeki Nice Zirvesinde onaylanmıştır[109].

Temel Haklar Şartı, madde 11, İfade ve haber alma özgürlüğü başlığını taşımaktadır. Madde metni şöyledir;

"*1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir.*

2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna sayı gösterilmelidir".

Şartın 12. maddesi toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü şu şekilde düzenlemektedir;

"1. Herkes, barışçıl bir biçimde toplanma özgürlüğü ile her düzeyde, özellikle siyaset, sendika ve yurttaşlıkla ilgili konularda örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu, herkesin kendi çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikalara girme hakkını da içerir.

2. Birlik düzeyindeki siyasi partiler, Birliğin vatandaşlarının siyasi iradesinin ifade edilmesine katkıda bulunurlar"

Bugün uluslararası sistem yukarıdaki maddelerle STK'ların temel hak ve özgürlüklerini de düzenlemekte ve korumaktadır. Dünyada genel olarak da oldukça geniş bir hak ve özgürlükler katalogu oluşturulmuş durumdadır. Devletler için de uluslararası sisteme etkin olarak katılabilmenin temel şartlarından biri söz konusu antlaşmaların imzalanmasıdır.

---

[108] <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html> (12.07.2006)

[109]< http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html> (12.07.2006)

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

2.1. Avrupa Birliğinin Tarihi ve Sivil Toplum Kuruluşlar

Avrupa'nın tarihi bir anlamda savaşlar tarihidir. Dünyanın en uzun, en büyük ve kanlı savaşları Avrupa kıtasında yaşanmıştır. Geçen yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının başladığı ve en şiddetli yaşandığı yer yine kara Avrupa'sı olmuştur. Savaşların sebepleri çoğunlukla, Avrupalı ulusların kendi aralarındaki çekişmeler ve güç mücadeleleridir. Avrupa'da yaşanan savaşların ve çatışmaların bir kısmı da halkların kendilerini yönetenlere karşı verdikleri mücadelelerdir. Bu nedenle Avrupa tarihi savaşların olduğu kadar özgürlük mücadelelerinin de tarihidir. Avrupa halkları özellikle son 200 yıl boyunca hak ve özgürlüklerini almak için büyük savaşlar vermişlerdir. Örneğin Fransız Devrimi ve ardından kabul edilen Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi bunlardan biridir. Verilen onca mücadelenin sonucunda bugün birçok Avrupa ülkesinin yasalarında temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmış durumdadır.

Avrupa tarihinde bazı dönemler kıtaya barışı getirmek için liderlerin bazı çabaları olmuştur. Dengeleme politikaları, abluka ve birleşmeler gibi. Ancak bu yöntemler 20 yüzyılda yaşanan İkinci Dünya Savaşına kadar sürekli bir barışı sağlamada etkili olmamıştır. Avrupa Birliğinin kurulması yönündeki çağrılar 20 yüzyılın başından beri vardı[110]. Ancak hayata geçirilmesi biraz zaman almıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa devletleri büyük bir yıkım ve sefalet içinde kamışlar ve savaşların en çok kendi halklarına zarar verdiğini daha somut olarak görmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası kurum ve kuruluşlar, devletlerin mutlak otorite olduğu anlayışını aşındırarak sivil gelişmeleri

[110] 1923 yılında Avusturyalı önder Kont Coudenhove Kalergi Avrupa birleşik devletleri oluşturulması çağrısında bulundu. 5 Eylül 1929 da Fransa dışişleri bakanı Aristade Briand Cenevre'deki Milletler Cemiyeti Asamblesinde yaptığı ünlü konuşmasında Avrupa Birliğinin kurulması.

desteklemeye başlamıştır[111]. Zamanla da ulus devletlerin zayıflaması ile ortaya çıkan güç boşluğunda devletler üstü ve hükümetler dışı kuruluşlar doldurmuştur. Bu şekilde toplumlar arası uzlaşmayı ve birliği geliştirmeye çalışmışlardır. Bugünün Avrupa Birliği de Avrupa Devletleri arasında imzalanmış ancak devletler üstü bir yapılanmadır ve ulusal kimlikler ötesinde bir Avrupa Vatandaşlığını hedeflemektedir.

Avrupa Birliği için resmi ilk çağrı 19 Eylül 1946 yılında İngiliz devlet adamı Winston Churchill'den gelmiştir. Avrupa devletleri, bu tarihten sonra birleşme yönündeki ideallerini gerçekleştirmek için daha kararlı bir şekilde bütün güçlerini ortaya koymuşlardır. Birliği oluşturan temel değerler de, kalıcı barışın sağlanması, eşitlik, özgürlük, güvenlik ve dayanışmadır. Bir anlamda Avrupa'nın birleşmesi için barış isteğinden daha güçlü bir motivasyon yoktur[112]. Bu nedenle birlik kurulurken savaşı imkânsız kılacak bir çerçeve oluşturulmuştur. Avrupa Birliği için diğer motivasyonda, politik ve ekonomik bağımsızlık ve dünya siyasetinde etkin olmaktır. Bu nedenle, birlik olmak Avrupa için bir fırsattır. Birliğin kalıcılığı içinde içsel kaynaşma şarttır buda vatandaşlar arasında eşitliğin, dayanışmanın ve temel özgürlüklerin genel kural olarak uygulanması şartına bağlı görünmektedir. Ayrıca günümüzde birçok sorun ulusal olmaktan çıkmıştır. Küreselleşen bir çok sorunun üstesinden gelebilmek için birlik olmak şarttır.

1950'ler Avrupa'da bölgeselleşme eğilimlerinin daha da geliştiği dönemler olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra, Avrupa'da yerel ve bölgesel düzeyde birçok STK sorunların üstesinden gelmek için bağımsız ve gönüllü olarak faaliyetler yürütmüşlerdir. Yani savaş sonrasında Avrupalılar kendi yaralarını kendileri sarmaya yönelmişlerdir. Dolayısıyla Avrupa devletleri birlik olmak istediklerinde bu oluşumları dışlamaları mümkün olmamıştır. Bu birlik olmanın da bir gereğidir. Birlik üyesi devletler, birliğin kuruluşunun her aşamasında ve politikaların belirlenmesine Avrupa düzeyindeki STK'lara, alanlarına göre etkili olmalarına olanak tanımışlardır.

---

[111] Zuhal ÜNALP ÇEPAL, **AB Sivil Toplum Diyalogu ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler**,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=106> (06.01.2007)

[112] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Avrupa Birliğinin Temel Değerleri**, <http://www.deltur.cec.eu.int/ABCcommunity.rtf>

Demokrasi ve özgürlükler ortamı için yasal olarak öncelikle, insan haklarının ve temel özgürlüklerin güvenceye alınması gerekiyordu bunun için 1949 yılında on Avrupa ülkesiyle[113] kurulan Avrupa Konseyi, öncelikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hazırlanmasına başlandı. Kısa sürede hazırlanan sözleşme 4 Kasım 1950 yılında Roma'da imzalandı. Avrupa Konseyi 18 Ekim 1961 yılında Torino'da Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesini de imzalanmıştır. Avrupa Sosyal Şartı olarak da adlandırılan Sözleşme 26 Şubat 1965 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden sonra Avrupa Konseyi tarihindeki ikinci uluslararası hak ve özgürlükler metnidir. Avrupa Topluluğunun hedefi özgürlük, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün bütün üye devletlerce paylaşılmasıdır.

Avrupa Topluluğunun temelleri 9 Mayıs 1950 yılında 6 Avrupa devleti[114] arasında imzalana Schuman Bildirisi ile atılmıştır. Amaç Fransa ile Almanya arasındaki tarihi çatışmaların sonlandırılması ve kıtada kalıcı barışın tesisi, güvenlik ve demokrasinin sağlanmasıdır. Birlik kurulurken henüz bir siyasi bütünleşmeye hazır sayılmazdı. Öncelikle kalıcı barışın ardından da ekonomik kalkınmanın sağlanması gerekiyordu. Yeni savaşları önlemek için de stratejik yani kömür, çelik ve atom enerjisi gibi maddelerin kontrolünün sağlanması gerekiyordu. Bunun içinde Avrupa devletleri arasında, 1952 Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması, 1952 Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması ve 1957 Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması imzalanmıştır. Böylece, savaşlara sebep olan ya da savaşta bir tarafa üstülük sağlayan maddelerin kontrolü konusunda üye ülkelerin ortak iradesi ile otomatik olarak barış sağlanmış ve barışın devamı da güvenceye alınmıştır.

25 Mart 1957 Roma Antlaşması ile önceki üç topluluk antlaşması birleştirilmiştir ve birliğin adı Avrupa Topluluğu olmuştur. Roma Anlaşması ile topluluğunun nihai hedefi, Avrupa'nın siyasi bir bütünlüğe ulaşması olarak belirlenmiştir. Ancak öncelikli hedef ekonomik birlik yani tek pazar ve gümrük birliği olarak öngörülmüştür. Ardından siyasi birlik için gerekli adımlar da tamamlanacaktır.

---

[113] Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, Danimarka, Norveç, İrlanda, İtalya ve İsveç. Bugün 46 üyesi bulunmaktadır.

[114] Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya

28 Şubat 1986'da imzalanan Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmaları gözden geçiren antlaşma yani Avrupa Tek Senedi, önceki üç topluluk anlaşması üzerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu metin ile ayrıca dış ilişkiler konusunda üye devletler arasında işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu sayede ortak pazarın önündeki tüm engellerde kaldırılmış olacaktır. Bu anlaşmaya kadar entegrasyon yavaş bir seyir izlenmekteydi[115]. Avrupa Topluluğu, kendisine 80'li yıllara kadar belirlediği bütünleşme hedeflerine ulaşamamıştır. Bu Avrupa halklarında birliğe olan inancını ve güvenini zayıflatmıştır. Ayrıca, soğuk savaşın sona ermesinin ardından güvenlik tehdidini de ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Birlik, en önemli motivasyonlarından birini kaybetmiştir. Avrupa halkları, Topluluğun kurumlarının kapalı kapılar ardında aldıkları kararlara etkili olamadıkları için, alınan karalara ve kurumlara tepkiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu nedenle, Avrupa Tek Senedinden sonra Topluluk yatay bütünleşmeye ara verip dikey bütünleşmeye yönelme zorunda kalmıştır.

1990'lı yıllar sivil toplum kuruluşları için önemli başlangıçların olduğu yıllar olmuştur. Avrupa içinde yeni bir başlangıcı simgeleyen, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, 19–21 Kasım 1990 Paris Zirvesinin ardından kabul edilmiştir. Paris Şartı yeni bir demokrasi, barış ve birlik çağrısıdır. Bu anlamda Paris Şartı, devletler düzeyinde devam eden faaliyetlerin sivil toplumu da kapsayacak şekilde dönüştürülmesi için de bir çağrıdır. Bu tarihten sonra yapılan bütün Avrupa Birliği faaliyetlerinde STK'ların önemine yönelik vurgular mutlaka yer almıştır. Avrupa Birliği artık STK'ların insan hakları, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek için hayati öneme sahip olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır.

7 Şubat 1992 tarihli Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ile Avrupa topluluğu, Avrupa Birliğine dönüştü. Maastricht ile amaçlanan, topluluğun kurumsal ve siyasal olarak yeniden canlandırılması ve daha başarılı bir bütünleşmenin gerçekleştirilmesiydi. Birlik, Ekonomik bütünleşme yolunda belirli bir aşamaya gelmiştir. Bu nedenle genişlemeye ara vererek içsel bütünleşmeye yönelmiştir. Bu tarihten itibaren yerel ve bölgesel yönetimlere verilen önem artmıştır. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği düzeyinde STK'ların karar alma

[115] Enver BOZKURT, Mehmet ÖZCAN, Arif KÖKTAŞ, **Avrupa Birliği Hukuku**, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, s:32, 2001

sistemine dâhil olması sağlamıştır. Maastricht önemli bir yenilik getirmiştir, Yerellik (subsidiarity) ilkesi antlaşmaya dâhil edilmiştir. Bu ilkenin antlaşmaya konulması merkeziyetçiliğe duyulan tepkinin sonucudur.

Avrupa Birliği, 25 Mart 1957 yılında Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya tarafından Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında kurulmuş topluluktur. Avrupa Birliğin dünyadaki ilk uluslarüstü (supranational) yapılanma örneğidir. Çünkü amaçlanan Birlik ulusal sınırlardan arınmış tam bir bütünleşmeyi öngörmektedir. Hükümet dışı kuruluşlar da Avrupa Birliğinin ilk yıllarından itibaren kararlarda etkin olabilmişlerdir. 1990'lar ile Soğuk savaşın sona ermesi ve dünya sistemindeki köklü dönüşüm, hükümet dışı ve uluslarüstü kuruluşların etkinliğini ve gücünü artırmıştır. STK'ların etkinliğinin artması aynı zamanda ulus devletlerin güç kaybetmesi, küreselleşme dinamikleri [116]ve yererleşme eğilimleri ile de açıklanmaktadır. Dünya sistemindeki bu dönüşümün de etkisiyle STK'lar, Avrupa Birliği karar ve uygulamalarında çok daha etkin olarak yer almaya başlamışlardır. Birçok STK Avrupa Birliği kurumlarına danışmanlık yaparak, toplantı ve zirvelerde temsilci bulundurarak direkt, lobi faaliyetleri ile dolaylı olarak birliğin kararlarında söz sahibi olabilmektedirler. 1990'larda yaşanan bu gelişmeler Avrupa vatandaşlarının, Birliğe karşı, zayıflayan güvenlerini tekrar güçlendirmiştir. Ancak güvensizliğin tam olarak aşılamadığı Avrupa Birliği Anayasasının halk oylamalarında görülmüştür.

2 Ekim 1997 Amsterdam Zirvesinin ardından 15 Avrupa Birliği üyesi ülke ile Amsterdam atlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma bazı kaynaklarda, Avrupa Birliği Antlaşmasını ve Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmaları değiştiren antlaşma olarak yer alır[117]. Zirvede hem politik hem de ekonomik kararlar alınmıştır. Ayrıca Amsterdam anlaşması ile üye devletlerin anayasalarında ye alan hak ve özgürlükleri ve ayrımcılıkla mücadeleyi Avrupa Birliği'nin de gündemine alınmıştır. Birlik Amsterdam Anlaşması ile insan hakları konusunda daha kararlı düzenlemeler getirmiştir. Bu anlaşma Avrupa Birliği için bir dönüm noktası olması dışında aynı

---

[116] Birgül ŞİMŞEK, "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü'** den alınmıştır, Veysel Bozkurt (der.), Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1. Basım, s:340, 2000

[117] Fatih TÜRE, "Birleşik Avrupa Düşüncesi ve Avrupa Birliği", **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm**'den alınmıştır, Turgay Uzun, Serap Özen (der.), Seçkin Yayınları, Ankara, *s:*61, 2004

zamanda geleceğin Avrupa'sını da tanımlayan bir belge olarak kabul edilmektedir. Avrupa Kömür Çelik Antlaşması ile başlanılan süreçte barışın yerini ekonomik ve siyasal bir güç odağı olma amacı almış durumdadır.

3, 4 Haziran 1999 Köln Zirvesinde Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı düzenlenmesine karar verilmiştir[118]. Bu tarihten sonra, zirvenin verdiği misyon ışığında 17 Aralık 1999 tarihinde yapılan Tempere Zirvesi kararına göre toplanan konsey Temel Haklar Şartını hazırlamaya başlamıştır[119]. 2 Ekim 2000 de Temel Haklar Şartı'nın hazırlık süreci tamamlanmıştır. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ile STK arası dayanışma daha güçlü olarak ortaya çıkmıştır[120]

7.8.9 Aralık 2000 Nice Zirvesi'nde "Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Bildiri" yayınlandı. Bu bildiride, Avrupa Birliği ve üye devletler arasında ki yetki paylaşımı ve Avrupa Temel Haklar Şartı kabul edildi. Temel Haklar Şartı, Avrupa Birliği'nin vatandaşlarının temel haklarını ve Birliğin vatandaşlarına karşı sorumluluğunu düzenlemektedir[121]. Bildir, devlet ve hükümet başkanları ile Birliğin geleceği üzerine daha geniş ve derin bir tartışma ortamının başlatılması ve kurucu antlaşmalarda daha ciddi bir revizyon öngörülmektedir. Bundan sonraki zirvelerde Şartın kurucu Anlaşmalarla bütünleşmesi ve bunun nasıl gerçekleşeceği konusu ile ilgili çalışmalara devam edilmiştir[122].

Zirve ardından 26 Şubat 2001'de imzalanan Nice Antlaşması, Amsterdam Antlaşmasından sonra Avrupa Birliği Antlaşmasını ve Avrupa Topluluğunu kuran antlaşmaları değiştiren ikinci antlaşmadır. Bu tarihten itibaren Avrupa Birliği tarihinde Nice sonrası süreç olarak anılabilecek bir dönem başlamıştır.

Birlik, Nice anlaşmasına kadar hedeflerinin büyük bölümünü gerçekleştirmiştir. Ekonomik bütünleşmenin son halkası olan ortak para birimine geçiş, 1999–2002 yılları arasındaki 2 yıllık sürecinden sonra tamamlanmıştır.

---

[118] Temel Haklar Şartı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yüksel METİN, "Avrupa birliği Temel Haklar Şartı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 14, 2002

[119] A.Füsün ARSAVA, "AB'nin Anayasalaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, No: 2 (Bahar), s:3, 2004

[120] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İş Başında**

[121] Ali BULAÇ, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eylül Yayınları, İstanbul, s:221, 2001

[122] Bertil Emrah ODER, "Avrupa Bütünleşmesinin Temel Hak Boyutu"**, İnsan Hakları**'den alınmıştır, Korkut Tankuter (der.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s:486, 2000

Dolayısıyla Birliğin faaliyetlerinde ağırlık bu tarihten sonra siyasi bütünleşmenin gerekleri üzerinde olacaktır. Bugün bu sürece Avrupa düzeyinde Sivil Toplum Kuruluşları etkin olarak dâhildir. Hatta sürecin seyrini hükümetlerden çok Sivil Toplum Kuruluşları arası diyalog belirlemektedir.

2.2. Avrupa Birliği Kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları İle ilişkiler

Avrupa Birliği için STK'lar temel olarak bir danışma organı niteliğindedir. Ayrıca Konseye, Komisyona ve Parlamentoya görüş bildirmek en temel faaliyetleridir.

Avrupa Birliği'nde Sivil Toplum Kuruluşları çok geniş yorumlanmıştır. STK sayılan kuruluşlar, meslek kuruluşları sosyal ve ekonomik örgütler, çevre ve insan hakları örgütleri, tüketici dernekleri, hayırsever kuruluşlar, eğitimle ilgili sivil toplum kuruluşları, halka yakın ve üyelere yönelik faaliyet gösteren gençlik örgütleri, aile dernekleri, dinsel örgütler ve yerel yaşama katılımı sağlayan cemaat anlayışına dayalı kuruluşlar dâhil bütün Sivil Toplum Kuruluşlarıdır.

Avrupa Birliği karar alma mekanizmaları içinde STK'ların yerini belirlemek için ise Birliğin bazı kurumlarını tanımak gerekmektedir. Avrupa Birliğin beş temel kurumu içinden sadece üç tanesine burada değineceğiz. Bu kurumlar üzerinde etkili olan siyasi ve toplumsal aktörler üye devletler, seçilmiş ya da atanmış temsilciler ve uzmanlardır.

Avrupa Birliğinde yerel ve bölgesel düzeyde temsil, Bölgeler Komitesi ve Ekonomi ve Sosyal Komite vasıtasıyla söz konusudur. Ayrıca birçok yerel ve bölgesel yönetim ve STK, Avrupa Birliği'nin idari merkezi Brüksel'den lobi faaliyetleri ile kurumlara etki edebilmektedirler.

2.2.1. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu üyeleri atama ile gelen üye devlet vatandaşlarından oluşmaktadır. Genel direktörlükler, geçici çalışma grupları ve komiteler şeklinde çalışmaktadır. Yeni üyelerin birliğe katılım süreçlerinde Avrupa Komisyonu temel aktördür. Avrupa Parlamentosuna karşı sorumlu olan Avrupa Komisyonunun

ağırlıklı olarak yürütme ile ilgili görevleri vardır, topluluk hukukunu gözetmek ve uygulanmasını sağlamak gibi. Yasa teklifi hazırlamak da görevleri arasındadır. Avrupa Komisyonu düzenli olarak yeşil[123] ve beyaz[124] kitaplar yayınlar[125]. Bunlar Avrupa Birliği tarafından ele alınan stratejik başlıklar ile ilgilidir [126]. Beyaz kitapta Komisyon yönetimin şeffaflaşması üzerinde durmuştur. Bunun gereği olarak da Avrupa Birliği düzeyinde politikaların şekillenmesinde sivil topluma danışılması gerekmektedir. Bu sistemle Avrupa Birliği politikalarının etkinliğini artırmış olacaktır. Avrupa Komisyonu STK'ların gelişimini desteklemektedir. Komisyon ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin derinleşmesi hem Avrupa Birliği kurumlarının hem de STK'ların gelişmesiyle doğrudan ilgilidir. Avrupa Komisyonu sosyal alanda öneri getireceği zaman sosyal taraflara danışmak zorundadır[127]. Bunların başında Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi gelmektedir. Avrupa Birliği komisyonunun STK'ları ile ilişkilerinde öncelikli kriteri temsil gücüdür. Temsil gücü olan örgütlenmeler cesaretlendirilmiştir. Komisyon 2002 yılındaki raporunda, STK'ları kısıtlayıcı yasal düzenlemelerle denetlemek yerine, karar alma mekanizmalarının şeffaflaştırılmasına ve danışma mekanizmalarının iyileştirilmesine yönelik hedefler belirlemiştir. STK'lar arası iş ahlakı geliştirmeleri desteklenmiş. Ayrıca Komisyon, bilgi bankası oluşturmak için STK rehberi de hazırlanmıştır.

Avrupa Birliği her alanda bütünleşmiş bir Avrupa olmak için üye ve aday ülkeler arasında sivil toplum ağını geliştirmeyi istemektedir. Bu amaçla Avrupa Komisyonu 2005 yılında "Avrupa Birliği ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu" başlıklı bir tebliğ yayınlamıştır. Bu belge aday ve üye ülkeler arasındaki diyaloğun güçlendirilmesi için atılan ilk adımdır[128].

---

[123] Komisyon tarafından yayınlanır. Duruma genel bir bakış içerir ve olası değişiklikleri sivil toplumda tartışmayı önerir. Örneğin, ulaştırma, enerji ve kamu satın alımı üzerine yeşil kitaplar vardır.

[124] Bu raporlar Komisyondan gelen yasa tekliflerini içerir. Örneğin, Avrupa da işsizlik ve rekabet üzerine beyaz kitaplar vardır.

[125] TURK EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar**, Numune Matbaacılık, İstanbul, s: 58, 2001

[126] TURK EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, (2001), s: 45

[127] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İş Başında**

[128] AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU, **AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2005,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/siviltop/diyalog.pdf> (06.06.2006)

17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi Brüksel Zirvesinde Komisyonun tavsiye kararı üzerine şu ifadelerle karar genişletilmiştir; "*Katılım müzakerelerine paralel olarak, Avrupa Birliği her aday ülke ile derinleştirilmiş siyasi ve kültürel diyalog içerisine girecektir. Aynı zamanda, halkların yakınlaştırılarak karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi amacıyla, sivil toplum kuruluşları da bu kapsamlı diyaloga dâhil edilecekti."* [129].

2.2.2. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu üyeleri ise birlik üyesi ülke vatandaşlarının temsilcileridir. Bunlar, üye ülke vatandaşları arsından seçimle belirlenmektedir. Komiteler şeklinde çalışır. Avrupa vatandaşları, Avrupa Parlamentosunda demokratik yollarla seçilmiş politik gruplar halinde yer alırlar. Avrupa Parlamentosunun ağırlıklı olarak yasama ile ilgili görevleri vardır. Ayrıca yönetimin kontrolü gibi bazı yürütme nitelikli görevleri de vardır. Avrupa Parlamentosu Komisyondan bazı başlıklar ile ilgili teklif de isteyebilir.

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu genel anlamda STK'lar ile ilişkileri düzenleyen bazı kararlar almışlardır. Avrupa Parlamentosu her zaman tüketici hakları ve sosyal haklarla ilgili STK'lar ile koordineli çalışmaktadır. Ayrıca Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği ve STK ile ilişkilerinde, suiistimallerin önlenmesi amacıyla kayıt sistemi ve bağlayıcı bir iş ahlakı oluşturulması, Avrupa parlamenterlerinin maddi kaynaklarının denetimi gibi düzenlemeler getirmiştir.

Avrupa Tek Senedinden sonra karar alma sürecindeki etkinliğini giderek güçlendiren Avrupa Parlamentosu bugün özellikle, çevre, tüketici hakları ve sosyal haklar alanlarında STK'lar ile eşgüdüm içinde çalışmaktadır.

---

[129] T.C. ADALET BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **Avrupa Komisyonundan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Sosyal ve Ekonomik Komitesi ile Bölgeler Komitesine Yönelik Tebliği: Avrupa Birliği ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu**, 11 Temmuz, Ankara, s:2, 2005

2.2.3.Avrupa Konseyi

Avrupa Birliği Konseyi, birliğin, yasama yetkisi en fazla olan kurumudur. Koordinasyon ve bütçe ile ilgili yetkileri de vardır. Ayrıca Avrupa Birliği politikalarının kabulü nihai olarak konseyin elindedir. Örneğin genişleme ile ilgili bütün karalar, konseyin oy birliği ile çıkardığı karalardır. Politika belirlemede asli fonksiyonları olan Avrupa Birliği Konseyi bakanlar veya hükümet temsilcileri düzeyinde toplanır. Avrupa Birliği Konseyi Birliğin ulusal unsurlarını temsil eden yapı olduğu için Birliğin idari merkezi olan Brüksel'in konseye etkisi sınırlıdır. Aynı şekilde Maastricht Anlaşmasında federal bölgelerin Konsey toplantılarına katılmaları öngörülmüş olsa da yerel ve özellikle bölgesel yönetimlerin doğrudan temsiline karşı çıkma eğilimindeki ulusal yönetimlerin egemenliği hüküm sürmektedir.

Avrupa Birliği Konseyi Birliğin genel siyasi hedeflerini tanımlar. Komisyon tarafından gönderilen teklifleri, ilgili diğer kurumların görüşünü de alarak toplantılarda görüşür. Konseyin diğer kurumları dinlemesi bazı durumlarda zorunlu dinleme bazı durumlarda da ihtiyarı dinleme şartına bağlıdır.

2.2.4. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite, 1957 Roma ile kuruldu, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite vasıtasıyla Avrupa'daki sivil toplum kuruluşları, Birliği ilgilendiren konularda seslerini duyurabilmektedirler. Komite bu şekilde Avrupa Birliği kurumları ile örgütlenmiş sivil toplum arasında bir aracı kurum görevi üstlenmiştir.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komite 222 üyeden oluşur. Bu üyeler üç grubu temsil ederler: işverenler, işçiler ve diğer ekonomik gruplar olmak üzere. Komite Brüksel'de toplanır. Birçok konuda karar alınmadan önce Komite'nin görüşüne başvurulması zorunludur. Konsey ve Komisyonun, bazı kararlarda da isteğe bağlı olarak Komiteye danışması söz konusu olabilir. Komite resen de görüş bildirebilir. Yani, uygun gördüğü zaman herhangi bir konuda görüş yayınlayabilir. Ekonomik ve Sosyal Komite yılda ortalama 170 görüş bildiriminde bulunmaktadır [130].

[130] <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-bolge.html> (22.01.2007)

Ekonomik ve Sosyal Komite bir danışma kuruludur. Amaç Topluluğun karar almadan sorumlu kurumlarını, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin temsilcilerinin görüşleri hakkında bilgilendirmektir. Konsey ve Komisyon belli bazı alanlarda bir karar almadan önce Ekonomik ve Sosyal Komiteye danışmak zorundadır. Bunlar; tarım politikası, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma politikası, dolaylı vergilerin harmonizasyonu, İç Pazar için mevzuatın yakınlaştırması, istihdam politikası, sosyal politika, eğitim, mesleki eğitim ve gençlik, kamu sağlığı, tüketicinin korunması, trans-Avrupa ağları, sanayi politikası, ekonomik ve sosyal destek, araştırma ve teknolojik gelişme ve çevredir[131].

2.2.5. Bölgeler Komitesi

Bölgeler Komitesi Avrupa Birliği Antlaşması'yla kurulmuştur. Yerel ve bölgesel mercileri temsil eden 222 asıl, ve 222 yedek üyesi vardır. Avrupa Birliği Antlaşması Konsey ve Komisyon'un bölgesel çıkarların söz konusu olduğu eğitim, gençlik, kültür, toplum sağlığı, ekonomik ve toplumsal bütünleşme ve Avrupa çapında ulaşım, telekomünikasyon, enerji ağları gibi konularda Bölgeler Komitesi'nin görüşüne başvurmalarını hükme bağlamıştır. Bölgeler Komitesi bunun dışında resen de görüş bildirebilir[132].

Avrupa Birliğinde, karar alma sisteminde ulusal konular üye ülke kamu yetkilileri tarafında temsil edilmektedir. Yerel ve bölgesel düzeyde temsil ancak 1992 Maastricht antlaşması ile kurulan Bölgeler komitesi ile resmiyet kazanmıştır. Bölgeler Komitesi, yerel ve bölgesel yönetimleri resmi karar alma süreçlerinde temsil eder ve bütünleşme yolunda Avrupa Birliği kurumları ile birlikte ve bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Zamanla üye devletlerde Bölgeler Komitesinin önemini kabul etmeye başlamışlardır. Ancak, Bölgeler Komitesi sadece danışma organı statüsüne sahiptir ve Avrupa Birliği karar alma sürecine de görece olarak geç bir aşamada katılmaktadır [133]. Bu nedenle Birliğin karar alma süreçlerine yerel ve bölgesel düzeyde temsilin sağlanması için örgütler Brüksel'e davet edilmiştir.

---

[131] BOKURT, ÖZCAN, KÖKTAŞ, s.104

[132] <http://www.deltur.cec.eu.int/ab-bolge.html> (22.01.2007)

[133] TURK EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, (2001), s:33

2.2.6. Brüksel Büroları

Brüksel Büroları denen oluşum Avrupa'da faaliyette olan bütün örgütlerin Brüksel şehrinde bir ofis açmaları ve lobi faaliyetleri yürütmeleri şeklinde işleyen bir sistemdir. Bu şekilde Avrupa Birliği karar alma süreçlerine gayrı resmi olarak katılabilmektedirler. Karar alma sürecini etkilemenin birçok yöntemi vardır. Brüksel Bürolarının yöntemi lobiciliktir. Lobicilik kamuoyunu ve kamusal karar verme mekanizmalarını lobicinin ya da temsil ettiği kuruluşun çıkarı doğrultusunda etkileyebilecek yöntemler ve teknikler öbeğidir[134]. Brüksel Bürolarının faaliyetleri daha çok Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosuna yöneliktir.

Brüksel'de 2500–3000 civarında çıkar grubu temsil edilmektedir. Bölgesel yerel yönetimler, Büyükşehir Belediyeleri, Belediyeler ve STK'ları burada müzakere süreçlerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) Avrupa Kentler Birliği (Eurocities), Avrupa Bölgeler Meclisi (AER) ve Avrupa Konseyi Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (CLRAE) Brüksel'de faaliyet gösteren oluşumların başında gelir.

Avrupa'da lobicilik Avrupa Ekonomik Topluluğu ile başladı denebilir. Lobi büroları, bu sistem içersinde eğitim ve bilgi toplama merkezleri haline gelmişlerdir. Ayrıca edindikleri bilgileri temsil ettikleri kuruluşlara ulaştırırlar. Bunların yanı sıra, yine lobi çalışması olarak kabul edilebilecek olan seminer, konferans ve forum düzenlemekte veya bu tür faaliyetlere katılımcı olarak dahil olmaktadırlar[135].

2.3. Avrupa Birliğini Geleceği Tartışmalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi

Avrupa'nın geleceği tartışmaları 1990'ların başında ağırlıklı gündem maddesi olmuştur. 1993 Kopenhag Zirvesinde adaylar için katılım kriterleri belirlenmiştir.

---

[134] Alain BOVARD, **Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, STK Yönetimi Konferans Yazıları, No:2, 2003,
<http://stk.bilgi.edu.tr/doc/bovard_stk_2.pdf> (29.05.2006)

[135] Hakan HANLI, **Küresel Lobicilik: Amerika Birleşik Devletleri-Avrupa Birliği ve Türkiye**, Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi, Sayı 5, 2003
<http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_03.html> (05.02.2007)

1997 Amsterdam Zirvesi ile de geleceğin Avrupa'sı tanımlanmış ve 'Gündem 2000' adlı rapor yayınlanmıştır. Bu rapor ile Avrupa Birliği aday ülkeler için Kopenhag kriterlerinde sonra Gündem 2000 kapsamında başka bazı kriterler öngörülmüştür. Bunlar, Avrupa kültürüne sahip olmak, demokratik bir yönetime sahip olmak, insan ve azınlık haklarına saygılı ve katılımcı kurumlara sahip olmak ve piyasa ekonomisine ve Avrupa Birliği'nin rekabet ortamına ayak uydurabilecek kapasiteye sahip olmak şeklinde özetlenebilir[136]. Yani Avrupa Birliği adaylığı için, siyasi, ekonomik ve parasal birliği gibi politikalarına uyum sağlama kapasitesine sahip olmak gerekmektedir. Bu kriterler ile birlikte geleceğin Avrupa'sı ve Avrupa vatandaşı belirlenmiş olmaktadır.

Gündem 2000 de belirlenen kriterler arasında insan ve azınlık haklarına saygılı ve katılımcı kurumlara sahip olmak kriteri direkt olarak Sivil toplumla ilgili bir maddedir. Avrupa Birliği bundan sonraki süreçte aday ülkeler için siyasi ve ekonomik kriterler yanında sivil toplumun varlığı ve etkinliği üzerinde de duracaktır. Sivil Toplum için hak ve özgürlükler alanı denmektedir. Bu nedenle öncelikle hak ve özgürlüklerin yasa ve anayasalarla güvenceye alınması gerekmektedir. Birliğin kendine özgü bir insan hakları katalogunun oluşturulması fikri 1980'li yıllarda Avrupa Parlamentosu tarafından ortaya atılmıştır. İleriki yıllarda da bu fikir özellikle Almanya'nın desteği ile gündeme gelmiştir[137]. Temel Haklar Şartı, Avrupa Birliğinin vatandaşlarının temel haklarını ve Birliğin vatandaşlarına karşı sorumluluğunu düzenlemektedir[138]. 7–8 Aralık 2000 Nice Zirvesinde onaylanan Temel Haklar Şartının hazırlanmasında kurultay tekniği kullanılmıştır. Bu yönteme daha sonra anayasanın hazırlanmasında da başvurulmuştur. Birlik bu şekilde karar alma süreçlerine vatandaşları, sosyal tarafları, Sivil Toplum Kuruluşlarını, devlet ve bölge temsilcilerini dâhil etmek istemektedir.

Nice Zirvesinde "Avrupa Birliği'nin Geleceğine İlişkin Bildiri" görüşüldü. Bildiride, devlet ve hükümet başkanları ile Birliğin geleceği üzerine daha geniş ve derin bir tartışma ortamının başlatılması ve kurucu antlaşmalarda daha ciddi bir

---

[136] <http://www.ikv.org.tr/abgenislemesi.php> (26.10.2006)

[137] Füsün TÜRKMEN, "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları",**Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (der.), Boyut Kitapları, 1. Basım, s:152, 2003

[138] BULAÇ, s:221

revizyon öngörülmüştür. Öncelikle, 2002'ye kadar bütün kişi ve kurumların katılımına açık bir tartışma ortamı gerçekleştirilecektir.

14, 15 Aralık 2001 Leaken Zirvesinde 15 üye ülke birliğin politikalarını görüştü, kurucu anlaşmalarda gerekli değişiklikler tartışıldı. Zirvede, Nice Zirvesi kararı gereği Avrupa'nın geleceğini tartışmak üzere Avrupa Konvansiyonunu oluşturuldu. Daha önce doğrudan hükümetlerle müzakerelere geçilirken artık Konvansiyon sistemi ile aday ülkelere, ulusal parlamentolara, özel sektöre, sivil topluma ve kamuoyuna açık geniş katılımlı bir tartışma mekanizması devreye girecektir. Leaken Zirvesinde, "Avrupa Birliği'nin Geleceğine ilişkin Bildiri", yani "Leaken Deklarasyonu" kabul edildi.

Leaken Deklarasyonunda genel hatlarıyla ilan edilen kararlar şöyledir;

— Birliğin içindeki yetkilerinin tanımlanması ve genel işleyişi ve araçlarının basitleştirilmesi, daha demokratik, saydam ve etkin olması ve kurucu antlaşmaların basitleştirilmesi,

— Üye devletlerarasındaki yetki paylaşımının sınırlarının subsidiarity ilkesine uygun ve tam olarak belirlenmesi ve de ulusal parlamentoların Avrupa Birliği çerçevesinde rollerinin açık biçimde belirlenmesine, Ayrıca,

— Avrupa Anayasasının hazırlanması, Temel Haklar Şartının konumunun daha anlaşılır ve açık hale gelmesi için antlaşmalarda gerekli değişikliklerin yapılması, bunun için kurultayın oluşturulmasına karar verilmiştir. Daha sonra Konvansiyon adını alacak olan oluşum Avrupa Birliğinin geleceğini tartışmak üzere kurulmuştur.

Avrupa'nın geleceğine ilişkin tartışma platformuna vatandaşların geniş katılımını sağlamak amacıyla oluşturulan formun STK'lara da açık olduğu ve söz konusu kuruluşların oluşturulacak bir ağ çerçevesinde konvansiyonun çalışmaları hakkında düzenli olarak bilgilendirileceği, katkılarının ise platforma aktarılacağı belirtilmiştir[139].

Laeken Deklarasyonunun ortaya çıkardığı bir gerçekte birliğin vatandaşlarına yakın durması gerektiğiydi. Çünkü güçlü, demokratik, şeffaf ve etkili bir Avrupa Birliği için vatandaşların kendilerini birliğe yakın görmeleri ve çıkarlarını

[139] <http://www.deltur.cec.eu.int/g-konvansiyon-gelecek.html> (29.07.2006)

koruduklarına inanmaları gerekiyordu. Leaken deklarasyonunda da birliği vatandaşlara daha yakın hale getirmenin zamanının geldiği vurgulanmıştır. Tartışmalar her zaman STK'ların aktif katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 24, 25 Haziran 2002 tarihinde yapılan Konvansiyon toplantısı da STK'ların katılımı ile halka açık bir toplantı olarak gerçekleştirilmiştir. Konvansiyon bu aşamada yerel ve bölgesel yönetimleri sivil toplum şemsiyesi altında görmektedir[140].

Leaken Deklarasyonu ile oluşturulan kurultay Avrupa Anayasasın hazırlamaya da başlanmıştır. Avrupa Anayasası Taslağına, Temel Haklar Şartı da eklenmiş ve taslak 29 Ekim 2004'de Roma'da imzalanarak onaylanmıştır. 12 Ocak 2005 tarihinde de Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Anayasası'nı oy çokluğuyla onayladı. Avrupa Anayasası'nın yürürlüğe girebilmesi için 25 üye ülkenin parlamentolarının ya da düzenlenecek referandumlarda halklarının Anayasa'ya 'evet' demesi gerekiyor. Ulusal onaylar için öngörülen süre 2 yıldır. Bu da onaylanması ile başlayan 2004 yılı ile 2006 yılları arasını kapsıyor. Ancak bu sürenin 2007 yılına kadar uzatılması da söz konusudur. Anayasa'nın, 2006–2009 yılları arasında da yürürlüğe girmesi öngörülüyor[141]. Ancak iki ülkenin, Fransa ve Hollanda'nın referandumlarından ret kararının çıkması göz ardı edilen bir durumun fark edilmesini sağladı. Birlik vatandaşları hiçbir kararın kapalı kapılar ardından alınmasını istemiyordu. Avrupa vatandaşları kendileri için yararlı olacağına inanmadıkları bir kararı da onaylamayabileceklerini göstermiş oldular. Bunun üzerine Avrupa Birliği kurumları Avrupa Anayasası ile ilgili bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık vermeye başlamışlardır. Anayasanın tanıtılması yanı sıra artık hiçbir Birlik faaliyeti halka kapalı toplantılarda alınmayacaktır. Aslında Avrupa Birliği Antlaşmasının ilk maddesinde bu yönde bir hüküm bulunmaktadır. Madde metni şöyledir; "Avrupa halkları arasında, kararın mümkün olduğu kadar açık bir biçimde alındığı ve vatandaşlara mümkün olduğu kadar yakın olmayı gerektirecek bir birlik yaratma". Ancak bu hükme yeteri kadar uyulmadığı Avrupa Anayasasının referandumlarında anlaşılmıştır. 21. yüzyılda siyasetin ve devletin saydamlığı, yurttaşlara karşı hesap verebilirliği ve sivil toplum siyaset üretme sürecine katılımı gibi etkinlikler,

---

[140] <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi3.asp?id=358> (29.07.2006)

[141] Yüksel METİN, "Avrupa Birliği Anayasasının Geleceği" **Hukuki Perspektif Dergisi,** Hukuki Yayın ve Haber Dergisi, Sayı: 07, Temmuz, İstanbul, s: 13, 2006

demokratik meşruiyetin temelleri olarak Avrupa Birliği'nin kurumsal düzenine daha iyi yansımıştır[142].

Sonuç olarak Avrupa halkı köklü sivil toplum değerlerine sahiptir. 200 yılı aşkın bir süredir hak ve özgürlükleri için mücadeleler vermiş ve bunların sonucu birçok temel hak ve özgürlüğü yasalaştırmıştır. Avrupa Birliği de bu mücadelenin bir uzantısı olarak oluşturulmuş bir demokrasi, barış ve özgürlük modelidir.

Avrupa Birliğinin geleceği tartışmalarında Avrupa çapındaki Sivil Toplum Kuruluşları her zaman etkili olmuşlardır. Avrupa Birliği kurumları ve bürokratları kabul edilebilir ve denenmiş çözümlere her zaman saygı duymaktadır. Dolayısıyla bugün, Avrupa çapındaki bütün kuruluşlar ile her alanda bir alışveriş içinde karalar alınmaktadır. Bu nedenle aday ülkelerde de bu diyaloğu geliştirmek için "Avrupa Birliği Sivil Toplum Diyaloğu" projesi başlatılmıştır.

Sivil diyalog Avrupa Komisyonu ile STK'lar arasındaki diyalogun güçlenmesini sağlayacak yeni bir araçtır. Aslında Avrupa Birliği'nin diğer organ ve kuruluşları ile olan ilişkileri de kapsamaktadır. Sivil diyalog, daha kapsayıcı ve dinamik bir Avrupa sivil toplumu için gereklidir. Sivil diyalog Avrupa Birliği'nin genişleme ve bütünleşme süreçlerini sağlayacak temel unsurdur [143].

2.4. Avrupa Birliği Genişleme Stratejisi ve Sivil Toplum Kuruluşları

12–13 Haziran 1993'de Kopenhag zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirvede alınan karara göre bu tarihten sonra katılım, aday ülkenin siyasi ve ekonomik bazı koşulları gerçekleştirdiği ve üyelik sorumluluklarını tam olarak karşıladığı zaman gerçekleşecektir. Kopenhag Kriterleri, orta ve uzun vadeli olarak yerine getirilmesi gereken kriterleri üç başlık altında toplamıştır. Bunlar Siyasi Kriterler, Ekonomik Kriterler ve Topluluk Müktesebatının kabulüdür. 1997 Lüksemburg Zirvesinde Gündem 2000'de beşinci genişleme dalgası ile ilgili katılım ve müzakereye ilişkin çerçeve oluşturuldu.

---

[142] <http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0002.asp> (29.07.2006)

[143] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İş Başında**

2002 Kopenhag Zirvesi Avrupa Birliği genişleme sürecinin önemli bir dönüm noktası oldu. Zirvede Merkez ve Doğu Avrupa ülkesi olan 10 aday ülkenin müzakerelerinin sonuçlandığı açıklandı. 2003 yılında Katılım Antlaşmaları imzalandı ve 2004 de Birliğe resmen üye oldular. Aynı yıl Türkiye'nin aday ülke olarak siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği için müzakerelere 3 Ekim 2005 de başlanacağı da açıklandı.

Komisyon aday ülke olarak kabul edilen ülke için incelemeler yapar. Bu incelemelerin sonuçlarını Komisyon tarafından her yıl "İlerleme Raporu" adı altında bir raporla yayınlanmaktadır. Aday ülkelerin üyelik yolunda gerçekleştirmeleri gereken tüm çalışmalar Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) olarak yayınlanmaktadır. Bu raporlar doğrultusunda her aday ülke kendi Ulusal Programını (UP) hazırlar. Bundan sonraki süreçte her aday ülke ulusal mevzuatında gerekli değişiklikleri yapmak durumundadır. Türk Hükümeti, Birlik mevzuatının üstlenilmesi ile ilgili olarak gerekli yasal değişiklikler için "Uyum Yasaları" çıkarmıştır.

Genişleme Avrupa Birliğinin öncelikli konularından biridir. Birliğe yeni üyelerin dahil olması hem üye hem de aday ülke vatandaşları için bir çok soruyu beraberinde getirmektedir. Bu soruların cevaplanması genişlemenin başarısını etkileyecektir. Bu nedenle Avrupa Birliği için bireylerin kendi fikirlerini geliştirebilmeleri ve bilinçli tartışma ortamlarının oluşabilmesi için kamuoyuna tarafsız ve siyasi içerikli olmayan ve kolay ulaşılabilir bilgi sunulması önem taşımaktadır. Bunun için Avrupa Komisyonu 10 Mayıs 2000 de bir iletişim stratejisi kabul etmiştir. Bu strateji ile bilgi talebine cevap verilmeye ve kamuoyu ile diyalog oluşturulmaya çalışacaktır. Bu sayede genişleme ve katılım süreciyle ilgili karşılıklı yanlış algılamalar giderilmeye çalışılacaktır[144].

2.4.1. Aday Ülkeler İle İlişkiler ve Sivil Toplum Kuruluşları

Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği ile aday ülkeler arasında 2005 yılında sivil toplum diyalogu projesini başlatmıştır. Sivil toplum diyalogu, toplum genelinde genişleme ile ilgili bir tartışma başlatmasını teşvik edecektir. Bu şekilde tüm Avrupa

[144] <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?pId=15&lang=0&fId=2&prnId=1&hnd=0&docId=729&fop=0> (16.03.2006)

Birliği vatandaşları ile aday ülke vatandaşlarını katılım sürecine hazırlamak amaçlanmaktadır[145].

Sivil Toplum Kuruluşları bir Avrupa kamuoyu yaratarak Avrupa bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır. Avrupa Birliği aday ülkelerde üyeliğe hazırlık sürecinin bir parçası olarak Sivil Toplumun gelişimini teşvik etmektedir[146]. Avrupa Birliği de Aday ülkelerdeki yerel yönetimleri ve STK'ları destekleme faaliyetleri 6 başlık altında değerlendirilebilir[147];

A- Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) faaliyetleri:

CEMR Komiteler aracılığı ile yerel ve bölgesel yönetimleri, genişlemenin yaratacağı etkilere karşı hazırlamaktadır. CEMR Avrupa'daki 30 ülkeye ait 42 ulusal, yerel ve bölgesel yönetim birliğini temsil etmektedir.

LOGON (Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Yerel Yönetimler İşbirliği Ağı) programı Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi'nin bir programıdır. Bilgi ve tecrübelerin paylaşılması ve yeni üye ülkelerin Avrupa Birliği konusundaki deneyimlerin aktarılması ve Avrupa Birliği Politikaları ile ilgili kapasite geliştirmesini sağlanması amacıyla oluşturuldu. Bu programdan Türkiye'deki birçok STK ve Yerel Yönetimlerde yararlanabilmektedir.

B- Avrupa Konseyi faaliyetleri:

- Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (CLRAE) faaliyetleri ve
- ENTO (Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimleri Eğitim Kurumları Ağı) Programı: 1994'te Avrupa Konseyi tarafından kurulan ENTO, CLRAE için gözlemci statüsüne sahip bir Sivil Toplum Örgütüdür. Avrupa çapında kamu yönetiminin daha iyi standartlara ulaştırılması çabasını destekler.

---

[145] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Basın Duyurusu**, 29 Haziran 2005, <http://www.euturkey.org.tr/abportal/upload/files/PR%20-%202005-PressRelease-25.pdf> (11.10.2006)

[146] Bihter GÜNGÖR AK, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına etkileri ve Katkıları", **II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi-Küresel Eşitlik, Bildiri Kitabı,** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Troia Kültür Merkezi, 15–16 Ekim 2005, Çanakkale, s:191, 2005

[147] UCLG-MEWA (IULA-EMME), **Yerel Yönetimlerin Avrupa Birliği İçindeki Yeri ve İşlevleri**, UCLG-MEWA (IULA-EMME), İstanbul, s:169–181, 2005

C- Avrupa Bölgeler Meclisi (AER) faaliyetleri:

AER'nin görevi CENTURİO programını geliştirmek. CENTURİO Programı ise AER'a tarafından 1994 yılında başlatılmıştır. AER eğitim veren bir kuruluştur. Avrupa çapında yöneticilerin ve/veya seçilmiş kişilerin değişimini yapan program bu sayede bu kişiler arasında know-how[148] ve bilgi alışverişini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

D- Avrupa Komisyonu faaliyetleri:

TAİEX (Teknik Destek ve Bilgi Alışverişi Bürosu) Programı: TAİEX, çok ülkeli PHARE Programı ile desteklenen bir Avrupa Birliği Komisyonu bürosudur.

E- Bölgeler Komitesi faaliyetleri:

Bölgeler Komitesi tarafından aday ülkelerde seri konferanslar düzenlenir. Bu konferanslarda ev sahibi aday ülke ile üye ülkelerin yerel ve bölgesel temsilcileri arasında devam eden ilişkiler izlenir. Konferansta tartışılan konular, yerel ve bölgesel yönetimlerin Avrupa Birliği genişlemeleri açısından durumu, genişlemenin ve katılımın etkileri ve yerel ve bölgesel yönetimleri Avrupa Birliği'ne katılıma hazırlama şeklinde sıralanabilir.

6) Avrupa Yatırım Bankası faaliyetleri:

Avrupa Birliği'nin mali olarak bağımsız borç verme kurumudur. Avrupa Yatırım Bankası topluluk politikası amaçlarına uygun projeler için orta ve uzun dönemli borç verir. Yardımlar Avrupa Birliğinin bölgedeki desteği çerçevesinde gerçekleşir.

2.4.2. Aday Ülkelerde Avrupa Birliğinin Sivil Toplumu Geliştirme Programları

Avrupa Birliğinin kurulduğu andan itibaren en önemli amaçlarından biri ekonomik bütünleşmedir. Birlik için ekonomik bütünleşme her ülke ve her bölge için her türlü eşitsizliğin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bunun içinde Birlik,

[148] Bir üründen ya da yöntemden en verimli ve kolay biçimde yararlanabilmek için o konudaki bilgi ya da sırlar.

mali araçlarını geri kalmış bölgelere yöneltmektedir. Yapısal fonlar aday ülkelerin katılımları henüz gerçekleşmeden harekete geçirilmektedir.

Yapısal fonlar Avrupa Birliği Komisyonu tarafından belirlenen, ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için altyapı, ekonomik kalkınma, eğitim ve istihdam gibi konular ile ilgili program ve projelere mali yardımda bulunur. Yapısal fonlar şunlardır[149]:

1) Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu

2) Uyum Fonu

3) Avrupa Sosyal Fonu

4) Avrupa Tarımsal Rehberlik ve Garanti fonu

5) Balıkçılığa rehberlik için mali araçlar,

Bunlara,

6) İnterreg (sınır ötesi işbirliği)

7) Urban (kentsel dönüşüm)

8) Leader (kırsal gelişim)

9) Equal (işgücü ayrımcılığı) gibi Avrupa Birliği girişimleri de eklenebilir.

Katılım öncesi yardımlar ise;

- ISPA: Ulaşım ve çevre alanında yapısal politikaların gerçekleştirilmesi araçlarındadır.
- SAPARD: Tarım ve kırsal kalkınma için özel katılım programı.
- PHARE: üyeliğe hazırlık için kurumsal kapasite geliştirilmesine yönelik projelerin yer aldığı program.

ISPA, SAPARD ve PHARE programları katılım öncesinde aday ülkelere alanları ile ilgili fon sağlayan programlardır.

---

[149] Hasan KESER, "Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yerel Yönetimler", **Yerel Yönetimler Kongresi: Dünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BİGA İİBF, Bildiriler Kitabı-Biga Belediyesi İşbirliğiyle, 3–4 Aralık 2004, Çanakkale, s:120, 2004

Bunların dışında çok sayıda hemen hemen her konuda bir topluluk programı vardır. STK'ların ilgilendikleri alanlar çok geniş bir yelpaze oluşturduğu için her fon ve programdan yaralanma olanakları vardır. Ayrıca bu fon ve programlar sayesinde topluluk karar alma mekanizmalarını etkileme olanağına da kavuşabilirler. Ancak bu olanaklardan etkin olarak yararlanabilmek için bu fon ve programlar hakkında çok iyi bir şekilde bilgilenmek ve hatta eğitilmek gerekmektedir. Çünkü fonlar kişi ve kurumları bulmamakta, kişilerin ve kurumların fonları araştırması ve bulması gerekmektedir. Bunlar ve birçok Avrupa Birliği programına, Avrupa çapındaki bütün STK'ların katılması beklenmektedir. Avrupa Birliği programlarının geri kalanlarının bazısı aşağıda listelenmiştir[150].

- Daphne Programı
- Pericles Programı
- Media Programı
- Civil Protection Topluluk Programı
- Culture 2000 Topluluk Eylem Programı
- Customs 2002 Programı
- Socrates 2 Topluluk Eylem Programı
- İDA 2 Programı
- Altern Programları: SAVE, SURE, ETAP ve Carnot programlarına fon sağlar.
- LİFE Programı, öncelikle çevre koruma alanında etkili STK'ları geliştirmeye yönelik NGO's Programına fon sağlar.
- Fiscalis Topluluk Programı
- E-Content Topluluk Programları: Safer use Topluluk Eylem Planı ve Yasal işbirliği programı.
- 5th Euratom Frame, Topluluk Avrupa Atom enerjisi Programı.

[150] UCLG-MEWA (IULA-EMME), s:263–279

- Combating Cancer Programları: Prevention of Aids, Health Promotion, Drug Dependence, Health Monitoring, İnjury Prevention, Pollution-related ve Rare Diseases Topluluk Programları.
- 5th EC Framework Araştırma Programı.
- Combating Discrimination Topluluk Programları: Combating Sosial Exclusion ve Gender Equality Topluluk Programları.
- Enterprise and Entrepreneurship Programı
- Leonardo da Vinci 2 Programı
- Youth Education and Culture Programı
- Erasmus World Programı
- Ten Telekom Programı
- Marco Polo Programı.

Avrupa Birliği'nin yapısı ve gelişimi göz önüne alındığında, bu sistemin çalışmasının yalnız yasal bakımdan bağlayıcı metinlere bağlı olmadığı, aynı zamanda Avrupa Birliği Anlaşmasının ortak kararlarının yer aldığı metinde tanımlanmış olan Avrupa modelinin topluma daha iyi bir biçimde ulaşacak sivil toplum aktörlerine belirli teşviklerin sağlanması (programlar ve diğer fon olanakları) üzerine de inşa edildiği görülmektedir[151].

[151] UCLG-MEWA (IULA-EMME), s:205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİNE UYUM SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Türkiye'deki sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarını incelerken tarihsel geçmişinin de kısaca verilmesi yerinde olacaktır. Bugün sivil toplum alanında yaşanan bazı sorunların kaynağı da zaten geçmiş anlayış ve uygulamalara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde kısaca Osmanlı İmparatorluğu ve sivil toplum unsurları değerlendirilecek ve daha sonrada Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi içinde sivil toplum anlayışının ve mevzuatının gelişimine ve bu gelişmeye ivme sağlayan etkenlere değinilecektir.

STK'ları ilgilendiren birçok yasa mevcut olmakla birlikte bu çalışmada ağırlıklı olarak Dernekler Kanunu üzerinde durulacaktır. Avrupa Birliği uyum sürecinde STK'lar ile ilgili üzerinde en çok konuşulan yasa Dernekler Kanunu olmuştur. Bu nedenle STK sayılan kuruluşlar çok geniş bir liste oluştursa da dernekleri baz alarak konuyu değerlendirdik.

3.1. Türk Siyasi Tarihi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi

Osmanlı devleti çeşitli toplulukların bir arada yaşadıkları bir yönetimdir. Ayrıca patrimonyal[152] hanedan devlettir[153]. Osmanlı yönetiminin temel özelliği güçlü merkeziyetçiliktir. Osmanlı devletinin reayadan yana asıl kaygısı vergiler olmuştur. Bu nedenle, Hükümdar kendisine bağlı, egemenliğindeki çeşitli toplumsal öğelere fazla müdahale etmemiş, onları oldukları gibi bırakmıştır. Osmanlıda devlet, toplumda var olan topluluk ve teşkilatları bozmak da istememiştir. Halk ise kendi

---

[152] Patrimonyal yönetimlerde meşruiyet iktidarı temsil etmektedir. İktidar otoritesini gelecekleri kendilerine bağlı bir patrimonyal bürokrat sınıf aracılığıyla sağlamaktadır.
Uğur EMEK, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanmanın Etik Temelleri**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, <http://www.sbe.yildiz.edu.tr/etiktemeller.pdf > (06.04.2006)

[153] Ahmet MAZLUM, **Sivil Toplumun Dünü Bugünü**, Cumhuriyet Üniversitesi, <http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm> (06.04.2006)

arasında bazı birlikler oluşturmuştu. Bunlar cemaat, mahalle ya da aşiret gibi birliklerdi ya da vakıf, lonca gibi kurumlardı. Padişah bunlara fazla müdahale etmemiştir ama bu özerk oldukları anlamına gelmemektedir. Padişah fermanları dışına çıkmaları mümkün değildi. Bu oluşumlar varlıkları ile sadece üyelerin gereksinimlerini karşılıyor ve farklı grupların bir aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlıyordu. Osmanlıdaki bu ahilik ve vakıf geleneğini, bugünkü anlamda dernek, kooperatif, birlik, sendika gibi tüzel kişilikler olarak değerlendirmek mümkündür. Bulundukları çevrede birer Sivil Toplum Kuruluşu işlevi gördüklerini de söyleyebiliriz. Ancak Osmanlıda bugünkü anlamda bir sivil toplum yapılanmasının olduğunu yinede söyleyemeyiz. Osmanlıda siyasi yapı bireyci değildi, mülkiyet yoktu. Merkez çevreye üst değerlere ya da fermanlara aykırı bir durum olmadığı sürece müdahale etmiyordu. Ancak bu bireylerin yönetime müdahale edebilecekleri anlamına da gelmiyordu. Osmanlı toplumunda siyasal toplum, sivil toplumun da işlevini üstlenmiş, sivil toplumu oluşturan unsurlar her açıdan merkeze bağlı kalmıştır. Vakıflar, ahilik ve lonca teşkilatlanmalarını ve tarikat unsurlarını Osmanlı sosyo-ekonomi sisteminin yeniden üretilmesini sağladığı ve statükoyu koruduğu için hiçbir şekilde sivil toplum kavramına atfedilen değerleri göstermediği görülmektedir[154]. Çünkü sivil toplum toplumun her tabakasına nüfus etmiş, merkezi yönetim karşısında, birey ve devlet arasında aracı rol üstlenmiş, bireyi devlet karşısında güçlendiren toplumsal kurumların varlığı durumunda söz konusudur[155]. Loncaların yanı sıra siyasal partiler, dernekler, dini kurumlar, ulema, soylu kesim, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler devlete bağımlı olarak imparatorluk sınırları içinde gelişmiştir[156].

Ancak aksi görüşte olanlarda vardır. Sivil toplum kavramını bugün demokratik unsurlara dayandırarak açıklanmaktadır. Bu nedenle, dünyada yaygın olarak Osmanlıdaki gibi doğu kültürlerine ait birçok oluşumu özellikle geleneksel ve dinsel temellere dayandırılan oluşumlar dışlanmaktadır. Dolayısıyla bugünkü

---

[154] Aziz ŞEKER, **Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminden Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış,** Sosyal Hizmet Uzmanı Yayınları**,** 2004, <http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm> (23.11.2006)

[155] Ayşenur AKPINAR GÖNENÇ**, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Alt Kitap, s: 59, 2001

[156] Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul, s:236, 2000

anlamda bir sivil toplumun Osmanlıda olmadığı kolaylıkla savunulabilmektedir. Ancak zaten tarih içinde sivil toplum kavramı değişimler geçirmiştir. Bugün Avrupa'daki sivil toplumun tarihini incelerken ilk dönemler de sivil toplumun siyasi toplumla aynı anlamda kullanıldığını görmekteyiz, ya da savaş sonrası dönemlerdeki yardım faaliyetlerinden dolayı Hıristiyan misyoner derneklerini sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirmekteyiz. O halde, Osmanlıdaki geleneksel ve dinsel oluşumları sivil toplum benzeri yapılar olarak görebiliriz. Sivil toplum yok demek yerine Osmanlıda da Türkiye'de de devlet karşısında belirli bir güce sahip olmayan sivil toplumun var olduğunu söylemek daha doğru olabilir[157]. Sonuç olarak her şeye rağmen, Anadolu medeniyetlerindeki ahilik teşkilatı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki vakıflar, dini cemaatler, loncalar, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki dernekler, meslek örgütleri ve sendikalar gibi sivil toplum unsurları ülkemizin sivil toplum geleneğini oluşturmaktadır[158]. Örneğin 1720 yılında kurulan Tulumbacılar Ocağı'da bütün işlevleri ile bir STK'ya örnek oluşturmaktadır[159]. Tulumbacılar bizzat devlete bağlı olsa da sivillik bilincini uyandıran ilk yapılanmadır, yani bugünkü anlamda bir sivil inisiyatiftir[160]. Ayrıca Osmanlı döneminde 1807 Senedi İttifak Manga Carta[161] arasında benzerlik olduğu söylenebilir[162]. Meşrutiyettin ilanı da padişahın yetkilerinin kısıtlanması ve ilk parlamento girişimi olması açısından önemlidir. Çünkü tarih boyunca sivil toplumun önündeki en büyük engel güçlü merkeziyetçilik olmuştur.

Bunun yanı sıra bazı kaynaklarda, Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerine bağlı bazı sosyal ve siyasi örgütlenmelerin olduğu kabul edilmekle birlikte bunların gerçek

---

[157] Şerif ÖNER, **Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği: Gaziantep-Kahramanmaraş-Bingöl Örneği**, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İzmir, s: 151, 2000

[158] Zuhal ÜNALP ÇEPEL, **AB Sivil Toplum Diyaloğu Ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler**, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, 2006,
<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=232> (10.12.2006)

[159] Murat Okçu, s: 665

[160] Ahmet Turan ALKAN, "Türkiye'de 'Başıbozuk'luğun uzun 'Sivil Toplum'un Kısa Tarihi Üzerine Bir Yaklaşım". **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:3, Sayı: 18, s: 27, 1997

[161] Magna Carta (Latince "Büyük Sözleşme") veya Magna Carta Libertatum (Latince "Büyük Özgürlükler Sözleşmesi") 1215 yılında imzalanmış bir İngiliz belgesidir. Günümüzdeki anayasal düzene ulaşana kadar yaşanılan tarihi sürecin en önemli basamaklarından birisidir. Magna Carta, kralın sonsuz olan yetkilerini din adamları ve halk adına sınırlamıştır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta> (12.03.2007)

[162] İdris KÜÇÜKÖMER, **Düzenin Yabancılaşması,** Alan Yayıncılık, İstanbul s: 206, 1989

bir katılımcılık işlevi gördüğü kabul edilmemektedir[163]. Oysa II. Meşrutiyet (24 Temmuz 1908) sonrasında da bu alanda bir hareketlilik görülmüştür. Çünkü "toplanma ve dernek kurma" özgürlüğü açık bir şekilde anayasada düzenlenmiştir[164]. Ayrıca bu dönemde ilk kez gazeteler yazılarını sansüre göndermemişlerdir ve bir yayın furyası başlamıştır [165]. Kadın ve işçi hareketleri ortaya çıktı. Bu ülkenin birçok alanda yaşadığı ciddi bir değişime işaretti.

1921 Teşkilat-i Esasiye Kanunu, 23 maddelik bir anayasadır. 23 maddenin 14 maddesi yerel yönetim ilkelerini içermektedir. Bu maddelerde vilayetlerin, kaza ve nahiyelerin tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip olacakları belirtilmiştir[166]. Görüldüğü üzere Teşkilat-i Esasiye Kanunu Merkezi yönetime sınırlı ve istisnai, yerinden yönetime ise asli ve genel olarak ele alan bir sistem öngörmekteydi[167]. Bu da Teşkilat-i Esasiye Kanununun sivil toplumun gelişimine olanak sağlayan hükümleri olduğunu göstermektedir.

3.1.1. Tek Parti dönemi ve Sivil Toplum Kuruluşları

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı kanun ile Cumhuriyet ilan edilir ve Türk siyasi tarihinde tek parti dönemi başlamıştır. 1922 de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Halk Partisi 15 yıl iktidarda kalmıştır. Bu dönemde halk ve yönetim savaşın yaralarını sarmak ile meşgul olmuştur. Savaşta çok insan kaybedilmiş, halk bitkin ve fakir düşmüştü. Bu şartlarda Osmanlıdan devralınmış olan bazı dernek ve vakıfların faaliyetlerini devam etmesi ya da yeni dernek ve vakfın kurulması zor bir sürece girmiştir. Bu faaliyetler daha çok kalifiye insan ve maddi olanaklarla ilgilidir. Bu nedenle örgütlenme bu dönemde bir duraklama yaşamıştır. Bunun dışında örgütlenmenin önünde herhangi bir yasal engel mevcut değildi.

---

[163] Mehmet ARSAL, Gazanfer KAYA, "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasi Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, s:5, 2004

[164] Murat okçu, s: 667

[165] İlhan TEKELİ, Selim İLKİN, **Avrupa Birliği Türkiye ve Yerellik**, UCLA-MEWA (İULA-EMME) Yayını, Aralık, s:44, 2003

[166] GÖNENÇ, s: 94–95

[167] GÖNENÇ, s: 578

Türkiye Cumhuriyetinde de sivil toplum unsurları ile ilgili ilk düzenleme 1924 Anayasasında yapılmıştır. 1924 Anayasasının 70. ve 79. maddeleri toplantı ve dernek kurma hakkını tanıyor[168]. Anayasal temellerini bu maddelerden alan dernek ve vakıflar yasal dayanaklarını da 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanununun 53. maddesinden 72. maddeye kadarki maddelerden almaktadır. 1926 tarihli Türk Medeni Kanununun 53. maddesi, dernekler aynı amaç etrafında bir araya gelen bireylerin iradeleri ve tüzükle kurulur demektedir. Bu yasada sicile kayıt da zorunlu değildi. Ancak daha sonraki yıllarda sicile kayıt zorunluluğu getirilmiştir. Bugün sicile kayıt örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı ve STK'ların hükümetlere karşı özerkliklerini şüphede bırakabilecek bir uygulama olarak kabul edilmektedir.

Derneklerle ile ilgili ilk yasa 1938 tarihli ve 3512 sayılı "Cemiyetler Kanunu" dur. 1924 Anayasası ve 1926 Türk Medeni Kanun hükümleri ile kıyaslandığında, Cemiyetler Kanunu daha otoriter bir sistem öngörmekteydi. Ortak menfaatlere dayalı derneklerin kurulmasını kesinlikle yasaklanmıştır, basın çok sıkı denetim altında tutuluyordu ve ayrıca muhalefeti engellemek için kişi hürriyetleri çok fazla sınırlandırılmıştı[169]. Bu kısıtlamalara bir etken olarak çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısızlığı gösterilebilir ayrıca da dünyada yaşanan ve ülkemizi de etkileyen 1929 ekonomik krizi de bir etken olarak gösterilmektedir. Yönetim de vaat edilen ekonomik kalkınmayı tam olarak gerçekleştirememiştir. Bu insanlar arasında ciddi huzursuzluk ve yönetime karşı güvensizlik doğurmuştur. Kontrolsüz bir muhalefete henüz hazır olmayan hükümet denetimleri artırma gereği duyulmuştur. Ancak Türkiye Kızılay Cemiyeti, Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi Dernekler kamuya yararlı dernek kabul edildiklerinden faaliyetlerine devam edebilmişlerdir[170].

Cemiyetler Kanunu 1972 yılına kadar yürürlükte kalmış ancak ülkenin geçirdiği siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerden dolayı 1946, 1952 ve 1964 yıllarında olmak üzere 3 kez değiştirilmiştir[171]. 1943 yılında da İkinci Dünya Savaşının (1939–1945) yarattığı güvensizlik ortamında dernekler yasasında da

---

[168] <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (0104.2006)

[169] GÖNENÇ, s:99,100

[170] Murat OKÇU, "Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar, **Türk Dünyası Kültür Atlası**'içinden, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kuşhanoğlu (yayına hazırlayan), İstanbul, s: 669, 2006

[171] Suat BALLAR, **Türk Dernekler Hukuku**, Beta Basım, 3. Basım, İstanbul, s:3, 1996

devletin vesayet denetimini artıran düzenlemeler yapılmıştır[172]. Savaş bittikten sonra dünya genelinde özgürlükçü eğilimler ve demokratik yönetimlere geçiş çabaları artmıştır. Bunun Türkiye'ye de yansıması sonucu, Cemiyetler Kanununda, 1946 yılında bazı hükümler yumuşatılmıştır ancak bu zaten az olan dernekleşme eğiliminde önemli[173] oranda bir artış sağlamamıştır.

3.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye – Batı İlişkilerinin Artışı

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler sistemine dâhil olması ve batıya yaklaşması ülkelerdeki tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır. Dünyadaki demokratikleşme yönündeki eğilimler ve Almanya, İtalya ve Japonya gibi totaliter rejimlerinin yenilgisi, daha demokratik bir siyasal sistem geliştirilmedikçe Türkiye'nin batının desteğini alamayacağını göstermiştir. Ayrıca iç dinamiklerde Türkiye'yi demokratikleşme yönünde zorlamıştır. Dünyada ve Türkiye'de gelişen ekonomik refah yeni sınıflar meydana getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine hükümet bazı liberal önlemler almak zorunda kalmıştır. 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda 1950 seçimleri öncesinde 5590 sayılı yasa ile bazı demokratik düzenlemeler yapılmıştır. İşçilere grev ve sendika kurma hakkı tanınmış ve Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Hükümetin doğrudan gazete kapatması engellenmiştir ve sınıf temelli dernek kurulması yasağı kaldırılmıştır. Dernek kapatma yetkisi mahkemelere verilmiştir. Ayrıca Üniversitelere iç yönetimde, eğitim ve disiplin konularında özerklik verilmiştir.

1950 seçimlerini Demokrat Parti kazanmıştır. Demokrat Parti özel sektörü destekler ve serbest girişime vurgu yapar[174]. Bu tarihten sonraki dönemlerde birçok alanda uzmanın ve uzmanlaşmanın artması, siyasal katılımın yaygınlaşması ve toplumsal hareketliliğin artması dernekleşmeyi de hızlandırmıştır[175]. Türkiye'de 1950'li yıllar ve sonrası giderek artan bir şekilde Dernekleşme eğilimlerinde artışın olduğu yıllar olmuştur. Ancak Demokrat Parti demokratik vaatlerini gerçekleştirememiştir. Ekonomik kalkınmaya önem verirken iktisadi planlama

---

[172] TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, **Önde Gelen STK'lar (Araştırma Raporu)**, TEV, İstanbul, s:9, 1998

[173] OKÇU, .s:669

[174] GÖNENÇ, s:106, 107, 108

[175] TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, (1998), s:4

anlayışını reddeden hükümetin ekonomik politikaları gelir dağılımı dengesizliklerine ve enflasyona sebep olmuştur. Dış politikadaki bazı olumsuz gelişmeler ile birlikte halkta yönetime karşı hoşnutsuzluk başlamıştır. Çok partili yaşama geçişte askeri ve sivil bürokratlar ve aydınlar da eski konumlarını kaybettiklerinden çok partili yaşama muhalefet etmişlerdir[176]. Bunun üzerine muhalefete karşı toleransız olan hükümet baskıyı artırmıştır. Ayrıca bu dönemde, Ceza Hukuku ağırlaştırılmış, Üniversitelere ve basına karşı antidemokratik yasalar çıkarılmıştır. Buna rağmen 1957 seçimlerini yine Demokrat Parti kazanır. Bunun üzerine çok geçmeden 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştirilmiştir. STK'lar açısından gözlemlenen ise daha sonraki darbelerde de görülen ve vatandaşlarımızda da genel bir eğilim olarak görülen 'darbe destekçisi olmak - askeri yönetimden yana tavır alma' eğilimidir. Hatta bu süreçte basın v.b. organların askeri müdahaleyi meşrulaştırıcı rol oynadıkları bilinmektedir[177]. Bunun birçok nedeni olabilir ancak bu durum sivil toplumun zaaflarının olduğunun da bir göstergesidir.

3.1.3. Darbeler ve Muhtıralar Dönemi ve Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Ulusal Mevzuatın Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde iki Askeri Darbe iki de Muhtıra yaşanmıştır. Demokratik değerleri sağlamaya çalışan bir ülkede Askeri yönetimin darbe ve muhtıralarla hükümete müdahale etmesi yaşanmaması gereken bir durumdur. Bu durum Türkiye'deki demokrasiyi aksattığı kadar sivil toplumun etkinliğini de sorgulayan bir durum ortaya çıkarmıştır.

3.1.3.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Türkiye Cumhuriyetinde ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilmiştir. Darbeyi Milli Birlik Komitesi adını taşıyan genç subaylardan oluşan bir cunta gerçekleştirmiştir. Darbenin hemen ardından Milli Birlik Komitesi yeni bir Anayasa hazırlanması için bilim adamlarından oluşan kurucu meclis

---

[176] Aytekin YILMAZ, **Modern Demokrasinin Gelişimi ve Sorunları,** Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s: 377, 2000

[177] YILMAZ, (2000), s: 377

görevlendirilmişti. Kurucu Mecliste sivil toplum temsilcileri de bulunuyordu. Mecliste siyasi parti temsilcileri yanında yargı organları, üniversite, baro, basın temsilcileri, öğretmenler ve gençlik kuruluşları, esnaf kuruluşları ve sendikalar, ticaret ve sanayi odaları temsilcileri de bulunuyordu. Bu sonuçta bir darbeydi ancak sivil toplum unsurlarının karar alma sürecine katılması olumlu bir uygulama olarak görülmüştür[178].

1961 Anayasanın, 28. ve 29. maddeler ile dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü genişletilmiştir[179]. 1961 Anayasası ile hak ve özgürlülere hukuki güvence verilmiştir ayrıca çoğulcu toplumsal düzeni de kurulmaya çalışılmıştır. 1961 Anayasası meslek gruplarını, sendikaları, siyasi partileri, üniversiteleri ve sivil toplumu birçok hak ve özgürlüklerle donatmıştır. Bu özgürlük ortamının sağlanmasının iki nedeni vardır, biri Türkiye'yi 1960 darbesine getiren olaylardır. Tek parti döneminde muhalefet söz konusu değildi. Çok partili hayata geçilince bu anlayışın birden değişmesi beklenemezdi. Sonuçta da öyle oldu demokratik vaatlerle iktidara gelen Demokrat Parti bu vaatlerini unuttu ve hepsinden önemlisi muhalefeti kabullenemedi ve her türlü muhalefete ve sivil toplum unsurlarına karşı hoşgörüsüz bir tutum geliştirmiştir. Bu durum artan tepkilere neden olmuştur ve yasak, kısıtlama ve sınırlamalardan arınmış özgürlükçü ve demokratik ortama olan istek de artmıştır. Bu nedenle bunu vaat eden ordu da muhalefetin, STK'ların ve halkın desteğini alarak bu darbeyi gerçekleştirilmiştir. Ardından da vaat edilen özgürlük ortamı sağlanmıştır.

İkinci etken olarak da darbenin hemen öncesinde Avrupa Ekonomik Topluluğuna yapılan ortaklık başvurusu gösterilebilir. Türkiye 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu bu tarihlerde yeni kurulmuş bir topluluktu ve yeni bir katılım büyümek demekti. Bu nedenle Türkiye'nin başvurusu Avrupa'da olumlu karşılanmış ve görüşmeler de hemen başlamıştır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa'nın ortak pazar hedefini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Bu nedenle ilk etapta üye ve aday ülkelerin demokratik olmaları üzerinde durulmuyordu. Ancak yinede Türkiye'de gerçekleşen

---

[178] GÖNENÇ, s: 111

[179] 1961 Anayasasının sivil toplumu güçlendirmeye yönelik düzenlemeleri için bkz. Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları Ankara, 2005

27 Mayıs 1960 askeri darbesi Avrupa'da şaşkınlığa sebep olmuştur. Türkiye'den gelen müzakerelerin geriye bırakılması önerisi de bu nedenle hemen kabul edilmiştir. İlişkilerin tekrar başlaması hak ve özgürlüklere dayalı katılımcı demokratik yönetimin sağlanması şartına bağlanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ertelenen görüşmeler bu nedenle serbest seçimlerden sonra Ekim 1960 da tekrar başlayabilmiştir. Ancak ilişkileri tekrar kesintiye uğratan Yassıada mahkemesi tarafından verilen 15 kişinin idam edilmesi kararı olmuştur. Türkiye bu olay üzerine özellikle Fransa'dan çok sert tepkiler almıştır. Bu ilişkilerin kesilmesine değil bir süreliğine askıya alınmasına neden olmuştur ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile görüşmeler ancak iç siyasetin sivillere devredilmesi ve seçimlerin ardından 5 Mart 1962 da tekrar başlamıştır.

1961 Anayasası sağladığı özgürlükçü ortamı gerek siyasi gerekse toplumsal hayatın çeşitlenmesine sebep olmuştur. Siyasi hayatta eskilerin yanında bu güne kadar faaliyet gösteremeyen uç partiler ve ideolojiler de siyaset yelpazesinde yerlerini almaya başlamışlardır. Ayrıca gelişen kentleşme olgusu ile birlikte yeni dernek türleri de hızla artmaya başlamıştır. 1938 yılında 205 dernek varken, 1971 yılında sayının 41.000'i geçtiği görülmüştür[180]. Dünyada savaşlar ve krizler geride bırakılmış, toplumlar gerek ekonomik olarak gerekse toplumsal olarak gelişmeye başlamışlardır. Türkiye'de de eğitim almış kesimin toplumdaki oranı ve okuma yazma oranları da ülke genelinde oldukça artmıştır. Bu yeni aydın kesim dünya kültürü ile ve yurtdışında eğitim alarak da kendini geliştirmiştir. Bunun yanında kontrolsüz artan kentleşme sonucunda bazı yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. İş umudu ile büyük şehirlere göç eden bu kitleler ekonomiye vasıfsız işçi olarak dâhil olmuşlardı. Bunların yanında eğitime yönelimde bir artış gözlemlenmiştir. Bu dönemde işçi, öğrenci ve aydın kesimler, 1965 seçimlerini kazanan ve Demokrat Partinin yerini alan Adalet Partisi hükümetinin siyasi tavrına karşı muhalefet etmişlerdir. Ancak hak ve özgürlüklerin sağladığı demokratik yollar yerine aşırı ideolojik kutuplaşmalar, militanlaşmalar ve şiddet içeren tepkiler tercih edilmiştir. Bu toplumumuzun 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükleri sindiremediğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Adalet Partisi hükümeti 1969 seçimlerini de kazanınca,

[180] BALLAR, s: 8

toplumda ortaya çıkmış olan bu öfkeli muhalefete denetimleri artırarak karşılık vermiştir.

STK'lar, özellikle gençlik örgütleri, sendika ve meslek kuruluşları, bu dönemde de mevcut otoriteden ve askeri müdahaleden yana tavır almaları eğilimini değiştirmemişlerdir. Nitekim 12 Mart 1971 muhtırasında da bu örgütler askerden yana olmayı tercih etmişlerdir[181]. Aynı eğilim 1980 e kadar da devam eder. Her ortamda bireyin hak ve özgürlüklerini siyasi otorite karşısında savunması gereken STK'lar sistemle çatışmayı ya da sisteme muhalefet olmayı göze alamamışlar ve askeri yönetimin müdahalelerinden yana tavır göstermişlerdir[182].

3.1.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası

Siyasi tarihimiz ilk darbesinden 11 yıl sonra ilk muhtırasını da kaydetmiştir. 12 Mart 1971 tarihli Muhtıranın amacı, Anayasanın öngördüğü reformları hayata geçirebilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını sağlamak olarak ilan edilmiştir[183]. Ancak muhtıra ile amaçlanan siyasi iktidar gelmemiştir. Yasalarda da bazı iyileştirmeler öngörülür, ancak ileriki yıllarda yasaklar, sınırlamalar ve denetimler artırılmıştır. 20 Eylül 1971 yılında 1488 sayılı yasa ile yapılan Anayasa değişikliği de dernek kurma hak ve özgürlüklerine, cumhuriyet tarihindeki en geniş sınırlamalar getirmiştir.

Cemiyetler kanunu toplum ve hukuk düzeninin koşullarına ve ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği için yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve 1972 yılında 1630 sayılı Dernekler Kanunu çıkarılmıştır. Bu sefer yasa daha reformist nitelikler taşısa da, basında çok seslilik ve dernek sayısında artış gözlemlense de, zamanla bu yasada da bazı yetersizlikleri ve boşluklar olduğu görülmüştür[184]. 1630 sayılı Dernekler Kanununda 18–20 Aralık 1973 tarihli bazı hükümler iptal edilmiş ve dernek kurma hakkındaki kısıtlamalar artırılmıştır. Öğrencilerin dernek kurmaları yasaklanmış ve bazıları kapatılmıştır. Kamu görevlilerin dernek kurmaları ya da faaliyetlere

---

[181] Hasan TUNÇ, "Türkiye'de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1–2, Konya, s:146, 1998

[182] TUNÇ, s: 154

[183] GÖNENÇ, s: 113

[184] BALLAR, s: 3

katılmaları kısıtlanmıştır. Meslek gruplarının ve sendikaların siyasi toplantı ve seminer düzenlemelerine yasak getirilmiştir. Bazı gazeteler kapatılmış ya da toplanmış, yazarlar tutuklanmıştır. Hangi niyetle olursa olsun grev ve lokavt da yasaklanmıştır. Her şeyden önce dernekler üzerindeki devlet kontrolü artmıştır[185]. Derneklerin denetimi için merkezi bir denetleme organı öngörülmüştür. Ayrıca derneklerin çıkaracağı bildiri ve beyannamelerin ertelenebileceği veya engellenebileceği de düzenlenmiştir. Yeni şube açılması ya da kasaba ve köylerde şube açılması da engellenmiştir.

Bu dönemde Anayasada da bazı değişiklikler yapılmıştır. 19 Şubat 1980 tarih 2261 sayılı kanun gerekçesinde, 1961 Anayasasının kişilere tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin sınırsız kullanılmasının devlet yönetiminin yetersizliği ve ihmali ile birlikte huzurun bozulmasına ve toplumda bölünmelere neden olduğu gerekçesiyle bu alanın yeniden düzenlenmesi gereği doğduğu belirtilmiştir.

3.1.3.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Eylül 1980 darbesinde ise tüm derneklerin faaliyetlerine ara verilmiştir. Darbenin ardından Milli Güvenlik Konseyi ve yeni hükümet 1961 Anayasasının sağladığı aşırı özgürlükçü ortamdan yararlanan ve bölücü ve yıkıcı faaliyetler yönelen örgütlere tepki olarak Anayasa ve yasalara çok daha yasaklayıcı ve kısıtlayıcı hükümler koyarak göstermiştir. 1982 Anayasası ile daha az katılımcı bir siyasal sistem amaçlanıyordu, yani depolitizasyon hedefleniyordu[186]. Bu nedenle 1982 Anayasası katı kazuistik bir Anayasa olarak hazırlanmıştır.

1980–1983 Milli Güvenlik Konseyi döneminde dernekçilik kavramı, bir tür bozgunculuk olarak algılanmıştır ve ancak 1990'lı yıllar da bu algının biraz değiştiği görülmüştür[187]. Bu yanlış anlayışın sonucu olarak da 1961 Anayasası'nın "herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir" hükmüne 1982 Anayasasının 33. maddesi ile yeni yasaklayıcı hükümler eklenmiştir. Sendikaların,

---

[185] TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, (1998), s:4

[186] GÖNENÇ, s:115

[187] Şerif ÖNER, **Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği: Gaziantep-Kahramanmaraş-Bingöl Örneği**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir, s:171, 2000

derneklerin siyasi faaliyetleri büyük oranda kısıtlanmıştır. Anayasanın 33. maddesin 1995 yılı değişikliği ile kalkmış ve böylece bazı kısıtlayıcı hükümler anayasal temellerini kaybetmişlerdir. Ancak yasalarda paralel değişmeleri sağlayacak uyum yasaları Türkiye'ye Avrupa Birliğine aday statüsü tanınan ve uyum süreci başlayana kadar yapılmamıştır. Avrupa Topluluğu ile ilişkilerden dolayı 1982 Anayasasındaki bazı kısıtlayıcı hükümler değiştirilmiştir. Örneğin 1982 Anayasası bazı geçiş hükümleri de içeriyordu. Bunlardan biri 4. madde 12 Eylül öncesi siyasi partilerin yönetici ve milletvekillerine 5–10 yıl arasında siyasi faaliyet yasağı getiriyordu. Bu madde Avrupa Topluluğuna adaylık başvurusunun yenilenmesinden hemen sonra, 6 Eylül 1987 tarihinde halk oylaması ile kaldırıldı. Aynı yıl 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğuna adaylık başvurusu yenilenmiştir.

1983 yılı 2908 sayılı dernekler kanununda hak ve özgürlüklere birçok yasak kısıtlama getirmiştir. Dernek kurma hakkı 4. madde ile kısıtlanmış, kurulması yasak dernekler 5. ve 6. madde ile düzenlenmiştir ve dernek faaliyetleri büyük oranda kısıtlanmış ya da yasaklanmıştır. 1983 tarihli Dernekler Kanunun 7. maddesi ile derneklerin, uluslararası örgütlerle ilişkileri ve uluslararası faaliyetleri yasaklanmış ya da bakanlar kurulunun iznine bağlanarak bu alana ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Bu alandaki yasaklar ve kısıtlamalar 7. maddenin atıf yaptığı 11. ve 12. maddelerde ve 43. maddede de devam etmektedir. Ayrıca bu filler 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu 143. madde ile de cezalandırılır denmektedir. TCK' da ise oldukça ağır tedbirler öngörülmektedir.

2908 sayılı Dernekler Kanunu, 1988, 1991 ve 1997 yıllarında olmak üzere 3 kez değiştirilmiştir. Ancak bu değişiklikler diğer kanunlara yansıtılmadığı için sorunlara çözüm getirmemiştir. Örneğin, 1997 yılındaki değişiklikte derneklerin siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşları ile mali ilişki kurmasına ile ilgili yasak kalkmıştır anacak karşılığında siyasi partiler kanununda düzenleme olmadığı için uygulamada değişiklik getirmemiştir. Dolayısıyla sıkıntı devam etmiştir.

Kısıtlama ve yasaklamalara rağmen özellikle dini dernekler çevre kuruluşları ve kadın kuruluşlarında artış olmuştur[188]. Ayrıca 12 Mart Muhtırasından sonra STK da görülen mevcut siyasi güçlerden yana tavır 1980 darbesinde de devam etmiştir.

[188] TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, (1998) ,s:4

Kapatılmayıp faaliyetlerine izin verilen örgütler darbeden yana tavır almışlardır. Kapatılanlar ise sessiz kalmıştır[189]. 12 Eylül sonrası gazetelerde de bir tepki yer almamıştır.

Ancak her şeye rağmen siyasi anlayışta bir gelişme gözlemlenmiştir. STK'lar hem sayı olarak artmış hem de faaliyet alanı olarak çeşitlenmişlerdir[190]. Bu durum dünyadaki gelişmelerle de ilgilidir. Dünyada da katı ideolojiler yerlerini Kapitalizm, Feminizm ve Çevrecilik gibi yumuşak ideolojilere bırakmıştır. Bu dünyada soğuk savaş ortamının yumuşaması ve iki kutuplu sistemin çözülmeye başlaması ile ilgilidir.

3.1.3.4. 28 Şubat 1997 Muhtırası

İlk kez 28 Şubat 1997 muhtırasından sonra STK'lar da darbe karşıtı birkaç ses duyulmuştur[191]. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen batılı anlamda bir sivil toplum yapısından yinede uzak olduğumuzu ve Türkiye'de demokratikleşme açısında STK'ların çok fazla fonksiyonel olmadıklarını görüyoruz.

Muhtıranın gerçekleştiği ortamın etkisiyle özellikle muhafazakâr kesimde Avrupa Birliği karşıtı sesler daha belirgin çıkmaya başlamıştır. Kamuoyunda kutuplaşmalar belirginleşmiştir. Avrupa Birliği Taraftarları için, Avrupa Birliği bir asırdır dolayısıyla büyük bir fırsat olarak karşılanmıştır. Ekonomik çıkarın ikinci planda olduğu, önemli olanın siyasi – kültürel tercih meselesi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu dönemde ülkemizde, Avrupa Birliği ile bütünleşme sonucunda batılı bir toplum formasyonu kazanacağımız beklenmektedir.

3.1.3.5. 90'lı Yıllar ve Sivil Toplum Kuruluşları Literatürünün Gelişimi

1990'lı yıllar ile birlikte dünyadaki ve Türkiye'deki ılımlı atmosferin etkisiyle sivil hareketlerde siyaset gündeminde daha güçlü olarak yer almaya başlamışlardır. STK'lar ilk defa 1992'de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma

[189] TUNÇ, s: 151
[190] OKÇU, s: 670
[191] TUNÇ, s: 156

Konferansına etkin katılım olanağı buldular. Ardında 1993 Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansına da 1500 civarında örgüt katılmıştır[192].

Dünyadaki bu gelişmeler ülkemize de yansıdı ve gelişmelere iç hukukta bazı değişiklikler yapılarak uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Derneklerin ve meslek örgütlerinin siyasi yasakları, siyasi partilerin kadın ve gençlik kollarının örgütlenme yasakları kaldırıldı. Hatta Anayasa henüz izin vermiyorken hükümetin ayrıcalıklı davranması ve izin vermesi sayesinde 1996 yılında düzenlenen Habitat 2'de Türkiye'deki STK'ların dünyadaki STK'ları İstanbul'da ağırlayabilmesi sağlandı. Konferans çerçevesinde yaşanan tartışmalar sayesinde sivil toplum kavramı da Türkiye gündemine yerleşmiştir[193].

Sivil toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu kavramları Türkiye'de henüz kullanılan kavramlar değilken bu alanda bir literatür oluşturmak için bazı çalışmalara başlandı. Başlangıçta uzun bir süre uluslararası literatürde NGO (Non-Governmental Organizations) olarak kullanılan kavrama karşılık arandı. Geçmişte bazı eserlerde kullanılmış olan sivil toplum kavramına kuruluş kelimesinin eklenmesi uygun görüldü ve kullanılmaya başlandı ancak bazı kaynaklarda daha farklı kelimeler de kullanılmaktadır. Örneğin Sivil Toplum Örgütleri, 3. Sektör, Gönüllü Organizasyonlar, vb.

1990'lı yıllar dünyada ve Türkiye'de STK'ların etkinliklerini artırmaya başladıkları yıllar olmuştur. Soğuk savaşın ardından Küreselleşme ve Yerelleşme eğilimleri ivme kazanmış ve 'postmodern çağ' söylemleri yapılmaya başlanmıştır. Bu kavramlar sivil toplumu besleyen ve güçlendiren kavramlar olmuşlardır.

3.2. Avrupa Birliği - Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'nin Avrupa iktisadi kurumlarıyla ilişkileri 1940'lı yıllarda başlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşının çıkması ile bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Türkiye, 30 Temmuz 1959 yılında Avrupa Konseyine ortaklık

---

[192] İSTANBUL BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYESİ, **Yerel Yönetimlerin Avrupa Birliği İçindeki Yeri ve İşlevi**, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, İstanbul, s:9, 2005

[193] Korhan GÜMÜŞ, **Yakın Tarihimizde STK Hareketinin Gelişimi ve Kamu sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları, No:3, İstanbul, s:7, 2004, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/gumus.pdf> (15.07.2005)

başvurusunda bulunmuştur. 28–30 Eylül 1959'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında ilk hazırlık görüşmeleri yapıldı. Görüşmeler sürecine ilk engel Türkiye'de yaşanan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi olmuştur. Daha sonra devam eden görüşmeler 28 Haziran 1962 de tamamlanmıştır.

Türkiye ile Avrupa Topluluğu ilişkilerinin temelini 12 Eylül 1963 Ankara antlaşmasına dayanmaktadır. Ankara antlaşması, Roma antlaşmasının 238. maddesine dayanan ve Türkiye ile Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve antlaşmadır. Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gerçekleştirilecek ticari ve ekonomik ilişkilerin içeriğini belirleyen antlaşma Katma Protokol antlaşmasıdır[194]. Katma Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. Katma Protokol ile Avrupa Ekonomik Topluluğuyla Türkiye ilişkileri yeni bir sürece girmiştir. Ancak Türkiye 25 Aralık 1976 da tek taraflı bir karar ile tüm yükümlülükleri durdurmuştur.

28 Mayıs 1979 tarihinde Avrupa Topluluğu ile Yunanistan arasında tam üyelik için katılım anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye de tam üyelik başvurusunda bulunmaya hazırlanır. 5 Şubat 1980 de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında da ilk kez Türkiye'nin katılmasından söz edilmiştir. Yunanistan'ın olumsuz vetosuna kalmamak için yılsonunda tam üyelik başvurusu yapılacaktır ancak Türkiye'de siyasi darbe gerçekleşmiştir. Karşılık olarak Topluluk da bazı yükümlülüklerini aksatmaya ve ilişkileri geliştirmek için çabalardan feragat etmeye başlayacaktır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türkiye ile Avrupa Topluluğu ilişkilerini altı yıl boyunca dondurulmasına sebep olmuştur. Yunanistan'ın 1 Ocak 1987 de Avrupa Ekonomik Topluluğuna erken üyeliği Türkiye için olumsuz bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlişkilerde düzelme beklendiği için 14 Nisan 1987 de Türkiye Avrupa Topluluğuna tam üyelik için resmen başvurmuştur. Başvuruya da olumlu yanıt gelmiştir. Ancak bu başvuru ile ilişkilerde beklenen olumlu gelişmeler görülmemiştir. Birlik genişlemeyi durdurma ve derinleşmeye yönelme kararı almıştır. 1993 de başlatılan dördüncü genişleme dalgasına Türkiye dâhil edilmemiştir. Bu ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Avrupa Birliğinin Türkiye'ye karşı olumsuz tutumları 1999'a kadar da devam etmiştir.

[194] BOZKURT, ÖZCAN, KOKTAŞ, s: 264, 278

12, 13 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesinde Topluluğa tam üyelik için Türkiye'nin de harfiyen yerine getirmesi gereken şartları belirlenir. Bu kriterlere uyulması Avrupa Birliği üyeliği şansını artıran faktörler olacaktır. Ardından 1997 Amsterdam Zirvesinde belirlenen siyasi, ekonomik ve parasal politikaların uyum şartı Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yol haritasını belirlenmektedir. Kriterler, Avrupa kimliğine sahip olmak, demokratik bir yönetime, insan ve azınlık haklarına saygılı katılımcı kurumlara sahip olmak, piyasa ekonomisine ve Avrupa Birliğinin rekabet ortamına ayak uydurabilecek kapasitede olmak, Avrupa Birliğinin siyasi, ekonomik ve parasal birlik gibi politikalarına uyum sağlama kapasitesine sahip olmak olarak belirlenmiştir.

1 Ocak 1996 Türkiye, Avrupa Birliği arasında 'Gümrük Birliği' yürürlüğe girmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler bir süre daha düzelmemiştir. Buna bir de Türkiye'de 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararlarının etkisiyle gelişen Avrupa Birliğine karşıtı tavırlar da eklenmiştir. Özellikle muhafazakâr kesimden Avrupa Birliği karşıtı bazı sesler yükselmiştir. 12, 13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Avrupa Komisyonun 21 yüzyıl genişleme stratejisini açıkladığı Gündem 2000 raporu, 2000'li yıllarda 2 dalga olarak birliğe katılacak ülkeleri belirlemiştir. Bu belgenin genişleme bölümünde Türkiye'ye değinilmeyerek öngörülen genişleme dalgalarına Türkiye'nin dâhil edilmediğini ortaya konulmuştur. Ayrı bir başlık altında Türkiye ile ilişkilerin gümrük birliği çerçevesinde sürdürüleceği belirtilmiştir. Aday ülkeler içersinde birliğin dışında bırakılan tek ülke Türkiye olmuştur. 15–16 Haziran 1998 Cardiff Zirvesinde Türkiye aday ülke olarak tekrar zikredilmesi ilişkilere kısmı bir canlanma getirmiştir. İlişkilerin belirli bir dengeye gelmesi de 2000'li yıllarda olmuştur.

2 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin aday ülke olduğu resmen ilan edilmiştir. Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi üzerine, Avrupa Birliği müktesebatı ile ulusal mevzuatın uyumlaştırılması için çalışmalar yoğunlaşmıştır. Sürecin sonunda birlik müktesebatının ve uluslararası diğer antlaşmalardaki bütün yükümlülükleri tam olarak üstlenilmiş olması gerekmektedir. Avrupa Birliği üyeliğin gereği olarak da Türkiye'den, ekonomide, insan hakları ve demokrasi alanlarında olumlu gelişmeler beklenmektedir. Yani, sorunsuz işleyen bir

piyasa ekonomisinin, demokratik ilkelere dayalı bir siyasal sistemin ve sivil toplum geleneğinin yerleşmiş olduğu bir toplumsal sistemin sağlanması ve bu sistemin sürekliliğinin garanti altında olması gerekmektedir.

11 Nisan 2000'de Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyinde, müzakerelerin başlaması kararı alınmıştır. Haziran 2000 tarihine Türkiye için tarama süreci başlar. Ardından 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde Türkiye ile Kopenhag Kriterlerini müzakerelere başlamasına yetecek kadar yerine getirdiğine karar verilmiştir. Tarama sürecinin sonunda Avrupa Birliği Türkiye ile 3 Ekim 2005'de müzakereler başlanmasına karar vermiştir.

Türkiye'nin en büyük dış politikası Avrupa ülkesi olmaktır. Buda birliğe tam üyelik ile gerçekleşecektir. Avrupa Birliğine tam üyelik de o ülke için Avrupa değerlerine ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal ve pek çok alanda uyumlu olmak demektir. Bu süreçte bugün ulusal sivil toplum kuruluşlarımıza da birçok görev düşmektedir. Kamu, özel sektör ve STK birliktelikleri ile iyi yönetişim ve etkili politika yapmaya katkı sağlanması da hedeflenmektedir[195]

3.2.1. Helsinki sonrası Süreç ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ile ilgili Gelişmeler

Türkiye için Helsinki sonrası süreç Avrupa Birliği uyum sürecidir. Sürecin gereği, Avrupa Birliği müktesebatına tam olarak uyumun gerçekleştirilebilmesi için gerekli siyasi, ekonomik ve toplumsal kriterleri hayata geçirmektir. Bu süreçte Avrupa Birliği Kurumları ve aday ülke, katılım stratejisi doğrultusunda yoğun bir çalışma içinde olacaklardır. Katılım Stratejisinin en önemli aşaması Katılım Ortaklığı Belgesinin (KOB) yayınlanmasıdır. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlan KOB'daki tavsiyelere karşılık aday ülke hükümeti bir Ulusal Program hazırlamaktadır. KOB ve Ulusal Program doğrultusunda aday ülke uyum çalışmalarına ağırlık verir. Gelişmeler Avrupa Komisyonunun her yıl ilgili aday ülke için yayınladığı İlerleme Raporunda değerlendirilir. İlerleme Raporları ve gelişmelere göre KOB ve Ulusal Program güncellenebilir. Bu şekilde yoğun bir

[195] GÜNGÖR AK, s:186

müzakere süreci yaşanır. Aday ülkenin üzerine düşen öncelikle Ulusal Programa uygun davranmaktır.

Bu belgeler müzakerelerin yürütülmesi ve katılım kriterlerinin sağlanması yönünde komisyon için dayanak teşkil etmektedir.

3.2.1.1. Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi

Türkiye Helsinki Zirvesinden sonra yeni bir sürece girmiştir. Bu, çift taraflı bir süreçtir, dolayısıyla Türkiye'nin ve Avrupa Birliğinin üzerine düşen görevler vardır. Bu süreçte Avrupa Komisyonuna göre, Türkiye'nin yol haritasını KOB çizmektedir. KOB, aday ülkenin adaylıktan üyeliğe geçiş sürecinde atması gereken somut adımları, gerçekleştirmesi gereken yasal reformları bir takvim çerçevesinde belirten tavsiye niteliğinde bir belgedir. KOB üyeliğe hazırlanma sürecinde aday ülkenin kısa (bir yıllık) ve orta (bir yıldan fazla) vadede ilerleme kaydetmesi gereken öncelikli alanları ortaya koyar ve bu çerçevede gerekli olan mali yardım çerçevesini belirler. Sonuçta aday ülkenin uyum hızı, üyeliğe geçiş hızını da belirlemektedir.

KOB Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için hazırlanan KOB 8 Mart 2001 de kabul edildi. Belgenin hazırlanması aşamasında daha önceki İlerleme Raporları esas alınmıştır. KOB gelişmeler üzerine daha sonra gözden geçirilerek 25 Mart 2003 ve 12 Aralık 2005'de olmak üzere iki kez daha yayınlanmıştır.

2001 yılında yayınlana KOB'da üzerinde durulan en temel konu Kopenhag Siyasi Kriterleridir. Ayrıca birçok ekonomik kriter ve mevzuatın uyumu için yapılması gerekenlere de değinilmektedir. KOB'da kısa vadeli siyasi kriterler başlığı altında, ifade özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, dernek kurma, toplantı ve şiddete yönelik olmayan gösteri yapma özgürlüğünün ve sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi tavsiyelerinde bulunulmuştur. Bunun için de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi gereği Dernekler Kanunun gözden geçirilmesi ve antidemokratik hükümlerden arındırılması tavsiye edilmiştir[196].

[196] <http://www.belgenet.com/rapor/tusiadrapor_052001.html> (24.08.2006)

Gözden geçirilerek tekrar yayınlana 2003 tarihli KOB'da, Türkiye'nin yaptığı yasal düzenlemelerin önemli adımlar olduğu, ancak düşünce özgürlüğü ve özellikle yazılı basın ve görsel yayınlarda özgürlük, dernekleşme özgürlüğü ve dini özgürlükler alanlarında kısıtlamaların devam ettiğinin de altı çizilmiştir[197].

Türkiye açısından, Katılım Ortaklığı Belgesinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için önemli unsurları şöyle sıralayabiliriz[198]:

- Topluma karşı açıklık-saydamlık ve doğruluk-hesap verebilirlik,
- Partiler-üstü uzlaşma ve siyasi kararlılık,
- Hızlı ve etkin icraat, Sivil Toplum'un katılımı, katılımcı demokrasi,
- Devlet-vatandaş ilişkilerinde kişiye önem verilmesi ve
- STK'nın güçlenmesi, KOB'un başarısını gösterecektir.

Ancak 2005 yılında tekrar yayınlanan KOB da AİHS uygun olarak kabul edilen hak ve özgürlüklerin kullanılmasının temin edilmesi ve reformların uygulanmasına ve uygulamaların Avrupa uygulamaları ile uyumlaştırılması beklentisi devam etmektedir. Ayrıca STK'nın kendini geliştirmesine ve kamu politikalarının şekillenmesine katılımın kolaylaştırılması ve Türkiye'deki sivil toplumun, tüm sektörler ve Avrupa ortakları arasında açık iletişimin ve işbirliğinin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi de hükümetten beklentiler arasındadır. Yani yasal değişiklikler uygulamalardaki birçok sorunu biranda çözmemiştir.

Ancak sonuç olarak Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesinin önerdiği alanlarda mevzuattan kaynaklanan değişiklikleri yeterli derecede gerçekleştirmiştir. 2004 yılında Türkiye siyasi kriterleri yeterli ölçüde yerine getirdiği belirtilerek 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanmasına karar verilmiştir.

---

[197] <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=4&fId=4&prnId=3&hnd=1&ord=2&docId=349&fop=0> (03.07.2006)

[198] Hakan HANLI, **Ulusal Program-KOB / İlerleme Ve Katılım**, <http://www.abhaber.com/gorus/gr_0032.asp> (12.11.2006)

3.2.1.2. Türkiye Ulusal Programı

Türkiye için KOB'un 8 Mart 2001 yayınlanmasından sonra Türkiye'de 26 Mart 2001 de Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programını hazırlanmış ve Avrupa Komisyonuna sunulmuştur. Ulusal Program, KOB dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ulusal Program ile aday ülke KOB'daki öncelikleri nasıl yerine getireceğini ve Avrupa Birliği bütünleşmesi için hazırlıklarını bir programa bağlamaktadır.

KOB ve onu tamamlayan Ulusal Program, komisyonun her yılsonunda hazırladığı İlerleme Raporlarına ve uyum çalışmalarına göre güncellenebilir. Türkiye içinde 2001 KOB, Mart 2003'de güncellendiğinde aynı yıl Temmuz ayında Ulusal Programda güncellenerek yeniden Avrupa Komisyonuna sunulmuştur.

Türkiye tarafından tam üyelik süreci içinde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsayan Ulusal Program beş başlıktan oluşmaktadır. Bunlar siyasi kriterler, ekonomik kriterler, üyelik yükümlülüklerini üstlenme yeteneği, müktesebatın uygulanmasına yönelik idari kapasite ve reformların mali açıdan değerlendirmesi başlıklarıdır. Siyasi Kriterler başlığında 'Düşünce ve İfade Özgürlüğü', 'Dernek Kurma Özgürlüğü', 'Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum' ve 'Tüm Bireylere Ayrım Yapılmaksızın Tüm Temel Hak ve Özgürlüklerden Tam Olarak Yararlandırılması' başlıklarında sivil topluma yönelik vaatler bulunmaktadır.

Ulusal programda, sivil toplumun güçlendirilmesinin Türkiye'de demokrasiye katkı yapacağı ve bunun bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katılımına olanak sağlayacağı belirtilmiştir. Bu çerçevede kısa vadede, Sivil toplum örgütleri ile ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmanın, anayasal güvenceye kavuşturulması, İfade özgürlüğünün daha da geliştirilmesine yönelik anayasal ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi amacıyla Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümlerinin, başta düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat ile basın özgürlükleriyle ilgili hükümler olmak üzere gözden geçirilmesi öngörülmektedir. Orta vadede ise, Dernek kurma özgürlüğü ile

toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi öngörülmektedir.[199].

Türk hükümeti Ulusal Programda kısa vadede anayasal değişikli orta vadede ise diğer mevzuat değişikliklerinin gerçekleştirileceği vaadinde bulunmuştur. Ekim 2001 tarihinde Anayasa'nın 34 maddesinde değişiklik yapılmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında da uyum yasaları ile birçok yasada değişiklik yapılmıştır. Hükümet siyasi kriterlere uyum için gerekli düzenlemelere biran önce başlanması için uyum yasaları çıkarmıştır ancak uzun vadeli çözümler için yasaların yenilenmesine devam edileceği açıklanmıştır. 2003 yılında gözden geçirilip tekrar yayınlana Ulusal Programda da dernekler ve vakıflar alanında dağınık olan mevzuatta birliğin sağlanacağı hükümetin vaatleri arasındadır. 2003 Ulusal Programda ayrıca ifade, örgütlenme, toplanma, gösteri hak ve özgürlükleri ile sivil toplum alanında yasal düzenlemeler yanı sıra uygulamadan kaynaklana sorunların giderileceği belirtilmiştir.

Anayasada ve Yasalarda gerçekleştirilen düzenlemeler demokrasi ve hak ve özgürlükler alanın genişletmiştir ancak uygulamalardan kaynaklanan sorunlar devam etmektedir. Gözden geçirilerek yeniden yayınlana 2003 yılı Ulusal Programda Türkiye hükümeti ifade özgürlüğünün geliştirilmesine ve sürdürülmesine, sivil toplumun güçlenmesi ve demokratik yaşama katılmasının desteklenmeye devam edileceği, bu alandaki ilgili mevzuatın Avrupa Birliği müktesebatı Avrupa Birliği üye devlet uygulamalarına ve AİHS ne uygun olarak gözden geçirileceği vaadinde bulunmaktadır[200]. Dernek ve vakıflar ve faaliyetleri ile ilgili çeşitli yasalarda yer alan hükümlerin toplanarak bu alandaki yasal birliğin sağlanacağı da Türkiye hükümetinin vaatler arasındadır.

Hükümet Ulusal Programdaki vaatleri kısa sürede yerine getirmiştir. Avrupa Birliği uyum sürecinin gereği olarak Türkiye 2004 yılında Anayasada değişiklik yapılmıştır. Ayrıca yeni Türk Ceza Kanunu 26 Eylül 2004 ve yeni Dernekleri Kanunu da 23 Kasım 2004'te yürürlüğe girmiştir. Yeni Türk Medeni Kanunu zaten 1 Ocak 2002 de yürürlüğe girmişti. Avrupa Birliği uyum sürecinde ulusal mevzuattan kaynaklanan bütün anti-demokratik uygulamalar kaldırılmıştır.

---

[199] <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_001.html> (24.08.2006)

[200] <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-3.html> (24.08.2006)

3.2.1.3. Türkiye İlerleme Raporları

Katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak, Avrupa Komisyonu her yıl aday ülkeler için kaydettikleri ilerlemeleri değerlendiren ve tavsiyelerde bulunan bir İlerleme Raporu düzenlenmektedir. Her İlerleme Raporu bir anlamda aday ülkenin önceki İlerleme Raporları, KOB ve Ulusal Programdan sonra Avrupa Birliği üyelik sürecinde gösterdiği ilerleme, eksikler ve yapılması gerekenlerin açıklamasıdır.

Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu'nu hazırlarken Türk hükümetinin sunduğu bilgiler, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İktisadi İşbirliği ve Kalınma Teşkilatı OECD ve Uluslararası Para Fonu İMF gibi uluslararası finans kuruluşların hazırladıkları rapor ve çalışmalara başta olmak üzere uluslararası örgütler ve STK'ların değerlendirmelerine dayanmaktadır[201].

İfade özgürlüğü alanında ilk dört İlerleme Raporunda Avrupa mevzuat ve uygulamalarına uyum yönünden ilerleme gözlemlendiği belirtilmektedir. 2002 ve 2003 yıllarında çıkarılan uyum yasaları ile de bu alanda ilerlemelerin kaydedildiği belirtilmiştir. Bu ilerlemelere ayrıntılı olarak komisyonun İlerleme Raporlarında da değinilmektedir. Ancak 2006 yılında yayınlanan son ilerleme raporunda ifade özgürlüğü alanında yasal olarak ilerlemenin Avrupa standartlarına ulaşmış olduğu fakat filli olarak hala ifade özgürlüğünün tam olarak güvence altında olmadığı da ifade edilmektedir.

Örgütlenme özürlüğü alanında ise 2001 yılı Yeni Medeni Kanun ile bazı iyileşmeler görülmüştür. Bu tarihe kadar ilk üç ilerleme raporunda bu alandaki özgürlüklere saygı gösterilmediği vurgulanmıştır. 2001 yılı ilerle raporu ve devamındaki raporlarda ise örgütlenme özgürlüğünde iyileşmeler gözlemlendiği belirtilmiştir. Öncelikle uyum yasaları ile Anayasa ve yasalarda yapılan bazı değişiklikler daha sonrada yasaların değişmesi ile dernek kurma ve toplantı ve gösteri haklarında kapsayan önemli ilerlemeler kaydedildiği raporlarda belirtilmiştir. Kasım 2004 de kabul edilen Yeni Dernekler Kanunu ile STK'lar seslerini daha iyi duyurabilmektedir ve örgütlenebilmektedirler. Ancak 2005 yılı raporunda özellikle

---

[201] AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, 2004 Türkiye İlerleme Raporu, **Güncel Haberler,** Özel Sayı, No: 3, Ankara, s: 3, 2004

insan hakları ile ilgili STK'ların hak ve özgürlükler alanında yasal engellerinin büyük oranda kalktığı fakat fiili olarak bazı etkinliklerinin hala sınırlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Geçmişe göre daha büyük özgürlük sağlanmıştır ancak şiddet içermeyen ifadeler hala sınırlanmakta ve düzenlenen gösterilerde güvenlik güçleri tarafından orantısız güç kullanılmaktadır denmektedir Ayrıca yabancı STK'lardan alınacak mali yardımın şartlarının ve çeşitli ağır prosedürlerin yardımı geciktirmesi bu alanda özgürlüklere bir engel olmaya devam etmektedir. Ayrıca derneklerin tescili ile ilgili uygulamada hala bazı güçlüklerin gözlemlendiği 2005 yılı ilerleme raporunda belirtilmiştir.

Yeni Dernekler Kanunundan sonra aynı yıl hazırlanan son İlerleme Raporunda Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yeterli ölçüde yerine getirdiğini onaylamış ve bunu Tavsiye Kararı olarak Avrupa Birliği Konseyinin dikkatine sunmuştur.

3.2.1.4. Uyum Yasaları

Katılım Ortaklığı Belgesi üzerine Ulusal Programın ardından gerekli siyasi düzenlemeler için uyum yasaları hazırlanmıştır. Uyum Yasaları Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliği müktesebatına aykırı hükümleri kaldırmakta veya düzeltmektedir. Türkiye hükümeti, 2002 ve 2003 yılları arasında 7 uyum yasası çıkarmıştır.

Uyum yasaları ile 2908 sayılı Dernekler Kanunun 1., 4., 5., 6., 8., 10., 11., 12., 15., 16., 17., 18., 31., 34., 38., 39., 40., 43., 44., 45., 46., 47., 56., 62., 73. ve 82. maddelerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. 227 sayılı Vakıflar Kanununda da 1. ve 3 maddeleri değişmiş ve birde ek madde eklenmiştir. Yeni Medeni Kanunda da 56. ve 64. maddeler değiştirilmiştir. 2003 yılı sonunda gözden geçirilerek yayınlanan KOB'da ve İlerleme Raporlarında yasal düzenlemelerin umut verici olduğu ve bu alandaki hak ve özgürlüklerin alanını genişlettiği ancak hala bazı sorunların sürdüğü belirtilmiştir. Bunun için Anayasal değişiklikleri ile sorunlara temel teşkil edebilecek hükümlerin iyileştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. 2001 yılı değişikliğinden sonra 7 Mayıs 2004 tarihinde tekrar anayasa değişikliğine gidilmiştir. Ayrıca yasalardaki karışıklığın sorunların önemli bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Bir

yasada yapılan bir düzenlemenin diğer yasadaki ilgili maddelere yansıtılmadığı için sorunlara etkili çözümler sağlanamadığı görülmüştür. Dolayısıyla yasaların sadeleştirilmesi veya yeniden hazırlanması gereği doğmuştur. Türkiye hükümeti ulusal programda, ilerleme raporlarında öngörülen düzenlemeleri yerine getirmek için kısa vadede çözüm yolu olarak uyum yasalarına başvurulduğunu ancak sorunların uzun vadede çözümler için yasaların yenilenmesi gerektiğini, bunun da ilerleyen zamanlarda gerçekleşeceği vaadinde bulunmuştur. 2004 yılında Yeni Dernekler Kanunu ve Basın Kanunu ve 2005 yılında Yeni Türkiye Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Sonuç olarak, 17 Aralık 2004 de Avrupa Birliği Konseyi, Türkiye hükümetinin henüz uygulamaya konmamış altı yasanın uygulanması konusunda verdiği taahhüt üzerine de siyasi kriterlerin yeterli ölçüde yerine getirildiği kararını vermiştir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa konseyinin bu kararını da dikkate alarak Türkiye ile müzakerelerin açılması kararını vermiştir. Söz konusu kanunlar da 1 Haziran 2005 tarihine kadar yürürlüğe konmuştur. Müzakereler, Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliğinin tavsiye ettiği değişikliklerin tamamlanması üzerine başlanmıştır. Müzakereler sürecinde de Türkiye çok yoğun bir Anayasal ve yasal reform sürecine girmiştir. Zamanlarda Türkiye kurumsal açıdan da Avrupa standartlarına önemli ölçüde yakınlaşmıştır. Ancak anlaşılan iyileşme ve gelişmelere rağmen Türkiye'nin tam üyelik sürecinde STK'lar konusunda yasal altyapılarda hala bazı eksikler vardır. Türkiye açısından temel sorun karar ve kurumlarda hükümetlerin ağırlığının hala fazla olması ve bunun STK'lara rahat bir hareket alanı tanımamasıdır. Bunun içinde yasaların düzenlenmesi yanında uygulamalarında sistem içinde içselleştirilmesi gerekmektedir.

3.2.1.5. Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Ulusal Mevzuatın Gelişimi

Avrupa Birliğine uyum sürecinde Anayasa dâhil hemen hemen bütün yasa ve yönetmeliklerde değişiklik yapılmıştır. Örneğin, 8 Aralık 2001 de 4722 sayılı Yeni Medeni Kanun kabul edilmiş ve Yeni Medeni Kanun da 1 Ocak 2002 de yürürlüğe girmiştir. 23 Kasım 2004 tarihinde de 5253 sayılı Yeni Dernekler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ancak bu Anayasa ve yasa değişiklileri STK'lar ile ilgili bütün sorunları

çözmemiştir. Dolayısıyla bu sorunları öncesi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir Öncelikle 1982 Anayasasından kaynaklana sorunları ortaya koymakta yarar vardır.

1982 Anayasası bir tepki anayasasıdır. 1961 Anayasası çok geniş bir hak ve özgürlükler ortamı sağlamıştı. Ancak Türkiye 1960'lar ve 1970'lerde gerek iç siyasetteki bazı sorunlardan dolayı gerekse dünyadaki bazı gelişmelerin etkisiyle sıkıntılı günler yaşanmıştır. İç kargaşa, siyasi çatışmalar, ekonomik krizler ve Kıbrıs müdahalesi bunlardan birkaçıdır. Ülkedeki bu kargaşa ortamının sorumlusu olarak da 1961 Anayasası gösterilmiştir. Bu nedenle 1982 Anayasası ile çok daha kısıtlayıcı düzenlemelere gidilmiştir.

1982 Anayasa'sının da STK'lar ile ilgili maddeler, 13., 14., 26., 33., 34., 51. ve 135. maddelerdir. 1982 Anayasası 2004 yılı değişikliğine kadar dokuz kez değişmiştir. Bu değişikliklerin beşi bizzat uyum yasaları ile gerçekleştirilmiştir[202]. Ancak STK'larını ilgilendiren ve sorunlarını çözen değişiklikler en son 2001 yılında yapılmıştır. Bu tarihten itibaren STK'ların hak ve özgürlüklerinin korunması ile ilgili daha etkili gelişmeler kaydedilmiştir.

1982 Anayasasında, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunu değiştirilen maddeler arasında sivil toplumu dolaylı olarak etkileyen maddeler 68[203] ve 69[204]. Maddelerdir. Bu maddeler de 1995 yılı Anayasa değişikliği ile yeniden düzenlenmişlerdir. Bunların haricinde genel olarak hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bazı hükümler başka maddelerde de bulunmaktaydı. Ancak bunların ortaya konması çok daha teknik bir araştırma gerektireceği ve konuyu ana temadan uzaklaştıracağı için burada sadece doğrudan ilgili maddeler üzerinde duracağız. Bu kapsamda Anayasanın 135. madde değişikliğine değinmek gerekmektedir.

---

[202] <http://www.belgenet.com/arsiv/anayasa/1982_dm.html> (29.06.2006),

1995 ve 2001 yılı anayasa değişiklikleri ile ilgili bakınız;1) Ergun ÖZBUDUN, **2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasal Reform Önerileri**,

<http://www.tesev.org.tr/projeler/ozbudun_anayasa.php> (8.4.2006),

2) <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay-hazirlik.htm> (8.04.2006),

3) YAYLA, BIÇAK, UÇAR

[203] Siyasî partiler yurt dışında teşkilâtlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

[204] Siyasî partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasî ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar,

135. maddenin 3. ve 4. fıkraları yani, 'meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler, siyasetle uğraşamazlar, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler. Siyasî partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları, meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar' hükmü 1995 değişikliği ile Anayasadan çıkarılmıştır.

2001 yılında 4709 ve 4720 sayılı uyum yasaları ile Anayasada yapılan değişiklikler ise şunlardır;

1) Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması başlığı altında, 13. maddeye ilk değişiklik 3.10.2001 yılında gelmiştir. Bu değişiklik ile genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Bu şekilde madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin sistemine de uydurulmuştur. Ancak temel hak ve hürriyetler alanında yeni bir genişleme yaratığı söylenemez. Çünkü yasalarda bununla orantılı değişiklikler yapılmamıştı.

3) Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını düzenleyen 14. madde, insan hakları açısından en çok eleştirilen maddelerden biridir. Madde 2001 değişikliği ile kötüye kullanım sayılan durumlar azaltılmıştır. Değişiklik maddeyi AİHS ile uyumlu bir hale getirmiştir ancak temel hak ve hürriyetler alanında yeni bir genişlemeyi ifade ettiği söylenemez.

4) Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddede 2001 yılı değişiklikleri ile farklı dillerin kullanılması yasağı kalkmıştır.

5) Dernekler, siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler hükmü de 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla değiştirilen 33'üncü maddenin yeni şeklinde bulunmamaktadır. Dernek kurma hürriyeti de 33. maddede düzenlenmiştir. 2001 değişikliği ile bazı genel sınırlandırma sebepleri de kaldırılmıştır

6) Anayasanın 34. maddesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, başlığını taşımaktadır. Bu madde ile ilgili yapılan 2001 yılı anayasa değişikliğinde 5. fıkra hükümden çıkarıldı. 34. maddenin 5. fıkrası, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konuları ve amaçları dışında

toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerini yasaklıyordu. Bu STK'ların siyasi etkinliklerini güçlendirilmesi açısından olumlu bir değişikliktir.

7) Anayasa'nın 51. maddesi de sendika kurma hakkını düzenlemektedir. Bu maddedeki "işçi ve işveren" ibaresi "çalışanlar ve işverenler" olarak değiştirildiği için işçi olmayan kamu çalışanları içinde sendika kurma hakkının anayasal temelleri sağlanmış oldu. Ayrıca işçi sendikasına üyelik ya da yöneticilik için bazı kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümlerde maddeden çıkarılmıştır.

Görüldüğü gibi STK'ları ile ilgili Anayasadan kaynaklanan bazı sorunlar çözülmüştü. Sivil toplumun, örgütlenme, ifade, barışçıl toplantı ve şiddetsiz gösteri hak ve özgürlüklerinde kısmen bir iyileşme görülmüştür. Ancak bunlar STK'ların önündeki bütün engelleri kaldırmaya yetmemiştir. Anayasa değişiklikleri ile orantılı olarak yasalarda da düzenlemelerin yapılması gerekli görülmektedir. 2908 sayılı Dernekle Kanununda oldukça fazla yasak ve kısıtlayıcı hüküm bulunmaktadır. Hak ve Özgürlükler tanınıyor ancak ardından istisnalarla dolu bir liste geliyor. Bu yasa bu haliyle bu alanda ciddi bir insan hakları ihlali, yasak ve kısıtlamalar örneği teşkil etmektedir. 2908 sayılı Dernekler Kanunundan kaynaklanan sorunlar yeni Dernekler Kanunu ile büyük oranda giderilmiştir.

Yeni Dernekler Kanunu yürürlüğe girdiği 2004 yılı sonuna kadar derneklerin karşı karşıya oldukları sorunlar[205] ve bu sorunları ortadan kaldıran yeni Dernekler Kanunun hükümleri şunlardır;

- 2908 sayılı Dernekler Kanununda Dernekler ile ilgili özel ve aşırı düzenlemeler vardı. Ayrıca her alanda aşırı kırtasiyecilik ve bürokratik işlemler söz konusuydu. Derneklerin bu kadar ayrıntılı düzenlenmeleri kısıtlamaya yöneliktir. Ancak, 5253 sayılı Dernekler Kanununda bu sorunlar büyük oranda giderilmiştir, artık kanun metni ideal bir sadeliktedir.

- 2908 sayılı Kanunun uygulama alanının derneklerin dışına da taşması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Örneğin Dernekler Kanununda siyasi partiler, sendikalar ve bazı meslek kuruluşları ile ilgilide hükümler de bulunmaktadır. Bu durum yeni Dernekler Kanunu ile değiştirilmiştir. Yeni Dernekler Kanununun 34.

[205] YAYLA, BIÇAK, UÇAR

maddesi özel kanunlarda düzenleme bulunmadığı zaman Medeni Kanun hükümleri uygulanır demektedir. Bu oldukça olumlu bir değişikliktir.

- 2908 sayılı Dernekler Kanunu sadece gerçek kişilere dernek kurma ve üye olma hakkı vermekteydi. 4. ve 16 maddelerde de dernek kurabilecek olan kişiler ve üyelik ile ilgili kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümler bulunmaktaydı. 5352 sayılı Dernekler Kanununda ilgili maddelere tüzel kişilerinde dernek kurabilecekleri hükmü eklenmiştir. Ayrıca, eski hükümlüler ve çocukların dernek kuramayacağı ile ilgili hükümler hiçbir Avrupa ülkesinde bulunmamaktadır[206]. Devlet memurlarının dernek kuramayacakları şeklindeki düzenlemede Avrupa konvansiyonuna aykırıdır. Bu nedenle yeni Dernekler Kanunun 3. maddesi ile Dernek kurabilme şartlarını genişletilmiştir. Eski hükümlüler ve çocuklar ve öğrenciler ile ilgili sınırlamalar kaldırılmıştır.

- 2908 sayılı kanunda üyelikten çıkarılma şartlarını düzenleyen 17. maddenin kötüye kullanılmaya müsait hükümler içerdiği görülmüştür. Yeni Dernekler Kanununda böyle bir durumun oluşmasına imkân verecek bir düzenleme bulunmamaktadır.

- Avrupa Birliği ülkelerinde ve Birliğe yeni katılan ülkelerde genelde derneklerin en az 2–5 kişi tarafından kurulabileceği kuralı vardır[207]. Dernek kurmak için gerekli kişi sayısının yüksek tutulması dernek kurmayı zorlaştıran ve anti demokratik bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Ancak yinede, 2908 sayılı Dernekler Kanununun 1. maddesinde yer alan dernek kurmak için en az yedi kişinin gerekli olduğu hükmü, 5352 sayılı Dernekler Kanununun 2. maddesi ile aynen korunmuştur.

- 2908 sayılı Dernekler Kanunu, federasyon ve konfederasyon kurulmasını zorlaştıran hükümler içermekteydi (madde 34, 35 ve 36). Yeni Dernekler Kanununda federasyon ve konfederasyon kurulması ya da temsilcilik açılması ile ilgili bir yasak bulunmamaktadır. Federasyon ve konfederasyonlar ile

---

[206] TÜRKİYE ÜÇÜNCÜ SEKTÖR VAKFI, **Dernekler Kanunu'nun Bazı Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı Rapor**, TÜSEV Yayını, İstanbul, 2004,
<http://www. stgm.org/mevzuat.php> (18.07.2006)

[207] TÜRKİYE ÜÇÜNCÜ SEKTOR VAKFI

ilgili sadece 8. maddede, bu oluşumların sona ermesi ile ilgili bir düzenleme bulunmaktadır.

- 2908 sayılı Dernekler Kanununda, Uluslararası ilişkilere ve faaliyetlere aşırı kısıtlamaların olması ve bu faaliyetlerin bakanlar kurulu iznine bağlanmış olması derneklerin özgürlüklerini önemli oranda sınırlamaktaydı. Yeni Dernekler Kanununda yabancı derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri ve Türkiye'deki derneklerin uluslararası faaliyetleri ile ilgili prosedür hala Dışişleri Bakanlığı'nın olumlu görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın iznine bağlı. Ancak genel olarak uluslararası faaliyetler ile ilgili kısıtlamalar büyük oranda kalkmış durumdadır.

- 2908 sayılı Dernekler Kanununda derneklerin yayın haklarının 44. madde ile kısıtlanmış olması ifade özgürlüğüne ciddi bir ihlaldir. Yeni Dernekler Kanununda yayın hakları ile ilgili bir düzenleme dolayısıyla bir kısıtlama bulunmamaktadır.

- Faaliyet alanı yasağının geniş tutulmuş olması derneklerin karşı karşıya oldukları önemli sorunlardan bir diğeridir. Bu alan 37. madde ile 43. maddeler arası düzenlenmiştir. Yeni Dernekler Kanununda derneklerin faaliyet alanı ile ilgili 30. maddede düzenleme bulunmaktadır. Ancak bu madde hükümleri insan hak ve özgürlüklerine aykırı değildir.

- 2908 sayılı Dernekler Kanunu derneklerin mülkiyet haklarına da kısıtlama getirmiştir (m. 64). Yeni Dernekler Kanununda madde 22 taşınmaz mal edinmeleri önündeki engelleri de kaldırmış durumdadır.

- Derneklerin kamu yararına olanlar ve olmayanlar olarak ayrıma tabii olması bazı derneklere ayrıcalık sağlaması açısından sakıncalı bir uygulama olarak kabul edilebilir. Ancak bu ayrım yeni Dernekler Kanununda madde 27 de korunmuştur.

- Kurulması yasak olan derneklerle ilgili kısıtlamalar geniş tutulmuştur. Ayrıca siyasi amaç gütmenin yasak olması 2908 sayılı Dernekler Kanununa yöneltilen eleştirilerden bir diğeridir. Bu hükmü düzenleyen 5. madde Anayasanın 33. maddesine atıf yapar. Yeni Dernekler Kanununda kurulması yasak dernekler şeklinde bir hüküm yoktur. Hatta madde 25 ile Platform oluşturulması konusunda yeni bir düzenlemede Dernekler Kanununa dâhil edilmiştir.

- 2908 sayılı Dernekler Kanunu 6. madde de derneklerin bazı ad, işaret ve dilleri kullanmaları yasaklanmıştır. Yeni düzenleme ile bu alandaki yasaklar kaldırılmıştır.

- Derneklerin denetiminde bağımsız kurumların olmaması ciddi bir sorundur. 2908 sayılı Dernekler Kanunu 45., 46. ve 48 maddelerinde dernekler çok sayıda kişi ve kurum tarafından denetime açık oldukları şeklinde düzenlemeler vardı. Yeni Dernekler Kanununda 9. madde ile iç denetim esası getirilmiştir. Yeni getirilen iç denetim maddesi ile derneklerde iç denetimin esas olduğu belirtilerek, denetim kurulunun yetkileri ve sorumlulukları tanımlanmış ve artırılmıştır. Emniyetin keyfi denetimi de Hâkim kararına bağlanarak kısıtlanmıştır. Genel yetki de 20. madde ile mülki idare amirine devredilmiştir.

- Suç ve cezalar Türk Ceza Kanununda değil Dernekler Kanununda 75. maddeler ile 87. maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu cezaların oldukça ağır müeyyideler içermesi orantılı görülmemektedir. Yeni Dernekler Kanununda suç ve cezalar hafifletilmiştir ancak Yeni Dernekler Kanununda 32. ve 33.madde de yer almaya devam etmektedir.

- Gelir kaynaklarının sınırlandırılması derneklerin karşı karşıya kaldıkları en temel sorunlardan biridir. Bu konuda 60. ve 61. maddeler düzenlenmiştir. Gelir kaynakları yeterli olmayan bir derneğin kurulması ya da faaliyetlerine devam etmesi zordur. Yeni Dernekler Kanunu ile bu konudaki bütün sınırlamalar kaldırılmıştır.

- Derneklerin devlet yönetiminde karar alma sürecine katılımı öngörülmemiştir. Yeni Dernekler Kanunu ve diğer kanunlardaki düzenlemeler ile sadece bu konudaki yasal engeller kalkmıştır. Yeni Dernekler Kanunu 10. madde ile derneklere, kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilme hakkı tanınmıştır.

- Dernekler genel olarak, gönüllü kişilerin ücret almadan çalışmaları ile faaliyetlerini yerine getirmektedirler. Ancak gönüllülerin yeterli olamadıkları durumlarda ücret karşılığı çalışan kişilere de ihtiyaç doğmaktadır. 5352 sayılı Dernekler Kanunu 13. madde de yapılan düzenleme ile üye sayısı yüz kişiden çok olan derneklere, dernek hizmetlerini yürütmek için yönetim kurulu kararı ile ücretli

personel çalıştırabilme imkânı getirmiştir. Ayrıca bu madde ile dernek yönetim ve denetim kurullarının kamu görevlisi olmayan başkan ve üyelerine genel kurul kararı ile ücret verilebilmesi hakkı tanınmıştır. Dernek hizmetleri için görevlendirilecek üyelere de genel kurul kararı ile gündelik ve yolluk ödenebilmesi imkânı tanınmıştır.

5253 sayılı Yeni Dernekler Kanununun 23 Kasım 2004 de yürürlüğe girmesi ile derneklerle ilgili olarak var olan yasak ve kısıtlamalar yasal temellerini büyük oranda kaybetmiş oldular.

Türkiye'de STK'lar Anayasa ve yasalardan kaynaklanan kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümlere rağmen her dönemde var olmuştur. Ancak Türkiye'nin 1987 tarihinde Avrupa Birliği adaylık talebinin yinelemesi üzerine sivil toplumun önündeki engeller yavaş yavaş kalkmaya başlamıştır. Köklü reformlar ise Avrupa Birliği adaylığının kabul edildiği 1999 yılından sonra yapılmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği uyum sürecinde Anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler ile tüm hak ve özgürlüklerin düzenlenmesine ve korunmasına gidilmiştir. 1.Ocak 2002 tarihli ve 4722 sayılı Yeni Medeni Kanununda dernekler ve vakıflar daha ayrıntılı düzenlenmiştir[208]. Yeni Medeni Kanununun Tüzel Kişilikler başlığını taşıyan kısmındaki, 56. madde ile 100. madde arasındaki maddeler dernekler ile ilgilidir. 101. madde ile 117. madde arasındaki maddeler de vakıflar ile ilgilidir. Ayrıca 17 Şubat 2006 tarih ve 26083 sayılı yönetmelik ile ilk defa mevzuat hazırlama sürecine STK'lar da dâhil edilebileceği düzenlenmiştir. Bugün STK'ların mevzuattan kaynaklanan sorunlar büyük oranda giderilmiştir.

Yinede STK'ların bütün sorunların tam olarak giderildiğini söyleyemiyoruz. Toplumsal bilinçte demokratik değerlerin geliştirilmesi hak ve özgürlükler ortamının devamı açısından çok önemlidir. Bu sadece vatandaşlar arasında sağlanması gereken bir şey değil aynı zamanda STK'lar arasında da geliştirilmesi gereken bir değerler bütünüdür.

[208] <http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/medeni-kanun.htm> (06.05.2006)

3.2.2. Türkiye'nin Sivil Toplum Kuruluşları Profili

Bugün ülkemizde STK dendiğinde çok geniş bir kuruluşlar listesi çıkmaktadır. Çünkü STK sayılan ve sayılmayan kuruluşlar konusunda bir ortak kanaat yoktur. Kendini STK olarak değerlendiren kuruluşlar gerçek anlamda STK olan kuruluşlardan çok daha fazladır. Burada da yine Avrupa uygulamalarına uygun olarak STK'ların tanımını geniş alarak Türkiye'deki STK değerlendirilecektir. Öncelikle Türkiye'de, dernekler, vakıflar, sendikalar ve konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, kooperatifler, borsa ve barolar STK sayılmaktadırlar.

Bugün itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren 150 ile 200 bin civarında dernek vardır. Bunun yaklaşık 75 ile 80 bininin faaliyetleri sona ermiş durumdadır. Kamu yararına çalışan 500 ve merkezi yurtdışında olan dernekler de yaklaşık 30 civarındadır. Ayrıca 3335 sayılı yasaya bağlı birlikler de vardır bunların sayısı da 50 civarındadır[209]. Türkiye genelinde vakıf sayısı 4.500 ile 5.000 civarındadır[210]. 100 civarında da sendika vardır[211]. Görüldüğü gibi Türkiye'de çok sayıda STK vardır. Tabiî ki STK'ların sayısı tek başına özerk bir sivil toplum olduğu anlamına gelmez[212]. Var olan STK'ların işlevsel ve etkin olmaları sayılarından çok daha önemlidir. Bu verinin gösterdiği en önemli sonuç, Türkiye'de dernek kurmanın yasal ve toplumsal olarak ne kadar kolay ancak tanımlı bir hedefi ve hedef grubu olan, temsil gücüne sahip, karar süreçlerinde etkin bir STK olmanın ise ne kadar güç olduğudur[213].

---

[209] <http://www.dernekler.gov.tr/_Dernekler/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=74> (08.09.2006)

[210] <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2005/mayis/10/dusunce.html> (08.09.2006), <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/yasam399.htm> (08.09.2006)

[211] <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/turkiye2003/content/turkey/352-353.htm> (08.09.2006)

[212] Mustafa ERDOĞAN, **Türkiye İçin Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi**, Liberal Düşünce Topluluğu, 2006, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=542> (12.05.2006)

[213] SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ, **Sivil Toplumu Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçları ve Sınırlılıkları**, Ekim, 2005 <http://www.stgm.org.tr/docs/1140175111STGM%20Haritalama%20Calismasi-Tr.doc> (22.06.2006)

3.2.3. Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkiye'deki STK'ların sorunlarını araştırdığımızda en çok üzerinde durulan yasalardan kaynaklanan sorunlardır. Ancak ülkemizdeki STK'ların yasal sorunları uyum çalışmaları sonucunda büyük oranda giderilmiştir. Örgütlenme ve faaliyet özgürlükleri üzerinde yasal olarak bir engelin olmaması olumlu bir durumdur. Ancak bu gelişmeler de Türkiye'deki sivil toplumun daha etkin olması açısından tek başına yeterli olmamaktadır. Avrupa Birliği tarafından başlatılan birçok araştırma projesinden çıkan sonuçlar da bunu doğrulamaktadır. Son olarak Sivil Toplumu Geliştirme Programı çerçevesinde İncelenen STK'ların sorunları analizi raporunun sonuçlarına şu şekilde kategorize edebiliriz[214].

A. Altyapı sorunları;

- Ekonomik yetersizlik ve kaynak yaratamama
- İdari eksiklik ve yetersizlik
- Nitelikli ve yetkin insan kaynağının eksikliği
- Kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü ve kurum kültürünün sınırlılığı
- Yazılı kültürün, arşivlemenin, dokümantasyonun ve raporlamanın eksikliği

B. Gönüllü Ağlar / Kadrolar / Üyeler;

- Üyelerin ve gönüllülerin "sorumluluk" eksikliği
- Nitelik sahibi yetkin kadroların ve üyelerin eksikliği
- STK'ların kendi içlerinde ve birbirleri arasında etkin iletişim ve sosyal ağların eksikliği
- STK'ların ya gereğinden az profesyonel nitelikler taşıması ya da tersine gereğinden öte profesyonelleşme eğilimleri taşıması.

C. Devletle Olan İlişkiler

[214] SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ

- Particilik ve patronaj ilişkileri
- Devletin önyargıları ve cesaret kırıcılığı
- Yerel ve merkezi hükümet kuruluşları arasındaki farklılıklar

D. Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgüt İçi İlişkileri

- Kişisel çatışmalar
- İletişim aksaklıkları
- Politik mücadeleler ve anlaşmazlıklar
- Bilgi ve bilgi aktarımındaki eksiklikler
- Süreklilik sorunu
- Üyeler arsında sosyal ve kişisel ilişkilerin zayıflığı
- Gönüllülerin yönlendirilmememsi
- Kurumsal ve idari süreçlerin düzensizliği

E. Sivil Toplum Kuruluşlarının Birbirleriyle Olan İlişkileri

- Diğer STK'lar ile etkin ortaklık ve ağ kurma eksikliği
- Demokratik kültür eksikliği
- Benmerkezcilik ve kariyerizm eğilimleri
- STK'lar arasındaki rekabetin olumsuz etkileri

F. Hedef Gruplarla Ve Toplumla İlişkiler

- Tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği
- İletişim kanallarının ve mekanizmalarının olmaması
- STK'ların hiyerarşik örgütsel yapısı
- Hedef grupların ilgisizliği ve önyargıları
- İletişim araçları geliştirememe
- Uzun vadeli amaçlar gütmek ve sonuç yönelimli stratejik planlama yerine gündelik, dar ve kısa vadeli politikalara öncelik verme

- Yerel ve ulusal medya gibi dış araçları kullanma yeteneğinde eksiklik
- Hedef grupların ve genel olarak toplumun STK'ların ana stratejilerinin ve kararlarının desteklenip desteklenmediğine dair bilgi edinme ve etkileşim kurma mekanizmalarının eksikliği

G. Medyayla Olan İlişkiler

- Medyanın bağımlı yapısı
- Olayların medya tarafından popüler kılınarak, şaşırtıcı ve eğlendirici hale getirilip vurgulanması ve böylelikle basitleştirilmesi,
- STK'ların, temsil ettikleri sorunlar yerine kendi kuruluşlarının medyada yer almasından memnun olması

H. Sivil Toplum Kuruluşlarının "Sivil Toplum" Kavramsallaştırmaları

- Sivil toplumun, sivil toplum kuruluşları ile özdeşleştirilmesi
- Kuruluşun kendisinin, sivil toplumun sorunlarının ve çıkarlarının önüne geçmesi
- Lobi faaliyetlerine yönelik olumsuz bakış, lobi faaliyetlerini, haksız talepleri haklı çıkarma girişimi olarak algılamak

Sivil Toplumu Geliştirme Programı (STGP)'nin sivil toplum kuruluşlarının sorun alanları analizini temel alarak bazı örneklerle açıklayalım.

3.2.3.1.Sivil Toplum Kuruluşlarının Toplumsal Altyapıdan Kaynaklan Sorunları

Türkiye'deki STK'ların karşılaştıkları sorunların başında gelir yetersizliği gelmektedir[215]. Kaynak yaratma imkânları daha önceki yasal düzenlemelerde oldukça fazla sınırlanmıştı. Bu durum yeni Anayasal ve yasal düzenlemelerle giderilmiş durumdadır. Ancak STK'lar için bu alan hala bazı sorunlar

---

[215] Fato GÖKŞEN, **Türkiye'deki Vakıfların Niteliksel Değerlendirmesi,** Koç Üniversitesi, İstanbul, s:65,
<http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/ford/Türkiyedeki%20Vakıfların%20Niteliksel%20Değerlendirmesi:pdf> (15.11.2006)

barındırmaktadır. En bilinen gelir kaynağı olan üye aidatlarından sağlanan gelir, üye sayılarının az oluşundan dolayı sınırlıdır[216]. Çoğu STK'nın bina, araç, gereç sıkıntıları bulunmaktadır. Üye olanların ise bir bölümü vitrin dernekçiliği ile uğraşmakta, bir bölümü de yeterince çalışmak bir yana aidatlarını bile ödememektedir[217].

Bu alanda devlete ve özel sektöre de bazı sorumluluklar düşmektedir. Sermaye sahipleri için kamu çıkarı çok anlam ifade etmeyebildiği için, bu alanda devletin bazı müdahalelerinin olması gerekiyor. Devlet sermaye sahiplerinin kamu yararını gözetmesi için bazı teşvikler sağlayabilir. Bunun en bilinen aracı vergi indirimleridir. Sonuçta Türkiye'deki STK'ların kapasitelerini geliştirmekte yardıma ihtiyaçları olduğu kesindir. Avrupa Birliği de aday ülke STK'larına ciddi miktarlarda kaynak aktarmaktadır. Çünkü STK'lardaki ekonomik yetersizlik faaliyetlerini sınırlamakta bağımsızlığını zedelemekte ve sürekliliğini engellemektedir.

Ekonomik sorunlar kadar önemli bir başka alan da kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü ve kurum kültürünün sınırlılığıdır. Türkiye'de halkın örgütlenme konusunda tarihsel geçmişi Avrupa'ya göre farklıdır. İnsanların bir araya gelip, temel sorunları çevresinde örgütlendikleri pek rastlanan bir durum değildir. "Örgüt" sözcüğünün ve örgütlenmenin verdiği rahatsızlık nedeniyle toplumun örgütlenmeye karşı direnci söz konusudur[218].

3.2.3.1. Devletle Olan İlişkileri ve Sorunları

Devlet STK ilişkisi her zaman bir sorun alanı olagelmiştir. Her şeyden önce STK'lar da kendilerini devlet karşısında konumlandırmaktadırlar. Devlet çoğu STK için göğüs göğse savaşılan taraf olarak algılanmaktadır. Aynı şekilde Devlet de

---

[216] Ahmet TALAT US, **Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi: Toplam Kalite Yönetimi,** Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2003, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=içerikdetay?id=135> (12.05.2005)

[217] Ömer BAYBARS TEK, **Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumun Sesi,** <http://web.deu.tr/baybars/kopyası/cevre.htm> (03.01.2007)

[218] Sunay DEMİRCAN, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği**, KalDer <http://www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc> (13.07.2006)

kendisine yakın olmayan bütün STK'ları "kamuoyuna yararlı cemiyet" statüsü dışında yansıtmaktadır[219].

Bu kutuplaşmanın sonucu, Anayasa ve yasa metinlerine yansıtılmıştır. Daha öncede değinilmiş olduğu gibi STK'ların önündeki engellerin Anayasal ve yasal dayanakları kalmamıştır. Ancak beklenen köklü değişiklikler gözlemlenmemektedir. Devlet ve STK'ların eski alışkanlıklarını bırakması da gerekmektedir. Devlet STK'ların bağımsızlıklarını gözetmeli, STK'lar da devleti karşılarına almamalıdır[220]. Toplumda herkesin rolleri farklıdır. Sivil toplum bilinci sadece bireyler arası bir birliği değil, kurumlar arası bir birliği de ifade etmektedir.

STK'lara zarar veren bir diğer sorun alanı da Particilik ve Patronaj ilişkileridir. Türkiye'de de diğer birçok ülkede de bazı STK'lar belirli bir siyasi görüş, parti veya ideolojinin yan kuruluşları gibi çalışıyor. Bunun sonucunda STK'lar siyasi otoriteye bağımlı olmaktadırlar. Ayrıca toplumda STK'lara güvenin azalmasına da sebep olmaktadır[221].

3.2.3.2. Örgüt İçi İlişkilerdeki Sorunları

STK'ların etkin ve şeffaf olması gereklidir. Ancak bazı STK'lar dış dünyaya kapanmış durumdadır. Bu kuruluşların üye sayıları belli değildir. Ayrıca yöneticiler, yaptıklarının hesabını üyelerine ve kamuoyuna verme ihtiyacını duymamaktadırlar. Bu durum sivil toplum değerleri ile çelişmektedir. Yani kuruluş esasları bakımından STK sayılsalar da işlevleri bu doğrultuda değildir. Bu tarz örgütlenmeler dünyada da oldukça yaygındır[222].

STK'ların üyelerinden ve yöneticilerinden kaynaklanan sorunları da azımsanamayacak kadardır. Üye ve gönüllülerin kendilerinden beklenen sosyal hizmeti yapmak için sürekli olarak eğitilmesi gerekmektedir. Üyelerin çok azı birbirini tanımakta ve aralarında etkin iletişim bulunmamaktadır. Yani üyeler arasında iletişim ve dayanışma zayıf. Çoğu STK'nın tabandan gelen desteği de

---

[219] <http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_6-1.htm> (16.05.2006)
[220] <http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_6-1.htm> (16.05.2006)
[221] SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ
[222] SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ

oldukça zayıftır. Bu yüzden bazı STK'lar daha çok kişilere bağlı olarak kurulmuşlar ve o kişilerin liderliğinde yaşamaktadırlar[223].

Günümüzde, STK'ın da sanayi işletmeleri gibi ve profesyoneller tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Uygulamada ise STK yöneticiliği, emeklilerin boş zaman faaliyeti veya genç yöneticilerin amatör bir sosyal hizmeti gibi görülmektedir. Ayrıca yöneticilerin çoğunun yönetim organizasyon bilgileri de zayıftır.

Örgüt yönetiminde karşılaşılan sorunlardan biri de karar alma mekanizmalarının yavaş işlemesidir. Bu durum üyeler ile yöneticiler arasındaki ilişkileri zayıflatmaktadır. Ayrıca çoğunun misyon ve vizyonları dahi belirsizdir[224].

3.2.3.3. Birbirleri, Toplum ve Medya ile İlişkileri ve Sorun Alanları

Sivil toplum, bir yönüyle farklılıklar arasında uyumlu bir birlikteliği ifade etmektedir. Ancak hoşgörü olmadığı durumda farklılıklar toplumu parçalanmaya doğru götürebilmektedir. Bazı STK'ların diğerlerine karşı hoşgörüsüz oldukları gözlemlenmektedir. Genelde, belirli bir alanda her farklı dünya görüşünün ayrı bir örgüt kurması şeklinde kendini gösteren bu durum ile ortaya çıkan parçalanma etkinliği de azaltmaktadır. Bu kuruluşlar rakip kuruluşlar ile mücadele edip üye kazanmaya ağırlık verince, esas amaç gölgede kalabilmektedir[225].

Türkiye'deki STK'lar arasında ileri düzeyde iletişim ve işbirliği sorunları vardır. Bu sorunlar hükümetler ile STK arasında da yaşanmaktadır. Yönetişimin en büyük problemi, Devletin, STK'ların ve bireylerin rollerini karıştırmalarıdır. Olması gereken herkesin kendi alanında olabildiğince etkin olarak sisteme katılmasıdır.

STK'ların toplum ile iletişimde yaptıkları hatalardan biri de bağış toplanırken genellikle duygulara seslenen geleneksel yöntemler kullanmalarıdır. STK'ların bir bölümüne güven olmadığı için, yapılan bağışların amacını gerçekleştireceğinden kuşku duyan bireyler bunlara katkı sağlamakta çekimser kalabilmektedirler.

---

[223] Ahmet DUYGU, Müge DANE, **Sivil Toplum Endeki Projesi, Yan Raporu**, TÜSEV, Temmuz, 2005, <http://www.step.org.tr/images/UserFiles/Image/dokumanlar/STEPSonYanRaporlar/STEP%20Bolgesel%20Danisma%20Topl%20Tematik%20Degerlendirmesi.pdf> (24.06.2006)

[224] DUYGU, DANE

[225] DUYGU, DANE

Bu alandaki sorunların giderilmesi için dış iletişim kanal ve mekanizmalarının etkin kullanılması gerekmektedir. Bu iletişimin iki boyutu vardır. STK kendi misyon ve vizyonunu daha doğru yansıtıp, faaliyetleri hakkında hedef kitleyi bilgilendirebilir dolayısıyla yönlendirebilir. Diğer yandan toplumun tepkilerini almak da etkin iletişim stratejisinin diğer bir sonucudur. Bu da hedef kitlenin desteğini görecektir. Hedef kitlesine karşı duyarlı olan STK'lar daha etkili olabilmektedir

Sonuç olarak, STK'ların karşılaştıkları sorunların kaynağı yasal mevzuatlardır. Ancak vatandaşların sivil toplum bilincini taşımamaları, STK'ların kurumsal ve yapısal başarısızlıkları da önemli nedenidir[226]. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler de gözlemlenmektedir. Ülkemizde STK'ların karşılaştıkları sorunların bir kısmının da kurumsal yetersizliğinden kaynaklandığı ya da sivil topum bilincinin yetersizliklerinden kaynaklandığı kabul edilmektedir. Ancak STK'lar ile ilgili sorunlara çözümler üretilse de Türkiye'deki ekonomik, kültürel ve siyasal alandaki sorunlar ve istikrarsızlıklar bu çözümleri hayata geçirmeyi zorlaştıracağı görülmektedir[227].

2.4.3. Avrupa Birliğinin Türkiye'deki Sivil Toplumu Geliştirme Faaliyetleri

Avrupa Birliği tüm aday ülkelerde STK'ların kapasitelerinin artırılması ve demokratikleşme sürecinde aktif rol oynamalarını sağlamak amacıyla çeşitli programlar başlatmakta ve/veya destek vermektedir. Avrupa Birliği Türkiye'nin Birliğe katılım sürecine sivil toplumun da dahil edilmesini istemektedir.

Avrupa Birliği, Türkiye'deki sivil toplum projelerine 1990'lı yılların başında itibaren maddi kaynak sağlamaya başlamıştır. Helsinki Zirvesinden sonrada Avrupa Birliğinin bu alandaki destekler artmıştır. Bugün Avrupa Birliği Türkiye'de pek çok STK projesini ve programını desteklemektedir[228]. Bunların en önemlisi Avrupa Birliği'ne aday tüm ülkelerde uygulanan, STK'ların güçlendirilmesi ve

---

[226] Jan Aart SCHOLTE, Fuat KEYMAN, **Küreselleşme ve Sivil Toplum**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:10, s:11, 2005,
<http://stk.bilgi.edu.tr/docs/scholte_keyman_sdt_10.pdf> (30.05.2006)

[227] ERCAN ÖZ, s:77

[228] <http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_7.htm> (03.12.2006)

demokratikleşmede etkin rol üstlenebilmeleri için desteklenen "Sivil Toplumu Geliştirme Programı (STGP)"dır. Bu program Avrupa Komisyonu tarafından 2001 yılında başlatılmıştır. Programın amacı, Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarını yaygınlaştırmak, kapasitelerini artırmak ve işbirliğini geliştirmektir. Sivil Toplumu Geliştirme Programı kapsamında beş program yürütülmektedir. Programın ilk iki başlığını yürütmek için, 2002 yılı Kasım ayında STK Destek Birimi oluşturulmuştur. Destek Ekibinin projesi 2 yılda yani 2004 yılında sonunda sona ermiştir. Sivil Toplumu Geliştirme Programının kapsamı, yerel sivil girişimler, Türk-Yunan sivil diyalogun geliştirilmesi, sendikalar arası diyalogun ve kapasitenin geliştirilmesi, Ticaret ve sanayi odalarının Avrupa Birliğindeki benzerleri ile diyalogunun geliştirilmesi ve Polis, profesyonellik, kamu konularındadır[229].

Destek ekibi öncelikle Türkiye'deki STK'ların profilini çıkardı, hedef grubu belirlemek için kriterler hazırlandı. Bu kriterler[230];

—Kadın, çevre, çocuk, kalkınma, kültür, engelliler, insan hakları, tarih gibi konularda aktif olan sivil toplum kuruluşları;

—Kar amacı gütmeyen şirketler de dâhil olmak üzere, kooperatifler, dernekler, vakıflar, odalar ve birlikler;

—Yukarıdaki tüzel kişilikleri sayılan kuruluşların devlet ile organik bir bağı olmaması, demokratik bir seçim ile yönetimlerinin seçiliyor olması ve bütçesinin en az %50'sinin devlet dışı kurumlardan ve bireylerden kaynaklanıyor olması;

—Yerel bazda örgütlenmiş ve kamunun yararına faaliyetler gösteriyor olması (kamu yararına çalışan dernek statüsü zorunluluk değil)'dır.

Bu kriterlerdeki kuruluşların ihtiyaçları, sorunları ve beklentileri belirlendi ve ardından bu ihtiyaçlarının analizi için bir dizi toplantı düzenlendi. Sonuçta amaçlanan STK'ların geliştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan araçların sağlanmasıydı. Bu çalışmaların sonucunda, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi tarafından "Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaç ve Sınırlılıklar" adlı bir rapor Ekim 2005 de

[229] <http://www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc> (08.09.2006)
[230] <http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_7.htm> (03.12.2006)

yayınlanmıştır. Bu tür faaliyetler sonucunda sorunların gerçek kaynakları belirlenmekte ve alternatif çözüm yolları önerilebilmektedir.

Avrupa'daki STK'lar ile diyalog bütünleşmenin kısa sürede tamamlanması açısından önemlidir. Avrupa Birliği'nin 2004 yılındaki son genişlemesi başarıyla tamamlanmıştır. Ancak önceki genişleme ve Avrupa Anayasa Taslağının onaylanması sürecinde yaşananlardan çıkarılabilecek derslerden biri Avrupa Birliği vatandaşlarının, gelişmeler konusunda yeterince bilgilendirilmedikleri ve hazır olmadıkları zaman aşırı tepkisel davranabilecekleridir. Benzer sorunların Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımında yaşanmaması için toplumlar ararsı diyaloğun geliştirilmesi gerekmektedir. Ekim 2004 Komisyon tavsiye kararında da toplumlar arasında kaygı ve algılamaların dürüstçe ve açık bir tarzda tartışıldığı bir diyaloğun geliştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, bu diyalogda STK'ların önemli rol oynayacağı ve diyaloğu her iki taraf içinde kolaylaştıracağı vurgulanmaktadır[231]. STK'lar ve diğer sivil toplum unsurları Avrupa kıtasında politik istikrarı, demokrasiyi ve insan haklarına saygıyı güvence altına almak için hayati öneme taşımaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği için 'Sivil Toplum Diyalogu Projesi' ayrı bir önem taşımaktadır. Diyalog uyum sürecinde iki halk arasındaki önyargıları gidermek zorundadır. Avrupa vatandaşları arasında var olan anti-türk ve anti-islam oluşumlarını ve aynı şekilde Türkiye'deki zaman zaman körüklenen Avrupa Birliği karşıtı oluşumları diyalog ile kırmak sağlıklı bir bütünleşme için şarttı. Bunun için 2004 yılında başlatılan bazı çalışmalar ile STK'lar Türkiye'nin Avrupa Birliği'ndeki kamuoyu önünde imajının iyileştirmeye çalışmaktadırlar.

3.3 Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Durumu

Avrupa Birliği uyum sürecinde Türkiye'deki STK'ların gelişiminde Osmanlıdan gelen köklü geleneklerin de etkisi vardır. Bu nedenle konuya Osmanlı devletinde sivil toplum anlayışını açıklayarak başlamak gerekmektedir. Osmanlıda tam bir sivil toplum geleneğinin olduğunu söyleyemiyoruz. Çünkü sivil toplum

[231] AVRUPA KOMİSYONU, **Avrupa Birliği İle Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu**, T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Tercümesi ve Yayını, Ankara, s:1,2005

geleneğinin en önemli özelliklerinden biri, gerektiğinde devleti protesto edebilme özelliğidir. Oysa Osmanlı Devletinde var olan aşırı merkeziyetçi yapı topluma fazla bir hareket alanı tanımamaktaydı. Var olan bazı toplumsal unsurlarda belirli alanlarda sosyal bazı görevler üstlenmiş ve halkın aidiyet ve yardımlaşma duygularını tatmin etmekten başka fonksiyonlar üstlenmemişlerdir. Osmanlıdan günümüze etkisi devam eden güçlü merkeziyetçilik anlayışı STK'ın etkinliklerini frenlemektedir. Siyasette ve yönetimde hükümetlerin ağırlığı hala çok fazla hissedilmektedir. Bu çoğulcu demokratik anlayışın önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Türkiye'deki STK'ın gelişimini dernekler ile ilgili ulusal mevzuatının gelişimi ile açıklamak gerekmektedir. Ayrıca ulusal mevzuatın gelişimine özellikle uluslararası gelişmelerinde etkisi olduğu görülmektedir.

Osmanlı döneminde var olan birçok dernek ve vakıf uzun süren kurtuluş savaşı sonrasında faaliyetlerine devam edememişlerdir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarda yeni dernek ve vakıflar da kurulamamıştır. Ancak 1924 Anayasası 70 ile 79. maddeleri arasındaki maddelerde toplantı ve dernek kurma hakları tanınıyordu ayrıca 1926 tarihli Medeni Kanunda da bu alan düzenlenmiştir. Sadece bu yasalarda dernek ve vakıflara sicile kayıt zorunluluğu getirilmiştir. Belirtmek gerekir ki sicile kayıt zorunluluğu bugün örgütlenme özgürlüğü ve hükümete karşı özerkliği şüphede bırakabilecek bir durum olarak yorumlanmaktadır.

1938 yılında yürürlüğe giren Cemiyetler Kanunu 1924 Anayasası ve 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ile kıyasla daha otoriter bir yapı öngörmektedir. Örneğin 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda ortak menfaate dayalı dernek kurmak yasaklanmıştır. Basın çok sıkı denetim altında tutulmuş ve muhalefeti engellemek için kişi hürriyetleri çok fazla sınırlandırılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen özgürlükçü ortamının da etkisiyle Cemiyetler Kanununun bazı hükümler 1946 yılı değişikliğinde yumuşatılmıştır. Ancak bu değişiklikler de dernekleşme eğilimini büyük oranda artırmamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin BM sistemine dâhil olması ve batıya yaklaşması Türkiye'deki tek parti rejimini sarsmıştır. Ayrıca dünya genelinde demokratikleşme yönündeki eğilimler ve totaliter rejimlerin yenilgisi Türkiye'nin

batının desteği için daha demokratik bir rejim uygulaması gerektiğini ortaya koymaktaydı. Çok partili hayat geçiş ile birlikte daha özgürlükçü ve çoğulcu yönetim anlayışının gelmesi beklenmekteydi. Bu nedenle yasalarda değişikliklerde yapılmıştır. 1950 yılında Cemiyetler Kanununda da yine bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yasa değişikliği ile işçilere grev ve sendika hakki tanınmış, çalışma bakanlığı kurulmuştur. Hükümetin doğrudan gazete kapatması engellenmiş ve üniversitelere iç yönetimde, eğitim ve disiplin konularında özerklik verilmiştir. Sınıf temelli dernek kurma yasağı kaldırılmıştır ve dernek kapatma yetkisi de mahkemelere verilmiştir.

Bunun sonucunda 1950'ler dernekleşme eğiliminin artığı bir dönem olmuştur. Türkiye 1959 yılında Avrupa Topluğuna ortaklık başvurusunda da bulunmuştu ancak 27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi tarafından askeri bir darbe gerçekleştirilmiştir. Darbenin gerekçesi demokrasi, hak ve hürriyetlerin sağlanması olarak ilan edilmiştir. Bunun için öncelikle yeni bir Anayasa hazırlanması görevini üstlenecek bir kurucu meclis oluşturulmuştur. Kurucu mecliste sivil toplum temsilcileri de bulunuyordu. Bir darbe gerçekleşmiş ancak sivil toplum unsurlarının karar alma sürecine dâhil edilmesi olumlu bir uygulama olarak yorumlanmıştır.

1961 Anayasası hak ve özgürlüklere hukuki güvence vermekte ve çoğulcu toplumsal düzeni kurmaya çalışmaktaydı. Anayasanın getirdiği çoğulcu ortam siyasi ve toplumsal hayatı da çeşitlendirmiştir. 1961 Anayasası ile dernek kurma ve toplantı yapma özgürlükleri genişletilmiştir. Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına da sahip olmuştur. Ancak bu durum uzun sürmemiş, 12 Mart 1971 tarihinde yayınlana muhtıranın ardından 20 Eylül 1971 tarihli Anayasa değişikliği dernek kurma hak ve özgürlüklerine tüm tarihin en geniş sınırlamalarını getirmiştir. Bu gelişmeler Avrupa Topluluğu ile Türkiye ilişkilerinde bir gerginliğe neden olmuştur.

1972 yılında çıkarılan 1630 sayılı Dernekler Kanununu daha demokratik bir yasa olsa da dernek kurma hakkındaki kısıtlamaları artırmıştır. Öğrencilerin dernek kurmaları yasaklanmış ve bazıları da kapatılmıştır. Kamu görevlilerin dernek kurmaları ya da faaliyetlere katılmaları yasaklanmıştır. Meslek grupları ve sendikaların siyasi toplantı ve seminer düzenlemelerine yasak getirilmiştir. Bazı gazeteler kapatılmış, toplanmış, yazarlar tutuklanmıştır. Grev ve lokavt

yasaklanmıştır. Dernekler üzerinde devlet kontrolü artırılmıştır; derneklerin denetim için merkezi bir denetim organı öngörülmüş, derneklerin çıkaracağı bildiri ve beyannamelerin ertelenebileceği ya da engellenebileceği düzenlenmiştir, yeni şube açılması ya da kasaba ve köylerde şube açılması da engellenmiştir. Şubat 1980 Anayasa değişikliğinin gerekçesinde temel hak ve özgürlüklerinin tekrar düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir ancak 12 Eylül 1980 de Milli Güvenlik Konseyi tarafından darbe gerçekleştirilir.

Darbenin ardından hazırlanan 1982 Anayasasında da, dernek ve sendikaların siyasi faaliyetlerini büyük oranda kısıtlanmıştır. 6 Ekim 1983 tarihli 2908 sayılı Dernekler Kanunu da hak ve özgürlüklere birçok yasak ve kısıtlama getirmiştir. Bu yeni düzenlemeler ile daha az katılımcı bir siyaset öngörülmüştür. Buna rağmen dini dernekler, çevre kuruluşları ve kadın kuruluşlarında artış olmuştur. Sivil toplum kuruluşları sayı olarak artmış ve çeşitlenmişlerdir. Bunun bir nedeni de 1980'ler ve özellikle 1990'lar dünyada da Türkiye'de de görülen ciddi toplumsal/siyasal değişimlerdir. 90'lar soğuk savaşın sona erdiği ve dünyada iki kutuplu sistemin yıkıldığı yıllardır. Dünyada katı ideolojiler yerlerini daha üst değerlere sahip akımlara bırakmıştır. Bu akımlarla birlikte STK'lar dünya siyasetinde daha etkili olmaya başlamışlardır.

İlk olarak 1992 yılında STK'lar Birleşmiş Milleteler Çevre ve Kalkınma Konferansına etkin katılım olanağı buldular. 1993 yılında düzenlenen Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansına da 1500 civarında STK katılmıştır.

1996 yılında Türkiye'de düzenlenen Habitat 2 konferansı Türkiye için önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. İstanbul'da gerçekleştirilen Habitat 2 toplantılarında Türk STK'ları dünyadaki STK'ları ağırlama fırsatı bulmuştur. Ayrıca 90'lı yıllar bu alanda literatür oluşturma çabalarının ağırlıklı gündem olduğu yıllar olmuştur.

Türkiye'de 28 Şubat 1997'de tarihin ikinci Muhtırası ilan edilmiştir. Demokratik olmayan bu durumun ardından STK'lardan yeterli tepkiler duyulmaz. Genel olarak darbe ve muhtıralar karşısında Türkiye'deki sivil toplumun takındığı bu tepkisizlik batılı anlamda bir sivil toplum yapısından uzak olduğumuzu göstermiştir. Ayrıca Türkiye de dernekleşeme açısından da STK'ların çok da fonksiyonel

olmadıklarını görüyoruz. Çünkü bu yıllarda yapılana birçok araştırmada var olan derneklerin yarısına yakının faal olmadıkları görülmüştür.

Türkiye'nin 1959 yılında ilk ortaklık başvurusu ve 1987 de adaylık başvurusunu yenilemesinden sonra Türkiye için Helsinki zirvesi önemli bir tarihi dönüm noktasıdır. Helsinki zirvesinde Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylığı kabul edilmiştir. Bu nedenle 2 Aralık 1999 Helsinki sonrası süreç aynı zamanda Türkiye için Avrupa Birliği uyum sürecindir. Bu süreçte Türkiye'deki bütün gelişmeler Avrupa Komisyonunun düzenli olarak yayınladığı raporlar ve tavsiyeleri doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Avrupa Birliği uyum sürecinde Türkiye'nin gidişatını Avrupa Komisyonunun her yıl yayınladığı İlerleme Raporları göstermektedir. İlerleme raporları Katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak, Avrupa Komisyonun her yıl aday ülkeler için kaydettikleri ilerlemeleri değerlendiren ve tavsiyelerde bulunan bir raporudur. Her İlerleme Raporu bir anlamda aday ülkenin önceki İlerleme Raporları, KOB ve Ulusal Programdan sonra Avrupa Birliği üyelik sürecinde gösterdiği ilerleme, eksikler ve yapılması gerekenlerin açıklamasıdır. Aday ülkede Katılım Ortaklığı Belgesindeki tavsiyeler doğrultusunda bir Ulusal Program yayınlamak durumundadır. Türk hükümeti de Ulusal Programı 26 Mart 2001 de yayınlanmıştır.

Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001 yılında yayınlanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi 25 Mart 2003 ve 12 Aralık 2005 olmak üzere iki kez de güncellenmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadeli siyasi kriterler başlığı altında, ifade özgürlüğü için hukuki ve anayasal güvence ve sivil toplumun gelişmesinin desteklenmesi tavsiye edilmektedir, bunun için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11.maddesine uygun olarak Dernekler Kanunun gözdene geçirilmesi ve anti demokratik hükümlerden arındırılması önerilmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi 2003 ve 2005 yıllarında güncellendiğinde Türkiye'de gerçekleşen ilerlemelerin umut verici olduğu ve bu alanda hak ve özgürlüklerin alanının genişletildiği ancak hala bazı sorunların sürdüğü altı çizilmiştir. Türk Hükümetinin yayınladığı Ulusal Programda da bunun giderileceği vaat edilmiştir.

Türkiye'de Ulusal Programdaki vaatlerin yerine getirilmesine yönelik olarak kısa vadede çözüm için uyum yasaları çıkarılmıştır anacak uzun vadede çözümler için yasaların yenilenmesine gidilmiştir. Örneğin 2002–2003 yılları arasında 7 uyum yasası çıkarılmıştır. Uyum yasarlı ile Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliği müktesebatına uymayan birçok hüküm kaldırılmış ya da düzeltilmiştir. 2908 sayılı Dernekler Kanunda 26 maddesinde değişiklik yapılmıştır. 227 sayılı Vakıflar Kanununda da 2 madde değiştirilmiştir. Mayıs 2004 tarihinde de Anayasa değişikliği gerçekleştirilir. Ancak yasada ya da Anayasada yapılan değişiklikler diğer ilgili yasalarda karşılıklı maddelere hemen yansıtılmadığı için uygulamada düzenlemelerin etkin olmaması sonucunu doğurmuştur. Bu durum yasalarda da bir karışıklığa neden olmuştur. Bu nedenle yasaların yenilenmesi çalışmaları uyum yasaları ile aynı zamanlarda sürdürülmüştür. Örneğin Yeni Medeni Kanun 1. Ocak 2002 tarihinde, Yeni Dernekler Kanunu 23 Kasım 2004 tarihinde ve Yeni Türk Ceza Kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Yasa değişiklikleri uygulamadaki birçok sorunu biranda çözememiştir. Ancak Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yeterli ölçüde yerine getirdiğini onaylamıştır. Ayrıca mevzuattan kaynaklanan değişiklikler yeterli ölçüde gerçekleştirildiği için 4 Ekim 2005 müzakerelere başlanmasına karar verilmiştir.

2005 İlerleme Raporunda da insan hakları ile ilgili STK'ların hak ve özgürlüklerinin yasal engellerinin büyük oranda kalktığını fakat filli olarak etkinliklerinin hala sınırlı olduğuna dikkate çekilmiştir. Örneğin yabancı STK'lardan alınacak mali yardımın şartlarının ağır prosedürlerinin yardımı geciktirmesi bu alanda özgürlüklere bir engel olmaya devam ettiği ve tescil ile ilgili de hala bazı güçlüklerin görüldüğü belirtilmiştir. 2006 yılı son İlerleme Raporunda da ifade özgürlüğü olanında yasal olarak ilerlemenin Avrupa standartlarına ulaşmış olduğu fakat filli olarak hala tam olarak güvence altında olmadığı belirtilmiştir.

Türkiye açısından temel sorun karar ve kurumlarda hükümetlerin ağırlığının fazla olası ve bunu sivil toplum kuruluşlarına rahat bir hareket olanağı tanımamasıdır. Bu konuda en son gelişme 17 Şubat 2006 da 26083 sayılı Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin kabulüdür. Söz konusu

yönetmelikte ilk kez mevzuat hazırlama sürecine sivil toplum kuruluşlarının da dâhil edilmesi öngörülmektedir.

Görüldüğü gibi 1987 yılında Avrupa Topluluğuna adaylık talebinin yinelenmesi üzerine sivil toplum içinde engellerin yavaş yavaş kalkmaya başladığı bir süreç başlamıştır. Ancak köklü reformlar yinede Avrupa Birliği adaylı statüsünün kabul edildiği 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında yapılmaya başlanmıştır. Bu süreçte tüm hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve korunması yoluna gidilmiştir.

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorunları bugüne kadar yasalardan kaynaklanmaktaydı. Ancak yasal sorunlar uyum çalışmaları sonucunda büyük oranda giderilmiştir. Örgütlenme ve faaliyet özgürlükleri üzerinde ciddi yasal engeller yoktur. Ancak bu gelişmeler sivil toplum kuruluşlarının daha etkin olabilmeleri açısından tek başına yeteri olmamıştır.

Türkiye'de insanlar genel olarak toplumsal örgütlenmeler karşı direnç göstermişlerdir. Hatta 1990'ların sonuna kadar toplumda örgütlenmek kelimesi bozgunculukla eş anlama gelecek şekilde algılanmaktaydı. Yinede Türkiye'de STK kurmanın çok kolay olduğu söylenebilir, ancak tanımlı bir hedef grubu olan temsil gücüne sahip karar süreçlerinde etkin bir STK olmak güç bir süreç gerektirmiştir.

Ayrıca Türkiye'de STK'lar arası ileri düzeyde iletişim ve işbirliği sorunları da vardır. Bazı STK'lar diğerlerine karşı hoşgörüsüz tutum içindendedirler. Aynı şekilde Devlet ile STK'ların arasındaki ilişkilerde her zaman bir sorun alanı olmuştur. Bu kutuplaşma Türkiye'de Anayasa ve yasalara da yansımıştır. Oysa toplumda herkesin rolleri farklıdır. Türkiye'de sivil toplum unsurlarının engellenmiş olması bugün bazı toplumsal sorunların çözümünü güçleştirmektedir. Türkiye'de beklide bu nedenle bugün çok daha karmaşık ve kronik hale gelen bazı yerel, toplumsal sorunları vardır.

STK'ların bugün kurumsal bazı sorunları da vardır. Bazı sivil toplum kuruluşları üyeleri ve üyeler ile yönetim arası ilişkileri açısından kendi içinde yeteri kadar etkin ve şeffaf olamamaktadırlar. Hatta bugün birçok kuruluş, kuruluş esasları bakımından STK sayılsa da işlevleri bu doğrultuda dahi değildir.

Sonuç

Sivil Toplum Kuruluşları sivil toplumun kendini ifade etmek için örgütlendikleri alanlardır. Yani sivil toplumdan kaynaklanan bütün demokratik kuruluşlar ve birlikler STK'dır.

Sivil toplumun tarihini Aristo'ya kadar götürebiliriz ancak 18. yüzyıla kadar sivil toplum - siyasi toplum ayrımı yapılmamış her iki kavramda aynı anlama gelecek şekilde birlikte kullanılmıştır. Teorik temelleri 18. yüzyıl da atılmış ve kavram temelde liberal değerler çerçevesinde Locke, Rousseau, Burke, Fichte, Pain, Hegel ve Marks gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir.

Sivil toplum kavramının önemli bir bölümünü, sivil toplumun devlet karşısındaki konumu da belirlemiştir. Çünkü tarih boyunca devletler egemenliklerini sivil toplum aleyhine geliştirme eğilimi göstermişleridir. Bu alan her zaman bir çatışma alanı olmuştur. Bu nedenle sivil toplumun tarihi ihtilaller ve ayaklanmalarda anılmaktadır. Ancak 20. yüzyılın son yarısından itibaren sivil toplum kendini ifade etmenin meşru yollarını bulmuştur. Bunda aşırı merkeziyetçi eğilimlerin güç kaybetmesinin de etkisi vardır. STK'lar daha esnek yapılarından dolayı kamu kurumlarından çok daha işlevsel ve etkin olabilmektedirler. Dünya sistemindeki köklü dönüşümlerin de etkisiyle bugün artık ulusal ve uluslararası siyasette etkin birer aktör olarak varlık göstermektedirler. Dünya devletleri ile STK'lar arasında ilk ortaklık ilişkisi Birleşmiş Milletlerin 1972 Stockholm konferansında gerçekleştirilmiştir. Ancak dünya sistemindeki asıl etkinlikleri soğuk savaşın ardından gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllar ile birlikte sayı olarak da STK'lar dünya çapında artış göstermişlerdir.

STK'lara güç ve etkinlik sağlayan siyasal bu gelişmeler yanında hukuksal gelişmelerde olmuştur. Hak ve özgürlükler alanında 20. yüzyılın en önemli hukuki metinler 1952 yılında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1976 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar sözleşmesi ve 2000 yılında kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartıdır.

Hak ve özgürlük mücadeleleri de sivil toplumdan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hak ve özgürlükler tarihide sivil toplumun tarihi ile birçok alanda paralellik göstermektedir. Bu kavramların doğumu ve gelişiminin büyük bir bölümü Avrupa

kıtasında gerçekleşmiştir. Dünyada bugün supranational tek birlik olan Avrupa Birliği de sivil toplum olgusunda gelinen en son aşamayı da oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, köklü sivil toplum değerlerine sahip demokrasi, barış ve özgürlük modelidir.

Bugün Avrupa Birliğinde Avrupa çapında faaliyet gösteren binlerce STK vardır. Bu STK'lar kendi alanlarında ortakları ile iletişim ve işbirliğini geliştirmek ve Avrupa Birliği karar ve uygulamalarında etkili olabilmek için faaliyetler ve projeler gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla Birliğe üye olacak bütün ülkelerin bunu da göz önüne alarak müzakereleri yürütmesi gerekmektedir. Türkiye içinde Avrupa seviyesinde bir sivil toplum anlayışı ve STK yapılanmasının olması uyum sürecinde önemli bir aşama sağlayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bugüne en önemli dış politikasını Avrupa ile entegrasyon oluşturmaktadır. Bu sürecin daha etkin ve toplumun tüm kesimlerinin çıkarları doğrultusunda sürdürülmesi için STK'ların katkıları çok önemlidir. Bilindiği gibi Avrupa Birliği aldığı tüm kararlarda ve faaliyetlerde halkın katılımını sağlamayı prensip olarak zorunlu görmektedir. Bu nedenle STK'ların düşünce ve önerilerini her zaman dikkate almaktadır.

Türkiye'de de Avrupa Birliği uyum sürecine STK'ların dahil olması iki yönden olumlu sonuç doğuracaktır. Bir yönden hükümet aldığı kararlarda toplumsal desteğe sahip olacaktır. Birlik de zaten bu desteği görmek istemektedir. Diğer yönden de STK'lar hükümetin uygulamalarında söz sahibi olacaklar ve bilgilendirileceklerdir. Buda üye ve aday ülke vatandaşlarının süreçlere ve kararlara katılmalarına olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla Avrupa Birliğine katılım sürecine STK'ların da dâhil edilmesi her iki tarafa da büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Avrupa Birliği üyelik süreci STK'ların desteği ile hızlanacak ve kolaylaşacaktır.

Her ne kadar Türkiye'de durum sorunlarla dolu görünse de, iyimser düşünmemizi sağlayacak gelişmeler de olmuştur. Adaylık süreciyle birlikte, son yıllarda devletin STK'lara bakışı değişmiş, yasal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. STK'lar başarılı kampanyalar gerçekleştirmiş ve konuya medyanın ve siyasetçilerin ilgisi artmıştır. 24. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök 5 Ağustos 2005 tarihinde Kanal D'de yaptığı konuşmada Terörle mücadele de STK'ların iştiraki ile daha etkili sonuçlar alınabileceğini ifade etmişti. Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik

de Eğitimin önemli bir mesele olduğunu ve devletin, özel sektörün ve STK'ların bir arada olması gerektiği görüşündedir[232]. Türkiye Başbakanı Recep Tayyib Erdoğan da yaptığı konuşmalarda STK'ların Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde önemli katkıları olabileceğini sık sık belirtmektedir. Ayrıca son dönemde tartışılan bazı maddeler 301. madde gibi maddeler konusunda basına yansıdığı kadarıyla Hükümet STK'larla bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmaktadır. 17 Şubat 2006 tarihli Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkındaki Yönetmeliğinde etkisiyle Türkiye'de STK'ların etkinliğinin artacağı görülmektedir. Görüldüğü gibi hükümet yetkilileri bugünlerde her alanda STK'lar ile işbirliğinden söz etmektedirler.

Avrupa Birliği Konseyinin Türkiye'ye adaylık statüsü verildiği günden bugüne Türkiye'nin STK'lar konusunda gösterdiği ilerleme oldukça büyüktür. Araştırmamızın ortaya koyduğu bu gerçek geç gerçekleşmiş bir gelişme olsa da bugün gelinen nokta açısından sevindiricidir ve sivil toplum kuruluşları için asıl görevler şimdi başlamaktadır.

"Hukuki metinler ne olursa olsun veya nasıl yapılırsa yapılsın toplumsal yapıda otoriteyi dengeleyecek ara kurumlar ve direnç noktaları (sivil toplum) ile kültürel unsurlar olmadığında demokratik bir yapı oluşturulamamaktadır"[233]

---

[232] <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2006/aralik/ah_11_12-06.htm> (10.02.2007)

[233] YILMAZ, (2000), s: 280

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKPINAR, GÖNENÇ Ayşenur**, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi**, Alt Kitap, 2001

AKTAN, Coşkun Can, "Özgürlük Kavramı ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması", **EGİAT, Türkiye Dünyanın Neresinde? 1999 Raporu,** Ege Genç İşadamları Derneği (EGİAT), Aralık, 1998

AVRUPA KOMİSYONU, **Avrupa Birliği İle Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu**, T.C. Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü Tercümesi ve Yayını, Ankara, 2005

BAL, Hüseyin, **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitapevi, 2. Baskı, Isparta, 2002

BALLAR, Suat, **Türk Dernekler Hukuku**, Beta Basım, 3. Basım, İstanbul,1996

BOZKURT, Enver, Mehmet ÖZCAN, Arif KÖKTAŞ, **Avrupa Birliği Hukuku**, Nobel Yayın Dağıtım*,* Birinci Baskı, Ankara, 2001

BULAÇ, Ali, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001

ÇAHA, Ömer **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, 2. Baskı, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2003

ÇAHA, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Gendaş Kültür, İstanbul, 2000

CLARK, John**, Kalkınmanın Demokratikleşmesi: Gönüllü Kuruluşların Rolü**, (Çev. Serpil Ural), Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Şubat, Ankara, 1996

EKONOMİK VE SOSYAL ETÜTLER KONFERANSI HEYETİ, **Sivil Topluma Geçiş**, Acar Matbaacılık, 1992

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi***,* Siyasal Kitapevi, 5. Basım, 2003

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetim**, Beta Basım, 9. Basım, İstanbul, 2000

GÖZER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş***,* Bursa Ekin Kitapevi Yayınları, 2004

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, **Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmes**i, Turhan Kitapevi, 9. Basım, Ankara, 2000

HUBERMAN, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla,** (Çev. Murat Belge), İletişim Yayınları, 5. Basım, İstanbul, s: 47, 2003

STANBUL BÜYÜK ŞEHİR BELEDİYESİ, **Yerel Yönetimlerin Avrupa Birliği İçindeki Yeri ve İşlevi**, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, İstanbul, 2005

İBRAHİM, Ferhad, Haidi WEDEL, **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1997

KABAOĞLU, İbrahim Ö., **Kolektif Özgürlükler**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1989

KABAOĞLU, İbrahim Ö., **Özgürlükler Hukuku İnsan Hakları ve Özgürlükler,** AFA Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1998

KEANE, John, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, (Çev. Nemci Erdoğan), Ayrıntı Yayınları, 1. Basım Kasım, 1994

KEYMAN, Fuat, "Nasıl Bir Liberal Demokrasi", **Diyalog**, 1. Baskı, 29 Haziran, 1996

KÜÇÜKÖMER, İdris, **Düzenin Yabancılaşması,** Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü,** (çev**.** Osman Akınay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

ONBAŞI, Funda, **Sivil Toplum**, L&M Yayınları, 1.Basım, İstanbul, 2005

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa hukuku**, Yetkin yayınları Ankara, 2005

PARKER, David, **Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560- 1991,** (Çev: Kemal İnal), Dost Kitapevi, Ankara, 2003

SALLAN GÜL, Songül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa**, Etik Yayınları, İstanbul, 2004

SKİRBEKK, Gunnar, Nils GİLJE, **Antik Yunandan Modern Döneme: Felsefe Tarihi,** (Çev. Eminullah Akbaş, Şule Mutlu), Üniversite Kitapevi, İstanbul, 1999

T.C. ADALET BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **Avrupa Komisyonundan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Sosyal ve Ekonomik Komitesi ile Bölgeler Komitesine Yönelik Tebliği: Avrupa Birliği ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyalogu**, 11 Temmuz, Ankara, 2005

TEKELİ, İlhan, Selim İLKİN, **Avrupa Birliği Türkiye ve Yerellik**, UCLA-MEWA (İULA-EMME) Yayını, Aralık, 2003

TÜRK EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar**, Numune Matbaacılık, İstanbul, 2001

TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, **Önde Gelen STK'lar (Araştırma Raporu)**, TEV, İstanbul, 1998

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, **Siyaset**, Lotus Yayınları, İstanbul, 2003
SARICA Murat, **100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1983

TURNER, Bryan S., **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm,** (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, İstanbul, 2003

UCLG-MEWA (IULA-EMME), **Yerel Yönetimlerin Avrupa Birliği İçindeki Yeri ve İşlevleri**, UCLG-MEWA (IULA-EMME), ,İstanbul, 2005

YIKILMAZ, Necla, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, Sosyal Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, Haziran, 2003

YILMAZ, Aytekin, **Modern Demokrasinin Gelişimi ve Sorunları,** Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000

YILMAZ, Aytekin, **Çağdaş Siyasal Akımlar; Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2003

ZENGİNGÖNÜL, Oğul, **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde: Küreselleşme,** Adres Yayınları, Ankara, 2004

MAKALELER

AZAKLI, Sadat, "Devlet-Sivil Toplum ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:18, s: 224–230, Ankara, Kasım-Aralık 1997

ALKAN, Ahmet Turan, "Türkiye'de 'Başıbozuk'luğun uzun 'Sivil Toplum'un Kısa Tarihi Üzerine Bir Yaklaşım". **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı: 18, Ankara, s:25–27, Kasım-Aralık 1997

ARSAVA, A.Füsün, "AB'nin Anayasalaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, No: 2 (Bahar), s:1–11, 2004

ARSAL, Mehmet, Gazanfer KAYA, "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasi Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, s: 213–223, 2004

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, "2004 Türkiye İlerleme Raporu", **Güncel Haberler** Özel Sayı, No: 3, Ankara, s:3–13, 2004

ERCAN, Hülya, "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:26, No:1, Mayıs, Sivas, s:69–79, 2002

GÜNGÖR AK, Bihter, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına etkileri ve Katkıları", **II. Ulusal Sivil toplum Kuruluşları Kongresi-Küresel Eşitlik, Bildiri Kitabı,** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Troia Kültür Merkezi, 15–16 Ekim 2005, Çanakkale, s:185–195, 2005

HAŞLAK, İrfan, "Sosyal ve siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı", **Üçüncü Uluslar arası STK'lar Kongresi 2006,** Çanakkale Üniversitesi Biga İİBF Yayını, Çanakkale, s: 3–8, 2006

KESER, Hasan, "Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yerel Yönetimler", **Yerel Yönetimler Kongresi: Dünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BİGA İİBF, Bildiriler Kitabı-Biga Belediyesi İşbirliğiyle, Çanakkale, s:118–125, 3–4 Aralık 2004

METİN, Yüksel, "Avrupa Birliği Anayasasının Geleceği" **Hukuki Perspektif Dergisi,** Hukuki Yayın ve Haber Dergisi, Sayı: 07, Temmuz, İstanbul, s:11–20, 2006

METİN, Yüksel, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 57, Sayı: 14, s:35–63, 2002

ODER, Bertil Emrah, "Avrupa Bütünleşmesinin Temel Hak Boyutu"**, İnsan Hakları**, Korkut Tankuter (der.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000

OKÇU, Murat, "Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar"**, Türk Dünyası Kültür Atlası**, Aydın Usta, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kuşhanoğlu (yayına hazırlayan), İstanbul, s: 661–680, 2006

ŞİMŞEK, Birgül, "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Veysel bozkurt (der), Alfa Basın Yayın Dağıtım, 1. Basım, 2000

TUNÇ, Hasan, "Türkiye'de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının tepkileri", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1–2, Konya, s: 125–164,1998

TÜRE, Fatih, "Birleşik Avrupa Düşüncesi ve Avrupa Birliği", **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye: Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm**, Turgay Uzun, Serap Özen (der.), Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

TÜRKMEN, Füsün, "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (der.), Boyut Kitapları, 1. Basım, s: 133–164, 2003

WRİGLEY, C.J, "İki Savaş Arası Avrupa'sında Karşı Devrimin Başarısızlığı", **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560–1991,** (Çev. Kemal İnal), David Parker (der.), Dost Kitapevi, Ankara, s: 212–230, 2003

YEŞİLTAŞ, Özüm, "Sivil Toplumun 'Diğer' Yüzü: Demokratikleşme Açısından Bir Değerlendirme", **Hukuk Gündemi**, Sayı:3,Ankara, Aralık, s: 94–97, 2005

YILMAZ, Aytekin, "Sivil Toplum Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl 3, Sayı 18, Ankara, Kasım-Aralık, s:86–97, 1997

TEZLER

BOSTANCI, Ece, **Kadın Girişimcilik ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler ABD. İnsan Kaynakları ve Endüstriyel İlişkiler Tezsiz Yüksek Lisans Çalışması, İzmir, 2005

ÖNER, Şeref, **Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği: Gaziantep-Kahramanmaraş-Bingöl Örneği**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir, 2000

İNTERNET KAYNAKLARI

ALBAYRAK, Dijen, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokrasi**, <http://insanca.kadikoy.bel.tr/sivil_toplum_ve_demokrasi.html> (30.06.2006)

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Basın Duyurusu**, 29 Haziran 2005, <http://www.euturkey.org.tr/abportal/upload/files/PR%20-%202005-PressRelease-25.pdf> (11.10.2006)

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Sivil Toplum İşbaşında**, <http://www.deltur.cec.eu.int/sivil.rtf> (10.04.2006)

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, **Avrupa Birliğinin Temel Değerleri**, <http://www.deltur.cec.eu.int/ABCcommunity.rtf> (09.06.2006)

AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU, **AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/siviltop/diyalog.pdf> (06.06.2006)

BAYBARS TEK, Ömer, **Sivil toplum Kuruluşları ve Toplumun Sesi,** <http://web.deu.tr/baybars/kopyası/cevre.htm> (03.01.2007)

BELGE, Murat, **Sivil Toplum Nedir?**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:1, 2003, <http://stk.bilgi.edu.tr/doc/belge_std_1.pdf> (26.01.2006)

BOVARD, Alain, **Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, STK Yönetimi Konferans Yazıları, No:2, 2003,

<http://stk.bilgi.edu.tr/doc/bovard_stk_2.pdf> (29.05.2006)

DEMİRCAN, Sunay, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği**, KalDer <http://www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc> (13.07.2006)

DEMİRCAN, Sunay, **Avrupa Birliği ve Sivil Toplum**, <http://www.stgm.org/docs/1123447916AvrupaBirligi.doc > (07.03.05)

DUYGU, Ahmet, Müge DANE, **Sivil Toplum Endeki Projesi, Yan Raporu**, TÜSEV, Temmuz, 2005, <http://www.step.org.tr/images/UserFiles/Image/dokumanlar/STEPSonYanRaporlar/STEP%20Bolgesel%20Danisma%20Topl%20Tematik%20Degerlendirmesi.pdf> (24.06.2006)

EMEK, Uğur, **Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanmanın Etik Temelleri**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, <http://www.sbe.yildiz.edu.tr/etiktemeller.pdf > (06.04.2006)

ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye İçin Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi**, Liberal Düşünce topluluğu, 2006, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=542> (12.05.2006)

FEİN, Elke, Sven MATZKE, **Zivilgesellschaft: Konzept und Bedeutung Für Die Transformation in Osteuropa**, s: 10, 1997, <http://userpage.fu-berlin.de/~segbers/downloads/working_papers/AP07.pdf> (09.21.2006)

GÖKŞEN, Fato, **Türkiye'deki Vakıfların niteliksel Değerlendirmesi,** Koç Üniversitesi, İstanbul, s:65, <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/ford/Türkiyedeki%20Vakıfların%20Nitelikselsel%20Değerlendirmesi:pdf> (15.11.2006)

GÜMÜŞ, Korhan, "Yakın Tarihimizde STK Hareketinin Gelişimi ve Kamu Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi", **İstanbul Bilgi Üniversitesi Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları**, No:3, İstanbul, 2004 <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/gumus.pdf> (15.07.2005)

HANLI, Hakan, **Ulusal Program-KOB / İlerleme Ve Katılım**, <http://www.abhaber.com/gorus/gr_0032.asp> (12.11.2006)

HANLI, Hakan, **Küresel Lobicilik: Amerika Birleşik Devletleri-Avrupa Birliği ve Türkiye**, Aylık Strateji ve Analiz E-dergisi, Sayı 5,2003 <http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_03.html> (05.02.2007)

HATAY İLİ İNSAN HAKLARI KURULU, **İnsan Haklarının Sınıflandırılması**, <http://www.hatay.gov.tr/ilinsanhaklarikurulu/insanhaklarininsiniflandirilmasi.asp> (07.04.2007)

İNSEL, Ahmet, **Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Eğitim ve Araştırma Merkezi, İstanbul, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/insel_std_5.pdf> (03.05.2006)

KALEAĞASI, Bahadır, **Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, <www.stgp.org/makaleleri/devletsiviltoplum.pdf> (30.06.2006)

KEYMAN, Fuat, **Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no:4, İstanbul, s:2, 2004, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_4.pdf#search=%221381%20londra%20%22> (24.06.2006)

KEYMAN, Fuat, **Türkiye'de ve Avrupa'da Sivil Tolum,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:3, 2004, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/keyman_std_3.pdf#search=%22keyman%20avrupa'da%20ve%20t%C3%BCrkiyede%20sivil%20toplum%20%22> (24.06.2006)

KOCKA, Jürgen, **Die Rolle Der Stiftungen İn Der Bürgergeselschaft Der Zukunft**, Bundeszenfrale Für Politische Bildung, s: 3, 2004, <http://www.bpb.de/publikation/aIL6SZ,,0,B%FCrgergesellschaft_Stiftungen.html> (23.11.2006)

MAZLUM, Ahmet, **Sivil Toplumun Dünü Bugünü**, Cumhuriyet Üniversitesi, <http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm> (06.04.2006)

ÖZBUDUN, Ergun, **2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasal Reform Önerileri**, <http://www.tesev.org.tr/projeler/ozbudun_anayasa.php> (8.4.2006)

SARAN, Ulvi, **Demokratikleşme ve Sivilleşme Eğilimleri Karşısında Devletin Yeniden Yapılandırılmasının Anahtarı: Kamu Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi**, <http://www.canaktan.org/politika/kamuda-kalite/saran2.pdf> (22.11.2006)

SCHOLTE, Jan Aart, Fuat KEYMAN, **Küreselleşme ve Sivil Toplum**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:10, s:11, 2005, <http://stk.bilgi.edu.tr/docs/scholte_keyman_sdt_10.pdf> (30.05.2006)

SİDAR, Cenk, **Türkiye'de Sivil Toplum**, <http://www.cenksidar.com/siviltoplum.htm> (07.12.2006)

SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ, **Sivil Toplumu Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçları ve Sınırlılıkları**, Ekim, 2005 <http://www.stgm.org.tr/docs/1140175111STGM%20Haritalama%20Calismasi-Tr.doc> (22.06.2006)

ŞEKER, Aziz, **Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminden Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış,** Sosyal Hizmet Uzmanı Yayınları**,** 2004, <http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm> (23.11.2006)

TALAT US, Ahmet, **Sivil Toplum Kuruluşlarında Sürekliliğin Garantisi: Toplam Kalite Yönetimi,** Sivil Toplum Dergisi, Yıl:1, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran, 2003, <http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=içerikdetay?id=135> (22.05.2006)

T.C: BERLİN BÜYÜKELÇİLİĞİ, **Türk Dış Politikası, İnsan Hakları, Uluslar arası Koruma Mekanizmalarının Gelişimi**, 2004, <http://www.tcberlinbe.de/tr/trdis/insanhaklari/ululararasikoruma.htm> (12.05.2005)

TÜRKİYE ÜÇÜNCÜ SEKTÖR VAKFI, **Dernekler Kanunu'nun Bazı Maddelerine İlişkin Karşılaştırmalı Rapor**, TÜSEV Yayını, İstanbul, 2004, <http://www. Stgm.org/mevzuat.php> (18.07.2006)

ÜNALP ÇEPAL, Zuhal, **AB Sivil Toplum Diyalogu ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler**, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=106> (06.01.2007)

YAYLA, Atilla, Vahit BIÇAK, Bilal Uçar, **1. Türkiye Cumhuriyeti Dernekler Mevzuatı Avrupa Birliğine Uyum Raporu: Beyaz Rapor**, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, Ankara, 2001, <http://www.liberal-dt.org.tr/files/derneklesme_raporu.pdf> (12.06.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html > (12.07.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/dip16082000.html> (12.07.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html> (12.07.2006)

< http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html> (12.07.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html> (12.07.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_001.html> (24.08.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/up_2003-3.html> (24.08.2006)

<http://www.belgenet.com/arsiv/anayasa/1982_dm.html> (29.06.2006)

<http://www.belgenet.com/rapor/tusiadrapor_052001.html> (24.08.2006)

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/turkiye2003/content/turkey/352-353.htm> (08.09.2006)

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-yeni/2006/aralik/ah_11_12-06.htm> (10.02.2007)

<http://www.byegm.gov.tr/on-sayfa/medeni-kanun.htm> (06.05.2006)

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/kitaplar/isteturkiye/turkce/yasam399.htm> (08.09.2006)

<http://www.deltur.cec.eu.int/ab-bolge.html> (22.01.2007)

<http://www.deltur.cec.eu.int/g-konvansiyon-gelecek.html> (29.07.2006)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?pId=15&lang=0&fId=2&prnId=1&hnd=0&docId=729&fop=0> (16.03.2006)

<http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_7.htm> (03.12.2006)

<http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_6-1.htm> (16.05.2006)

<http://www.siviltoplum.com.tr/tanitim_7.htm> (03.12.2006)

<http://www.caritas-tr.org/eng/caritas.htm> (06.02.2007)

<http://www.caritas.org/jumpCh.asp?idUser=0&idChannel=6&idLang=ENG> (06.02.2007)

<http://www.turkcebilgi.com/Jean%20Bodin> (19.01.2007)

<http://idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivil2.htm> (05.11.2006)

<http://www.kalder.org/genel/sunay-demircan-konusmametni.doc> (08.09.2006)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta> (12.03.2007)

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (0104.2006)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=4&fId=4&prnId=3&hnd=1&ord=2&docId=349&fop=0> (03.07.2006)

<http://www.anayasa.gen.tr/1982ay-hazirlik.htm> (8.04.2006),

<http://www.sozluk.net/index.php?PHPSESSID=5737d5b485fb7f6a1463e6a8ae19cf60&lang=tr&word=toplum&dil=turk> (16.02.2006)

<http://www.dernekler.gov.tr/_Dernekler/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=74> (08.09.2006)

<http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2005/mayis/10/dusunce.html> (08.09.2006),

<http://www.ikv.org.tr/abgenislemesi.php> (26.10.2006)

<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi3.asp?id=358> (29.07.2006)

<http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0002.asp> (29.07.2006)